

Vikerkaar

1/2002

Luulet: **Asko Künnap, Erkki Luuk, Max Rebu, Kalju Kruusa, Aare Pilv**. Jutud: **Mihkel Samarüütel** ja **Urmäs Vadi**. **Epp Annus** kirjandusest ja **Foucault**'st. **Milan Kundera** kirjanduslik sõnastik. **Lauri Sommer** diktofonisamanismist. **Mehis Heinsaare** auhinnakõne. **Paul-Eerik Rummo** kolm kirja. Vaatenurgas: **Mihkel Samarüütel, Toomas Vint, Mehis Heinsaar, Lauri Sommer, Irja Vaher** ja **Yasunari Kawabata** ning kaardipakk. **Harry Liivrand: Maile Grünbergi** variatsioonid. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 16. Aastakäik.
Jaanuar, 2002. Nr. 1.

SISUKORD

Henrik Wergeland *Jõuluõhtu* 1

Asko Künnap *Luulet* 8

Mihkel Samarüütel *10 pm 3 am* 12

Erkki Luuk *Luulet* 20

Max Rebu *Luulet* 24

Urmas Vadi *Akt rannal* 30

Kalju Kruusa *Luulet* 51

Aare Pilv *Luulet* 55

Harry Liivrand

Grünbergi variatsioonid 60

Milan Kundera

Kirjanduslik sõnastik 62

Epp Arnus *Kirjutus surma piiridel:*

Michel Foucault 70

Lauri Sommer

Diktofonisamanism 79

DIXI

Mehis Heinsaar *Üks tubane
jutuajamine*

ELAV AJALUGU

Paul-Eerik Rummo

Kõlm kirja Märt Väljatagale 88

Märt Väljataga *Saateks* 93

VAATENURK

Peeter Sauter

Tänan, Mihkel Samarüütel 97

Mati Unt *Luule ei tule tuulest* 101

Lauri Sommer

Veidriike evangeelium 102

Jan Kaus *Ymir ja Lauri* 105

Aare Pilv *Hei, mustlane, mängi!* 108

Ilona Martsen *Irja Vaber teel Lenini*

haua suunas 109

Kati Lindström

Vana hea Kawabata... 110

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2002.

Esikaanel:

MAILE GRÜNBERG.

Baar CORRIDA, 1992,
rekonstruktsioon Tallinna Kunsti-
hoones 2001.

Foto Laura Kallasvee.

Tagakaanel:

MAILE GRÜNBERG.

Üleval: riulid MILL, 1998.

All: riulid PIN, 1998.

Fotod Ingmar Muusikus.

HENRIK WERGELAND

Jõuluõhtu

Norra keelest tõlkinud Lauri Pilter

Kes vaimusilmas
näeks tormi, millest pöörasemat ilma
ei taevas saata saa; kus iga neetu,
maad rüvetanu
hing põrgust pagend näib ja järjepanu
näib ahvatlevat teisi taevareetu?

Torm, mille kaikki,
täis õudu, eal ei soiku ega vaiki.
Ta küüsis mõtleks kõik: see raju loodi,
sest tegin pattu;
see marukõu halastamatu
toob välja kõik, mis tundub süüteo moodi.

Torm, mille kangus
võib tuua usuharrastele langust,
nad kummardama panna mässuvaimu,
ja mille lummus
poeb ätikõrva, kus on samblatummus,
tal viimsepäevailmast annab aimu?

Torm, millest heitub
ka tugevama süda, rinnas peituv,
torm, milles mees kui märul taevataarnas
võib kuulda tuulte
käes vaime lendlemas, ta nimi huulte
peal, puudeladvad kriiskamas kui kaarnad?

Kuid kaaren kurus
on peidus, rebane end varjab urus,
ka hunt all koopas külma-nälga talub.
On maja sulet,
koer ketist toas ja kustunud on tuled.
Ses tormis, Jumal, kuuled, kes sind palub!

Just sedalaadi tormis – jõuluõhtul –
öö oli saabund enne päeva lõppu,
üks vana väsimusest murtud juut
end leidis Rootsimaal Tivedi metsas.
Paar piigat ootas juba pikisilmi,
et jõuaks jõuludeks ta nende linna,
sest kotis oli pandlaid tal ja paelu,
ja muud mis vaja oli jõulupühaks
ja teiseks pühaks ja ka uueks aastaks.
See ootus oli pinev, aga kindel;
sest kordki polnud Vana-Jakob jätnud
veel tulemata: tuli sama kindlalt
kui jõuluõhtu ise. Selles tormis...
“Tsst! Kas see oli jälle torm,
mis kisas okstes? Miski kisas. Jälle
see kisab nüüd.” Ja Vana-Jakob peatus
ja kuulatas teist korda. Nüüd see vaikis.
Sest raju kogus jõudu, nagu uhub
kosk üle uppuja. Ta jätkab kõndi.
“Tsst! Jälle mingi heli!” Hääl, mis lõikab
kui tera läbi alusmetsa. “Reetlik
öökull see on, kes kisendab kui laps.
Kes jätaks lapse välja selles tormis?
Nii huntki oma pojaga ei tee.”
Taat sumpab lumes edasi. Ja jälle
siis kostis karje. Enam ta ei kahtle,
sest torni kombel metsa kohal tuiskav
ja kihutav iil kandis endas sõna,
üht lihtsat sõna; otsekohe pöördub

ta tulnud teele, läheb metsa hõlma,
veel paksemasse lumesse ja õhe,
mis kerkib nagu kõrge mustav kalju
ta samme vastas, nähtav läbi lume,
just nagu oleks terve avar mets
täis hõlste kandvaid, kihutavaid tonte,
kes uluvad ta teel ja kikivarvul
on hõljumad, siis hirmsaks muutuvad,
seejärel aga kaovad puude vahel.
Kuid vanur rühib aina läbi tormi.
Ta rändab, kui see paisub; kui see taandub,
maas põlvili ta kuulates peab hinge.
Ning hüppab püsti, läheb läbi vidu,
kui tungiks kääbus läbi musta mulla.
Ei kosta rohkem häält. Ta vappub mõttest,
et kurivaim on teind ta mängukanniks,
ja pomiseb neid palveid, mis ta teab.
Siis kostab üsna lähedal taas karje;
ta enda hõike tõukab raju jälle
ta kurgust alla. Aga siin, jah, siin!
Veel kümme sammu. Miski tume liigub
seal lumes, nagu juurest lahti pääsnud
puutüvi, mida torm on mängitamas.
Oh, issand! Käsi! Issand!
Laps, laps! Kuid juba surnud!
Kas ööl, mil säras täht Petlemma kohal,
muud tähed mõtlesid, et miskit head
ei sündida saa maal? Sest ükski nendest
ei näinud, kuidas Vana-Jakob, rõõmus,
justnagu oleks leidnud peidet aarde,
kõik vara maha heitis: oma koti,
ült tõmbas kulund mantli, mähkis selle
siis ümber lapse, paljaks võttis rinna
ja hoidis külma põske selle vastas,
niikaua kui laps ärkas tema tukseist.
Siis hüppas püsti. Kuhu nüüd? Sest torm

on katnud jäljed. Ta ei tunne muret.
Sest ladvu kõuekõminas ta kuulis
vaid psalmilooja juubeldavaid harfe,
ta iile nägi kui luikvalgeil tiivul
teed juhatavaid keerubeid ja nendes
teed siia-sinna järgis, tundes enda
ees Looja jõulist juhatavat kätt.
Kuid kuidas leida maja Tivedis,
sel ööl, mil tuled majades ei põle?
Ja poolel teel üksainus lihtne koht,
üks katus oli, mida mattis lumi,
peaaegu äratundmatuks ta muutus.
Taat ime läbi siiski leidis selle.
Seal vajus kokku. Rohkem ta ei jõudnud.
Seal mitut tormi-iili talus, enne
kui võttis kandami, läks ukse juurde.
Et laps ei ärkaks, kloppis algul tasa;
nüüd alles tundis puudust vanast kotist,
sest polnud miskit üle jäänud anda
tal lahke vaese pere jaoks, kes peagi
tal sõbralikult ukse avab. Ah,
ta kloppis kaua, kuni kostis: “Kes see
veel tuleb, Looja nimel, selles tormis?”
“Ma olen vana Jakob, tunnete mind?
Üks vana juut?” “Juut!” kostis õudusega
nii mehe- kui ka naisesuust. “Jää välja!
Meil pole miskit, millega sult osta
ja ainult õnnetust võid majja tuua
ööl, millal sündis see, kes sai su ohvriks.”
“Mu ohvriks?”
“Jah, kelle sinu rahvas tappis, patt,
mis karistatud saab veel tuhat põlve.”
“Ah!
Ööl, mil ka koer on tупpa võet?” “Jah, koer,
Kuid ristirahva majja juut ei pääse.”
Ei kuulnud rohkem. Külmemalt kui tuul

need rängad sõnad puhusid tast läbi
ja surusid ta lumme võimsamalt kui
torm, küüru üle tukastava lapse.
Ja siis – ta vaatas akna poole – tundus,
et jälle ilmub talle valge nägu,
näis, et ta vajub udusulgedesse,
ta verre voogab hinnaline soojus
ja teda ümbritsesid suvetuulte
moel sosistavad tuntud olendid
just nagu sosin rohus – kuni ütles
üks tõstet sõrm: Te tulge! Nüüd ta magab.
Ja lähedale, valgustatud saali
kõik läksid; ainult laps veel jäi
ta jalge vastu, sikutades patju
veel hoolsamalt ta ümber, kuni viimaks
ta tundis, et ka tema vajub unne.
– Nii lumi surnu ümber kuhjus vaalu.
“Oh, Jeesus! Juut seal istub ikka!” hõikas
mees, kui ta koidu ajal välja vaatas.
“Ta aja ära! On ju jõulupüha,”
tal vastas naine. “Näe, kuis juudi moodi
ta hoiab kaupa surut rinna vastu!”
“Ta oma kraamiga on pealetükkiv.
Ta vaatab jäigal pilgul siia, nagu
meil oleks raha, millega talt osta.”
“Ma siiski tahaks näha, mis ta pakub.”
“Siis näita, juut!”
Nad läksid välja.
Nad nägid laiba silmis jäätund pilku.
Nad kahvatusid, kisendasid, vappus
neil kahetsusest põu.
“Oh, Jeremia!”
“Mis õnnetus on juhtund!”
Nad tõstsid tema,
ta kandami ja tegid mantli lahti.
Käed ümber juudi kaela, rippus seal

Margrethe, nende laps – laip, nagu meeski.
Ei pikne nõnda löö või madu salva,
kui rabas paari õudus siis ja piin.
Mees oli lumest kahvatum ja tormist
veel valjemini ulgus ema siis.
“Meid Jumal karistand on! Tormi külmus
ei tapnud last, vaid meie oma julmus!
Ah! Asjatult, ah asjatult juut kloppis
kesk lumetormi meie uksele!”
Kui torm sai üle, tuli sõnum talust,
kus väikest Grethat hoidis võõras hool,
ja millest ta, kui kõlas jõulukelli
ju enne tormi oli omal jalal
läind jõuluõhtul vanemaile külla.
Nad küsima ei tulnud lapse järgi,
vaid juudi järgi linna tüdrukutelt,
kes kirikusse minna lootsid nüüd
uusaastal, siis kui viimaks saabub Jakob.
Ta lebas surnult kamina ees. Isa,
näol juudi jäätund ilme, istus küürus,
just nagu kühmus laipki, istus aina,
sel ajal tuli võttis hoogu, nõnda
et laip sai tõmmat sirgeks ja ta käed
nad asetasiid talle rinnal risti.
Ta ees kuid põlvitas Margrethe ema,
ta väikse tütre jäigastunud käed
veel tugevamalt ümber surnu kaela.
“Laps pole enam meie,” hüüdis naine.
“Mees ostis oma surmaga ta meilt.
Ei söanda võtta Grethat tema küljest.
Ta kõnetama peab me nimel Jeesust
koos Tema Isaga; sest kindlalt kuulab
Ta vaese juudi palvet...”

SAATEKS

Henrik Wergeland (1808–1845) on läinud norra ja maailma kirjanduslukku kui romantilis-panteistlik luuletaja. Temast maha jäänud kakskümmend köidet liürilist ja jutustavat luulet toetuvad läänemaailma judeo-kristlikule pärandile, kreeka humanismile ja (neo)platonistlikule müstitsismile. Ta rahvapärastas norra kirjakeelt.

Üks Wergelandi suuremaid üritusi mõjuka ajakirja toimetajana oli võidelda 1814. aastal vastu võetud Norra põhiseaduse selle sätte vastu, mis keelas juudiusuliste elama asumise Norrasse. Paradoksaalselt oli just kirjaniku isa olnud selle sätte põhilisi sisseviijaid. Wergeland kirjutas mitu juutidesse poolehoidvalt suhtuvat luuletust, mida saatis oma poliitilistele vastastele. Käesolev poeem on üks neist. Kujutades kristlaste stereotüüpidele tuginevat ja vaenavat hoiakut vana juudi suhtes, püüab see katarsise läbi saavutada mingit lepitust kahe usu järgijate vahel. Juute diskrimineeriv paragrahv tühistati Norra põhiseadusest 1851, kuus aastat pärast luuletaja surma.

L.P.

ASKO KÜNNAP

Palvetage

Palvetage Kuustes ja Kambjas ja Otepääl,
pimedus veeretab põllu pääl kive.
Palvetage rongis, poolel teel Kölnis,
helibarjääri mõrad lõikamas und.
Palvetage üksinda, arveraamat süles,
pankur isukalt sööb köögis otse pannilt.
Palvetage koduteel Pärnu konverentsidelt,
kodus kesteab piinab aida all rotte.
Palvetage Tallinnas, Sikupilli keskuses,
vargad riuleisse taltuvad küsitud kaubaks.
Palvetage Kuustes ja Kambjas ja Otepääl,
sirge seljaga soerdid kõnnivad sisse udest,
küsivad pesukapist puhtaid linu näha ja võtta,
kui pimedus veeretab põllu peal kive,
veeretab kive.

Ma tundsin ta ära

Ma tundsin ta ära
– samas – oh, kui palju aastaid,
verd kui palju merre voolanud.
Ma tundsin ta ära
Vene tänaval, suvest pragiseval terrassil,
ees klaasike keeva siidriga, süütamata sigaret,
taevas kohutavalt kollane pea kohal.
Ta vaatas mind nagu –
nүүд järgneb tõlkimatu lõik,

nüüd pole loetav, on liiga valge, valge –
Ta vaatas mind nagu –
nüüd on toimetaja läbi kriipsutanud,
ja nüüd pole taaskord levi, on liiga metall –
Ta vaatas mind nagu –
kõnetanuks, kirjeldanuks
ja ma tundsin ta ära.
Ja naaldusin tänava varjukülge, varju külge
Jaapani turistide magusasse mesilasperre,
kus õhtu elev kõiktarretav plõks, plõks, plõks.
Ma tundsin ta ära.

Tasa

Jõulukuusk on kullatud,
okkad ükshaaval liimitud tagasi,
tasa,
ingel tahab sinuga kõnelda
ja ei vali selleks vahendeid,
tasa,
kurbus sõidab trammiga treppi,
öösse sajab mitu, mitu lund,
tasa,
meilid loetakse läbi ja
mõtted tagantperra valjusti ette,
tasa
vabariigid tulevad, lähevad
aga tinasõdureid enam ei leita,
tasa,
keegi ei käsi ei keela sul
ja armastus hakkab kui uni,
tasa,
tasa,
tasa.

Õhtu langedes

Nüüd kui kõik meis on
tardunud tuhaks
ja sellest tuhast tehtud
uit-tuuline liivarand,
kuhu mürades jooksevad lapsed,
me alla luiteid jalutame,
saableist lõikeheinas
sellesama mere äärde,
seitse aastat nooremana,
tooremana, targemana,
mere äärde, milles oli saari
ja noogutavaid kalu,
kus randa püstitati helehalle
julgustavaid telke,
kus kajakad, ritsikad, sorrid
olid viisakalt vait.

Nüüd kui kõik meis on
tardunud tuhaks,
ja sellest tuhast tehtud
uit-tuuline liivarand,
ei julge ma enam sinna randa
minemata jätta,
ei julge õhtu langedes.

Kolmkümmend

Need mu edevad pildid –
ahhetan, süda lööb nipper-napper,
silmad sulguvad valjult, avanevad vihma!
Ei suuda, ei suuda varjata vaimustust
oma piltide üle!
See mu kenukas allkiri –

väändund, keerdund, äraspidine,
vajutan paberilehe äkisti laubale
ja autogramm rammib kõnniteele
musta masinaga!

Oo, mu õhtu saab kiire,
pilkane, pingestet, luksuslik,
ratastool aidatakse esikusse, aeda
ja elupuud viimast suve roose
õitsevad mõisa sametis!

Need mu edevad pildid –
joon vallatab joonega selget kulda,
kõik lõikub keset, ei ühtki paralleeli.
Ei usu, ei usu õiglast kohtuotsust
oma piltide üle!

Vihm tõuseb valust küll-küllase Euroopa üle
ja manner saab kuulda mõnest.
Saab kuulda mõnest.

MIHKEL SAMARÜÜTEL

10 pm – 3 am

ähh

nojah

kuule võtaks õlut ka veel muidugi kas sul raha on mul pohhui kas sa saad aru

kurk kuradi kuivab raisk

me oleme autoga ja me tuhiseme läbi pimedada linna läbi meie linna meie linn meie linn ükski kits ei puutu meid meie linn ootab meid ja me tuleme ja me tuleme ja tuled säravad ja meie tuhiseme läbi vihmaste varjude ja naised ootavad me tuhiseme läbi pimedada linna

pistsin õlle suhu ja naksasin selle kuradi korgi pealt sülitasin selle välja kikksti ja siis voolas õlu minusse ma sulgesin mõnust silmad ja ma lasin vahul suhu koguneda võtsin pudeli suult ja ulatasin selle talle

parklas oli veel paar autot tibid kutid käisid kõnniteel kogunesid ootasid mingi kalts korjas pudeleid ma tundsin kuidas peas sumises mõnus ükskõiksus voolas laiali normaalne pane muusika kõvemaks ma ei kuule mitte sittägi ja muusika paiskuski näkku pea vajus tahapoole sulgesin hetkeks silmad mõnus surin kandus üle keha ja ma haarasin õllepudeli ja tõmbasin ühe vägeva lonksu nii vägeva et ajas peaaegu läkastama ja ta naeris ja mina naersin tõmbasin käega üle lõusta muusika paiskus otse näkku võtsin suitsu pakkusin talle ka tuld ja vaatasin et mis siis toimub

kuule tibi tule siia õhtul pidu ei taha panna või koht on olemas ära pipar-da noh tule kaasa jumala normaalne noh joogid toome ka kohale tule

võta õlut mis kardad või ära ole pipar tibi keeras minema kuradi lits raisk nahhui siuksele tõmbaks litaka perse vahele viskasin suitsu asfaldile muusika paiskus näkku mingi rahutus nagu natuke actionit oleks vaja täna paneme midagi kangemat ka või helistame vaatame kuskil vaba korteri ja tõmbame end jumala ribadeks mällarisse raisk siuke kuradima viinaisu et midagi hullu

kuule mina siin mis teed täna saada need kuradi vanemad putsi mingi jobu oled või kuradi jobu raisk istub oma emme ja issiga korteris ja sügab mune ma ei saa siukstest aru

kuule võtaks viina mis no helista siis tagasi

õhtu on veel poisike

astusin autost välja sirutasin selga lonks õlut kuradi püksilukk oli lahti mister happyman tahtis välja vupsata vaatasin et mingi tatt läheb parki viskasin pudeli põõsasse kuhu sa jooksed kas sa ei tea et läbi pääseb ainult kahekümneviiekaga jäin ta kõrvale seisma panin talle igaks juhuks küünarnukiga ühe kiire ja korraliku neerudesse tõmbus nati krõnksu ta ei ütelnud midagi kuradi jobutilk raisk tahtis vist hoopis minema joosta haarasin tal kaelast kinni ära rabele raisk tahad molli saada või kobasin tal püksitaskut ja tõmbasin ta raudsesse haardesse noppisin mingi rõveda rahakoti välja ja sina kuradi jobu tuled ütleva et sul polegi raha no mis sul siin on mingi kuradi puru ainult võtsin kõik ära kaartidega ei viitsinud jamada viskasin rahakoti maha mingisse lompi idikas kummardus ja siis ma virutasin talle jalaga perse ta pidi peaaegu peaga lompi kukkuma kurat homme tood mulle pool tonni said aru ja ta jooksis minema pistsin selle kuradi puru tasku ja kusesin natuke

läheks võtaks nüüd ühe hamburgeri ja paar õlut ei viitsi siin niisama lebotada loll tatt sai korralikult maksustatud raadiost tuli jumala hea lugu

kuule kus sa eile selle monikaga kadusid mingi värk oli või lonksasin viimast õlut püüdsin midagi meelde tuletada no jumala hea oli saad aru hakkasin naerma ütlesin sellele tibele et nüüd peab minema tartsi vaata-

ma poissi pole ammu külastatud ja tema oli kohe nõus kurat jumala purjus olime panime juba enne kõvasti tatti ja vaatasin et tal vitt päris märg kurat peaaegu terve rusikas mahtus sinna sisse einoh mõnus eit küll naersime ja võtsime õlut raadiost tuli kuradi hea tümps mida sa edasi tegid no läksimegi sinna surnuaeda ja seal haa kõrval keerasingi monikale ära polnud kondoomi vaja ega midagi hea tibi raisk muud ei oska öelda pole tal mingeid komplekse ja siis vahtsime kuud ja ta lakkus mul stingeri spermast puhtaks kuradi hea oli peatusime putka juures ja seal jõid mingid vanad peerud õlut astusime autost välja ja võtsime topeltburgeri juustuga ja mõned õlud ootasime põrnitsesin neid õlised natuke ja tūmakas paiskus näkku

mõtlesin et võiks sinna vana kooli juurde vaadata

kooli juures polnudki kedagi ja me lihtsalt istusime autos ja sõime topeltburgereid päris hea ja raadios tervitati inimesi homseks lubati rannailma jumala mõttetu koht ma ei saa aru miks ma pidin siin üheksa aastat oma ajusid nussima lasin suitsu lendu see kukkus trepile võtsin natuke õlut vittu küll sa seda jõesaart mäletad täielik munn no see raisk lubas mind iga aasta istuma jätta jumala pohhui ma ainult naersin talle näkku ja saatsin persse kuradi vanemad panid tal lõpuks aru pähe see jõesaar oli küll üks igavene sitarida raisk ma tõmbaks sellele mutile siukse litaka näkku et ta hambad oleksid ajus ja siis laseks ta koolimaja katuselt lendu laksaki mida sa märatsed mingi fucking kõbi käib ikka veel pinda pohhui pole või ütles ta mulle võttis õlu tegi põhja peale ja läks seina äärde kusema kuidagi igav oli läksin ka selga sirutama ja vaatasin seda kuradima koolimaja jumala närvi ajas raisk pool kuradi elu sai siin ära situtud veiks tuli tagasi no mis seisad ei midagi niisama vastasin vaatasin maha leidsin mingi kivi võtsin selle kätte ja virutasin selle õpetajatetoa aknasse kläraki peast põrunud oled või veiks läks jumala närvi ja tahtis autosse joosta ma ainult irvitasin sa oled ikka täitsa sassis mul on jumala pohhui karjusin täiest kõrist pimedasse linna käige kõik vittu te seal pimedate akende taga teie ei tea mitte sittagi ja võtsin veel kive ja virutasin neid kooli akendesse mingi kuradi klirin mul oli kuradi hea olla ja signalisatsioon ja veiks käivitas auto ma loopisin teise kolmanda korruse aknaid ja klirin ja klarin ja veiks lasi signaali hüppasin autosse kihutasime minema auto kündis nati

muru normaalne sa oled ikka täielik idikas siiber ei ole sellest jutust juba
või ja ma mõtlesin et täna tuleks ikka üks korralik läbu lajatada ja pühki-
sin käsi vastu pükse puhtaks

no tere monika kallis mis teed normaalne normaalne sa oled nii mõnus
tibi võibolla tuleme varsti sinna eks ära hakka pipardama paneme nati
õlut ja viina ei midagi erilist eks helista siis

normaalne mis

mis sa käid selle monikaga või veiks kihutas mingist jobust mööda loiku-
dest lendas vett kõnniteedele no mul on temast jumala ükskõik nikume
mõlemad ta öösel läbi temal on täiesti ükskõik kes talle ära keerab tümps
paiskus näkku võtame viina ka kuskilt

tõmbasime supermarketi juurde seal seisid mõned tuttavad võtsime paar
tabletti ja veiks läks võttis natuke raha tablett keele alla võtsime ühe liit-
rise viina mahla viis sarvikut noor tibi kassas mis muidu teed ja sõitsime
parklasse seal oli timur ja tema meeskond ja mingid tibid suvalised tibid
ja tüüpidel oli viski kokaga ja kulistasin seda natuke hetkeks tundus et
ajab ropsima aga ei midagi

mida sa kakerdad püüdis kats mu käe alt vabaneda mina ei tule sinuga
kuhugi sa oled ikka jumalast autis endaga proovisin talle silma vaadata
aga silmad ujusid kogu aeg minema hea tiss oli totalsil sa ju jumala meel-
did mulle lase mind lahti kats proovis mu kätt eemale tõugata mida sa
rabeled kati tule ma näitan sulle päikseloojangut ja nii edasi kats põrnitses
mulle vihaselt otsa keegi timuri meeskonnast naeris kõva häälega vaatasin
sinnapoole see päike on juba ammu loojunud lase minust lahti raisk siis
see väike lits vingerdaski enda vabaks ja mul oli sellest lehmast jumala
pohhui

tegelt ikka ajaski tiba ropsima ja siis helistas paks ja küsis et mis teed ja ma
vastasin et jooma lähen

mõtlesin et peaks vist suud loputama

vaatasin et ema oli teinud ühe mõttetu vastamata kõne

kuhu te täna lähete ma ei tea raha eriti ei ole vist läheme pääskülasse seal on mingi vaba maja mis värk teil on ma ei tea eks näis hammas on jumala verel kuradi pohhui kõigest

istusime autosse võtsime õlut kihutasime minema paks ootas supermarketi ees kuidas läheb läksin peldikusse loputasin suud vaatasin peeglisse tuhmid punased silmad pesin nägu kuivatasin nägu ja otsustasin et nüüd võiks viina juua ja mõne tibiga mürada ja kusesin ja mitte vähe

paks läks poodi ja tõi jooki ja suitsu ja ma naersin et ta ei olegi veel end ribaks tõmmanud kuradi paks raisk

sõitsime linna tühjad valgustatud tänavad keegi magas pingil keegi sonkis prügikonteineris mingid jopparite kambad liikusid kesklinnast minema ja paks nägi evelini mis teed kallis ja see tuli lõpuks kaasa lonks õlut siis nad lakkusid seal tagapingil üksteist ja ma mõtlesin et täna küll mälukat ei tule

tümakas paiskus näkku

astusin autost välja ja ajasin larhvi taevasse ja röökisin täiest kõrist moonikaaa teised naersid ronisid samuti autost välja mooniikaaaa pimedad aknad ja tänavavalgus monika roniski lõpuks aknale ja vehkis rusikaga meie kobisime trepikotta ma vaatasin et see evelin on ka päris pandav või kuidas ja lasime mingeid suvalisi uksekelli ja ronisime trepist üles

kuradi idikad olete ja sina oled täielik värdjas ta ei tahtnudki meid sisse lasta aga ma lükkasin ukse lahti ja me ronisime kõik sisse

mis sa vahid õhtul telekat või midagi paremat pole teha või no see on küll jumala mõttetu moblashow ükskord me saatsime ka smsi ja siis lõpuks mingid rõvedad krõhvad kuskilt vaidast või maardust tahtsid grillfestile minna fuck off ei tänan käige perse parem vajusin tugitooli istuma veiks

tuli kilekotiga võttis kõik eluks vajaliku välja korkis mulle õlle lahti normaalne ja teised pidid diivanile ära mahtuma aga see blond tibi seal all nurgas on küll jumalast normaalne keegi helistas monika kadus esikusse rääkima

vaatasin kuidas õlu vahutab viinalt keerati kork maha

ja siis tuli monika ja tõi klaasid panin suitsu põlema normaalne ja ta hakkas mõlisma et suitsetada tohib ainult köögis aga ma saatsin ta perse ja kuskilt persest ta tuhatoosi tõi ma ütlesin aitäh kallis paks viis oma viina külmkappi veiks keeras kokteili ja ma võtsin lonksu liiga lahja nalja teed või ta kallas viina juurde nüüd oli hea vaatasin maailma natuke selgema pilguga ja see kuradi paks lakkus jälle evelini ja ma vaatasin neid noored mis teil viga on paks naeris oma totrat naeru mõtlesin et peaks sitale lõuga andma ja lonksasin klaasi tühjaks ja ma vaatasin monikat ja tundsin et hakkab juba kuradi purju jääma normaalne normaalne ja veiks rääkis midagi monikaga see kuidagi häiris mind ja siis mul sai siiber ja ma tõmbasin monika endale sülle andsin talle juua andsin endale juua andsin talle juua noh mis tegeled oled täna hea laps olnud või ja pigistasin ta rinda ja ta tahtis püsti tõusta aga ma ei lasknud mida sa rabeled sa oled supertibi mäletad mis eile tegime võtsin sarviku ja monika jõi normaalne

siis me jõime viina ja ma vaatasin et tuleks juurde ostma minna või see paks toob kibekiirelt oma näruse pooliku lauale veiks jäi juba päris purju mis sebid mees hakkame tina ka panema või muidugi ja monika haaras mu kaelast kinni okei kõik on korras siis plöksutasime taevakanaleid ja lõpuks jäime mingit pornokat vaatama mingid kaks naist rahuldased end banaaniga ja siis tuli mees ja keppis neid kõiki kõik jäid rahule kallasin viina lasin sarvikut peale päris naljakas segu polnudki nagu viin mingi paar tundi olime juba korteris läbutanud kõht läks tühjaks paks kadus eveliniga kõrvaltuppa jõime edasi haigutus tuli korraks peale ja äkitselt tõmbasime telekalt hääle maha kuulsime paksu mõttetut ähkimist paks mis sa teed seal otsid õiget auku või käige perse vastas paks lõpuks jumala mõttetut tüüp raisk ja panime telekale uuesti hääled sisse ikka mingi tegevus möllas ja laksasime kokteili normaalne monika silitas mu nägu see ei meeldinud mulle

siis tuli paks ja istus diivanile tal oli mingi õnnis nägu peas justkui poleks kümme aastat nikku saanud tõmbas suitsu ette noh noh tagusid pihku ära või fuck you mees hakkasin naerma pidin kogemata klaasi ümber ajama monika hakkas juba jumala purju jääma normaalne ja veiks tõusis püsti tuikus natuke läks vaatama mis see evelin teeb seal paks kallast endale viina kustutas suitsu ja küsis et kus peldik on too oma kuradi poolik lauale ära piiderda

tahtsin monikale suhu anda aga see pipardas et paks on kohe tagasi ja näeb ja siis ma ütlesin et ära ole pidur lähme sinna kööki tõusime püsti paks tuli vastu naeratas lollakalt istus diivanile läksime köögi poole hoidsin talt ümbert kinni kuulsime veiksi ähkimist ja ma pistsin pea tupp evelin lamas veiks trukkis nagu mingi hull hästi paned mees evelin tõstis pea ja ma mõtlesin et selle litsiga ma küll magada ei taha istusin köögilauale tegin püksiluku lahti monika kummardus võttis riista pihku vaatas natuke siis hakkas lakkuma ja pistis suhu ja see oli kuradi mõnus vaatasin teda hoidsin kätega ta peast kinni surusin seda suud munni imema kuni ta läkastama hakkas aga mul oli jumala pohhui surusin edasi kuni ta lõpuks välja rabeles ja õhku ahmis no mis nüüd on kuradi närvi ajab siuke jobutamine hüppasin laualt maha püksid langesid maha haarasin talt ümbert kinni keerasin ta perse enda poole rebisin seeliku maha ja vaatasin tagumikku katsusin ta märga vittu jah peaaegu rusikas mahub sinna sisse ja surusin oma riista temasse pea hakkas nati ringi käima kui ma teda väntsutasin päris pikalt läks juba ja monika oigas nagu pornokas ma hakkasin seepeale veel kõvemini talle keerama ta oigas veel kõvemini jah jah nii on hea jah nii jah ja lõpuks läkski pauk lahti ja ma tundsin et ma olen higine

noh laku puhtaks

normaalne läksin tupp tagasi jalad ei tahtnud enam hästi kanda raisk juua tahaks veiks oli tugitooli istuma läinud pidin siis selle kuradima paksu kõrvale istuma võtsin pooliku klaasi jõin tühjaks kallasin endale uue mingi väsimus nagu paks küsis et kuidas oli ja ma vastasin et päris hea

võtame viina ka või

suits põlema tundsin et alkohol lõi veelgi räigemalt pähe ja ma ei saanud enam aru mida need veiks ja paks omavahel rääkisid irvitasid riist oli nagu tühjaks imetud vaatasin poolikut pudelit ja siis tuli evelin ilus evelin no kuidas läheb pole ammu näinud ta tahtis vist ära minna aga ma tõmbasin ta enda kõrvale istuma hoidsin temast kõvasti kinni proovisin midagi rääkida kuradi sõnad läksid muudkui sassi veiks naeris kõva häälega proovisin ta poole vaadata ei midagi paks tõusis püsti ja sammus kõõgi poole veiks jõi sarvikut kuradi jobu ja ma patsutasin evelini tagumikku ja mingi video möllas telekas

avasin silmad

evelin evelin kas sa tead et ma tegelikult armastan sind veiks helistas kellegile vaatasin et viinapudel on peaaegu tühi huvitav kuhu see paksu viin kadus kas see raisk tahab üksinda seda juua või evelin ei ütelnud midagi ja ma jootsin talle puhast viina võtsin ise puhast viina andsin talle puhast viina kuid plika ei tahtnudki rohkem viin voolas edasi ja veiks läks kööki vaatama täiesti auti hakkasin jääma evelin sosistas midagi proovisin vastu mõmiseda tõmbasin ta enda vastu sees keerles natuke kobasin käega lampi ajasin vist midagi põrandale kustutasin tule see telekas välkus edasi tõmbasin evelini uuesti kaissu proovisime suudelda imelik maitse oli suus siis jõime viina uni tikkus peale proovisime suudelda siis ma väsisin sees keeras evelin sulges silmad jumala pohhui kõigest ma proovisin silmi sulgeda ei õnnestunud vaatasin evelini see vist tukkus proovisin teda suudelda vittu katsuda aga riist oli täiesti tundetu vaatasin evelini avasin silmad vaatasin telekat vaatasin laua poole ma ei jaksanud enam klaasi haarata vaatasin evelini silmad tahtsid sulguda vaatasin evelini ta ei liigutanud end tundsin kuidas sumisev väsimus voolas kehasse laiali avasin silmad telekas välkus nüüd aitab pohhui kõigest evelini soe keha väsimus murdis keha ei midagi vajusin ma tahan magada väsimus ma tahan magada väsimus vaikus.

ERKKI LUUK

Eelvägi

0

saksad sõitsid saaniga.
mina mäger kelguga.

1

sakstel naised saani ees.
minul mäger kelgu sees.

2

hõissaa, hõissassaa
sakstel aisad saani ees
hõissaa, hõissassaa
mina olen mäger.

3

saksad rõemsalt juttu räägib.
minul mäger saanis määgib.

Inseneri-eri II

kauge mäe peal
tuleb inseneril
pähe mõte,
nagu ehituskrunt:
teen,
mis pähe tuleb!

kauge mäe peal
on insener kinni
nagu minevikus

kauge mäe peal
on insener kinni
nagu parteiladvikus

päikesepaiste:
lill, mis põmmutab huupi,
ja lill, mis toimub vastupidi

Hall lill

hall roos
on ilusam
kui hall tulp

läbipaistev tulp
on ilusam
kui läbipaistev roos

jne. sellele liitub
muidugi analüüs

Udell (Idull)

poeg, oma raskelt veereva peaga,
sööb majori kasukat.
järve taga on öö.

telegraaf-orn tõmbab keelega
üle leeningradi oblasti.

elektrik asub kupees nr 18.
palun veenduge ise –
mu mansetid on surnud.

šveitser

On öid, mil tagasihoidlik restoranišveitser puhkeks nagu öide; end vaevu tagasi hoides surub ta Teie mantlit oma keha vastu, pomisedes teile vastuseks somnambuulseid värsse. On selge, et šveitser jälgib iga Teie liigutust; isegi siis, kui teile tundub, et ta ei vaata või on vahelduse mõttes surnud, võite teda kõrvalt vaadates näha Teile silmanurgast kuldseid pilke heitmas, mäluharjutusena koomasse langemas; isegi varitsemas, lõhnastatud ja morn, et siis järsku, igapäevaseid toimetusi laiali paisates, teile avasüli vastu tormata, justkui kala, kes oma häbituses veendununa ootab Teilt vaid inimlikku kaitset ja mõistmist.

Rätsep

Ühel vaesel naisel oli väga kuri rätsep. Rätsep vuristas talle kogu aeg kleite ja saapaid teha, töökoda lausa huugas väljakannatamatult tema käes. Naine küsis, kas rätsep ei saaks oma töökoda vaiksemaks keerata. Nii hirmsad olid need lood, rütmi ja vahel isegi mingi meloodiaga, just nagu teaksid sa oma surmapäeva ette. Lisaks kõigele oli naine suutnud oma lapse soetada väga ebasobival hetkel, sest viimane oli väga tõrkosa iseloomuga.

Suur niitja

üks suuremaid niitjaid, kes kunagi elanud, on leohandt jobb. päev läbi paukus tema vikat lagedal aasal. kuused, kased, seemed – kõik, mis ette jäi, niideti maha ja pandi saadu. vahel eksis leohandt nii sügavale metsa, et tema saadud koosnesid ainult kuuskedest. leohandt väljub aidast vara, ja veel hilja öösi nõrgub kuuvalgus tema vikatilt. niitja puhkas seistes.

Karu

käin sageli agulis, kus võib näha kõige kurvemaid vaatepilte. tüli ja leppimine vaesuse, üksinduse ja näljaga on siin liigagi igapäevane ja lihtne, kuid veel kunagi pole ma näinud midagi liigutavamamat kui alljärgnevalt.

ühel hommikul hoovist mööda jalutades äratas mu tähelepanu teise korruse aknast alla lastud suur liud. see oli sõnatuks märguandeks. hämarusest ukerdas välja tumepruun kogu, kes aeglaselt edasi roomas. see oli karupoeg. ta lohistas end edasi esikäppadel. kui loom valguse kätte jõudis, nägin ka selle põhjust. kandiliselt ja kohmakalt oli alumine pool tema kehast ära lõigatud. veel praegugi oli selle küljes näha üks peaaegu eraldi kandiline päts – portsjon, mille ta enda küljest lahtilõikamiseks ette valmistanud oli. karupoeg oli leivast. aeglaselt ronis ta liuale. siis tõmbab peremees ta üles ja lõikab pätsi endale hommikusöögiks lahti, kui sellest väheks jääb, siis võibolla veel. öö jooksul karupoega moodustav leib paisub ja läheb kohevamaks, kuid igal hommikul lõikab peremees ta küljest rohkem, kui öösel asemele tulla jõuab. aja jooksul kaotab karupoeg oma liikumisvõime, kuid seni täidab ta oma peremehe soove sisseharjunud kuulekusega nagu olend, kellel enam midagi pole.

olin seda stseeni näinud vaid hetke, kui masinlik ja vastupandamatu õudus mind sealt minema tõukas. teadsin nüüd sama kindlalt, kui ma mööda lühikesi puidust tänavaid üles-alla kõikusin, et iga inimese elus saabub kord hetk, mil tal mõtlemisest enam vähimatki kasu pole ja kus selleks, et edasi elada, tuleb sellest lõplikult loobuda ja lihtsalt olla, kuni saab.

MAX REBU

mõõm

etüüdruk etüüdruk
tillnüke
pihutäis purtsatusi
sulgiva lindmehe vene

etüüdruk etüüdruk
tükati hüpe
tükati kärbeste tere

esmaabikudumine

surnu linnuaias
õrnas ajastuses
annan õigusele
tüki torti

lehmad kummikutes
kohvitavad saunas
kaugel kõrgel
krimpsus kogelused

pontšikute vimpel

agamemm agamamm agamumm
agamimm agamömm agamomm
agamümm agamämm agamõmm

ja pättel – põrnikad ja peetel – piimanokad
ja leeder – lehmamadu
kaksteist küpsis – kokka ja isaslüpsik

kiiker – sidrun – kana – käsipidur
ja leedulannast tigu
votnii

ropp komm

paruness purunes
kabinetiameerika
kätlevad mummutid
lauaelavhõbe

kaks pangetäit lumememme
veeldatud kujul

munklik küülik

nuukstubak
kunskopitõbi
nuukstubak
nõiad paranduses

nietsche mähkmed

pingviinpong
antikvaarne kristus
pingviinpong
antikvaarne kristus

kõbusnaba
stoppsepp
kõbusnaba
stoppsepp

vihmale
vihmale
antikvaarne kristus
vihmale
vihmale
antikvaarne kristus

*

alasti kala
alasti lind
pliiatsiteritaja

alasti kala
alasti lind
sõda ja rahu

alasti kala
alasti lind
citys on ikaldus

vanapalüpsis

tüdruk oli
vabakäigu ilus
siinemaani ootab teda
ninarätik meres
kui saabub neeger
purustage aamen

selbstmorg.verboten

kopsik on läte
surm on hea laps
tähistaevas on eramaa
käimine keelatud

plombiirikaru

vihm on vähk
on tagurpidi
vihm on vähk
käib tagurpidi
vihm on vähk
valged karikakrad

nelikvärss

camüü
camõõ
camöö
camää

niblu krõmps

tillikümnis kõõmnekümnis
simmankriuksatused
tollivaikus tollivaikus
kopter – kasutütar

vihma töö on tibutada
buddhal olla sääsepirin
sajajalgsel jõulupidu
lapsepõlvel pugu

jällegi on luuletus
saanud ulualla
must kuub riputatud
valge seinä peale

paneב punkti panemata
avab ukse avamata
surma hoidjatädi
hetke lõpmatuses

luuletus

poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin

pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin
poshkin – pashkin
pashkin – poshkin

URMAS VADI

AKT RANNAL

Kõik see leidis aset selle kuulsa veeuputuse ajal. Et läbi pargi majani või majast linna pääseda, pidid olema vähemalt kalossid, aga veel parem kui kalamehesäärrikud. Salumaale, kes elas mu kõrvaltoas ja rääkis ilmvõimatuid lugusid oma kalalkäikudest, tegi see röömu. Teate ju küll, kuidas need kalamehed on. Tavaliselt enne õhtusööki, kannu tee ja piibunosu taga, ta ringutas nagu ikka. Ajas siis kätest ja jalgadest end nii pikaks kui vähegi sai, ja ilma et ainumatki õhukübet oleks endast välja lasknud – see oleks tema väärtust ja suurust ju kahandanud –, proovis seejuures lausuda nii loomulikult kui võimalik –

“Vot, sihuke, näete jah? Vot sihuke haug oli, selline pirakas.” Kui meie reageeringud – “Ei või olla! Kas tõesti?” – jäid väheseks või ebausutavaks, surus Salumaa oma mõlemad käed rusikasse: “Aga silm! Ainuüksi silm oli sihuke.” Kui aga keegi juhtus küsima, et kus see kala siis on, on tast mõni foto tehtud või isegi topis, pressis Salumaa midagi arusaamatut läbi hammaste, rehmas käega, jäi siis vait, rüüpas teed ja põrnitses alustassi. Võis juhtuda, et ta kohe mitu päeva sinuga ei rääkinud. Siis aga tuli jällegi oma kalajutuga välja. Oli selge, et Salumaast oli tema pika elu jooksul saanud luiskaja. Täpselt samasugune nagu must enesestki. Algas see minust sõltumata. Majaperenaine Pilvistu, iseenesest meeldiva olemisega, oli parandamatu latatara ja uudishimutseja. Seletas kohe muidugi kõigile välja, et Roobert Lindebergi naine tuleb nii nädala pärast külla. Muidugi polnud mul mingit naist. Polnud kunagi olnudki. Ja nii möödusidki mu päevad kirjutades kirju iseendale. Ja siis põgusalt mainisin teistele, millega mu Liisa tegeleb. See tegi mulle isegi nalja. Muidugi oli see lausa tragikoomiline, kirjutada iseendale. Vahel öösiti, kui mul ei tulnud und, tundsin ma end nii kuradima üksi, et isegi nutsin. Panin siis põrandalambi põlema ja proovisin uuesti uinuda. Hommikul aga kustutasin tule, võtsin sullepa ja mõtlesin, mida siis täna mu kallim mulle kirjutab. Lõhnastasin kirja naiste parfüümiga, mille ostsin ühest kioskist turu

lähedalt. Arvasin, et Liisa nii teha võiks. Üldse oli mul temast peaaegu täielik ettekujutus. Tema tegudest, olemisest ja mõtetest. Nimelt kirjutas ta alles mõni nädal tagasi, kuidas ta ostis endale punased-läikivad nõorsaapad, et ta luges Dickensit ja nuttis siiralt. Käis üksi teatris üht kehvapoolset ooperit vaatamas, mis aga sellegipoolest talle nalja tegi. Ja ta naeris nii kõvasti, et publik teda lausa halvaks panevalt vaatas ning üks vanapaar istus koguni kaks pingirida edasi. Ühes valgustajas aga tekitas Liisa lakkamatu naer uudishimu. See valgustaja küünitask ülevalt, teise rõdu kohalt oma luugist välja vaatama, unustades prožektori, nii et see otse ühele priskemale primadonnale silmaauku paistis. See pimestas primadonnat, kes proovis kõigest väest aariat jätkata. Aga kuna ta oli pimestatud, kaotas ta tasakaalu ja kukkus orkestriauku. Otse trompetimängijale otsa, nii et purunesid pillimehe prillid ja ka trompet sai muljuda. Ka kirjutas Liisa mulle oma unedest, mis olid kummalised, kuid meeldivad ja tuletasid mulle meelde midagi sooja ja turvalist – ema suurt kollast kõrvitsat riidekapi otsast. Vahel aga olid ta uned sootuks õudustäratavad. Ma hakkasin teda aegamisi armastama. Mulle eneselegi märkamatuult. Juhtus, et mõni õhtu ma lausa hullusin, janunesin ta pehmete ja niiskete huulte järele. Ja korraga ma tundsin, et ta on olemas, et ma armastan teda. Armastan teda rohkem kui kõike muud, rohkemgi kui iseennast. Käisin neid kirju postkontorisse viimas, kust saatsin need linna, kust need omakorda mulle tagasi saadeti. Elsa Viedemann esimeselt korruselt, kel oli nõrkus kõikvõimalike värviliste postkaartide vastu, käis samuti pea iga päev postkontori vahet. Nüüd aga, selle lakkamatu sajuga, läks sinna minemine ja tagasitulemine järjest raskemaks. Pori ulatus juba üle saapasääre, jalad vajusid aina sügavamale ja sügavamale. Postimajast tagasi jõudes polnud kuiva kohta ollagi. Ka preili Pilvistule tegi see lakkamatu sadu muret. Sest keldrisse oli vesi kohe-kohe sisse tungimas. Aga keldris on ju kapsad ja kurgipurgid ja pirnikompotid, mida ma väga hindasin. Salumaa aga, kes oli tuntud väga pika une poolest – ehk nägi ta unes oma kala? –, oli sel nädalal krapsti enne teisi üleval ja takseeris õues ringi. Mõõtis ja rehkendas, kuhu peaks põhjaõnged panema, kui sadu peaks jätkuma.

Sadu aga ei lakanud. Katus, hoolimata sellest et seal kasvas juba mitmeid aastaid sammal ja isegi mõni rohututt, pidas kenasti vastu.

Veetase aga tõusis. Jõgi ajas juba ammu üle kallaste. Plankudel ja postidel võis aga sagedasti näha kuulutusi – ostan või rendin paadi, kummiülikonna või kalamehe säärikud.

Õhtul, kui ma olin just oma kirja lõpetanud ja hakkasin end magama seadma, kostis arglik koputus uksele. See oli preili Pilvistu, kes vabandavalt, pilk maas, palus, kas ma saaksin tulla, vesi on juba keldris. Panin end kiiruga riidesse, käärisin püksisääred üles ja haarasin nii mitu pirnikompotti kaenlasse, kui sain. Salumaa aga keksles üsna tulutult mööda keldrit ringi oma kalamehesäärikutes, milledes ta nägi välja nagu Saabastega Kass. Kogu köök ja koridor sai kompotte, moose, kurke, hapukapsapurke ja mahlapudeleid täis.

Hommikul istus Salumaa köögi aknalaual, jalad aknast väljas. Kui ma tahtsin talt midagi küsida, näiteks, et mida ta teeb ja et kas kogu see vesi on tõesti ööga taevast maha sadanud – tõepoolest, vesi oli tõusnud peaaegu aknani –, pani ta nimetissõrme hoiatavalt suule. Ta oli terve aknalaua riburadapidi saiatükikesi täis laotanud, mida ta õngekonksu otsa torkas ja siis õngeritva vibutades vette ligunema heitis. Ise seejuures süvenenult õngekorki piidlema jäädes.

Välisukselt kostis summutatud koputus. Ma ei suutnud arvata, kes võiks sellise ilmaga väljas kolada. Siis aga koputati uuesti. Ma avasin ukse. Ja nii kui ma sain lingi alla vajutada, lendas uks ristseliti lahti. Vett tungis pahinal sisse. Õnneks sain ma uksepiidast kinni. Hakkasin ust kinni suruma, ise seejuures hädakisa tehes. Salumaa aga ei teinud kuulmagi. Kössitas aknalaual edasi, silmad klaasistunud. Kohale jooksid aga eruväelane Erik Söderman, abielupaar Viedemannid ja muidugi Pilvistu. Viiekesi saime ukse kinni. Salumaa aga mõtles, et tegelikult oleks vesi köögis ja esikus, isegi magamistoas kiiduväärt – siis saaks otse oma voodist vähki püüda. Võtsime kõik kausid ja ämbrid ja lapid ja harjad ja hakkasime uputust likvideerima, visates kümnete ja kümnete ämbrite ja silmapesukausside kaupa vett aknast õue tagasi. Alles mõne aja pärast, kui kõik sai enam-vähem kuivaks ja tee juba laual tõmbas, oli esiku ukse tagant kuulda vaikseid oigeid ja näha üht vettind mehikest, kes oli veega sisse pääsenud. Vanemad olivad tundsid temas ära teise korruse Meinhard Hansoni, kes oli kevadel ühe jalutuskäigu aegu kaduma läinud.

Öösel, see võis nii kella kolme paiku olla, läks mul jälle uni ära.

Kuulsin, kuidas vastastoast, kus elas nüüd Meinhard, kostab sammumist ja jutuvada. Mõtlesin, et ehk on tal abi vaja, pole ime, kui ta on külmetanud ja nüüd raskes palavikus. Tõmbasin kiiruga püksid jalga ja kampsuni peale, sest koridor oli külm ja kuivade küttepuudega polnud just priisata. Koputasin, jutuvada jäi vait. Koputasin uuesti, ja kui keegi ei vastanud, võtsin end kokku ja tegin ukse lahti. Nägin veel, kuidas Hanson kiiresti tule kustutas ja teki alla hüppas. Köhatasin – ei midagi. Läksin siis päris ta voodi ligi ja torkasin teda nimetissõrmega. Siis ta ehmatas, tegi silmad lahti ja tõusis püsti.

“On teiega kõik korras,” küsisin ja samal ajal mõtlesin, et kas mul endal on. Kui ma nüüd midagi tegin või ütlesin, kuulsin ja nägin ma ise oma totrusi kõrvalt. Justkui oleks olnud siin veel keegi, kelle ees ma ei teadnud, kuidas olla. Ja oli nii, et kõik läks valesti. Kui pentsik see oli – tungida kellegi tuppa ja pärida öösel kell kolm, kas teiega on kõik korras. Enesest sõltumata rääkisin ma aga edasi. Nagu lintraktor, mis aga sõidab, teadmata, kuhu või miks. Tegelikult ma ei olegi ju teab mis suurem asi jutumees. Miski aga nagu sundis mind tagant. “Ma jah, kõndisin siit mööda ja mõtlesin, et astun läbi. Ega te ei maganud?”

“Ei maganud.” Mina siis vastu –

“Miks te öösel ei maga?”

“Kus ma siin magan, kui muudkui vooritakse,” tõstis Hanson häält. Siis asusin uuesti vasturünnakule.

“Aga miks ei võiks inimesed üksteisel öösiti külas käia?! Üldse peaksid inimesed vähem magama. Mina praegu ei maga ja pole vajagi. Inimene!” ajasin näpu püsti ja olin kindel, et ma pole ei vähem ega rohkem kui idioot. “Inimene, see on üks keeruline masinavärk. Tal on palju organeid, mida ta üldse ei kasuta. Näiteks kas teil on pimesool?” Hanson noogutas pead. Lõin endale plaksuga otsaette –

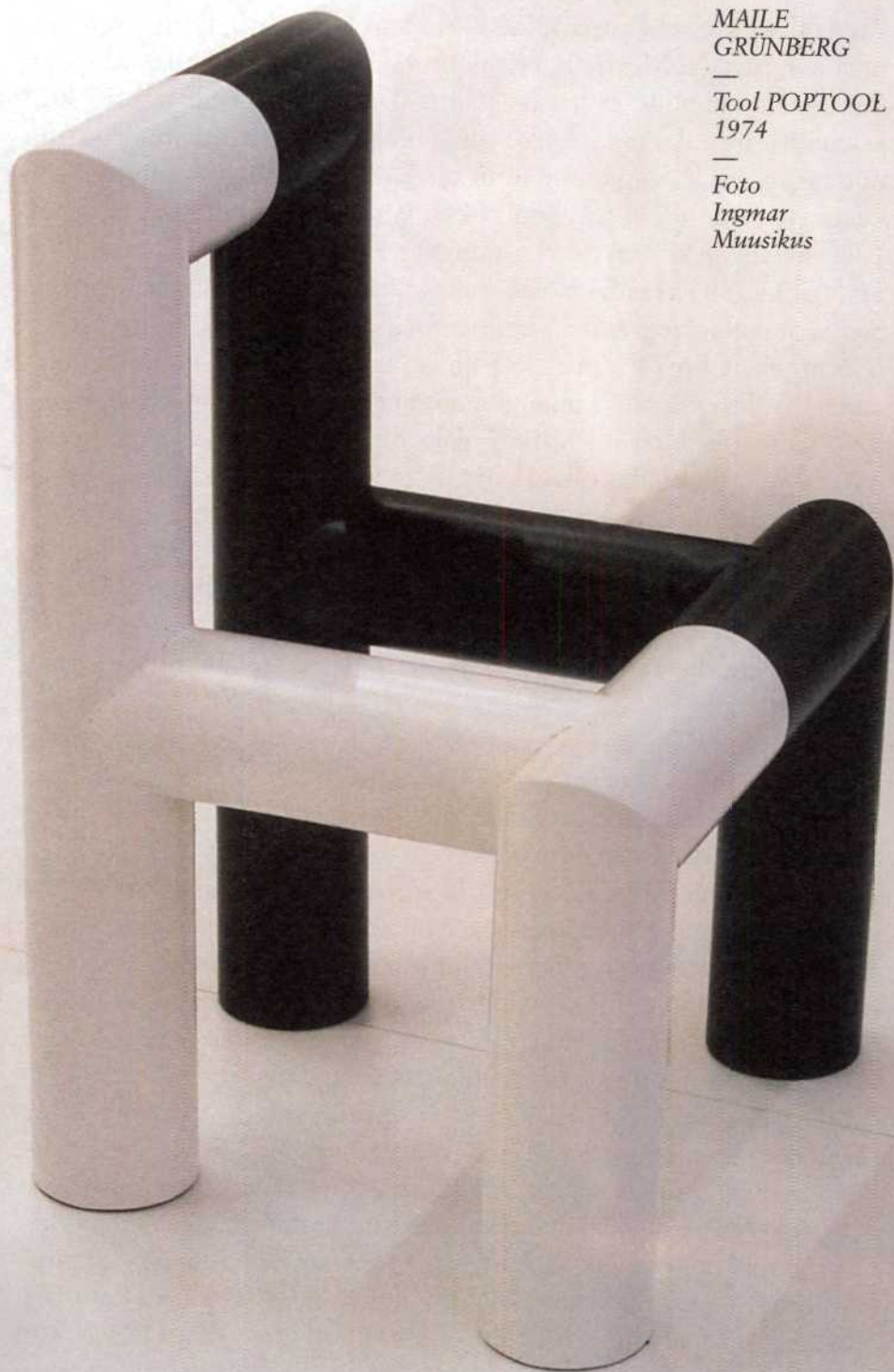
“Haa! Aga minul ei ole. Ja pole vajagi. Ja meil on kaks aju. Ja siis räägitakse, et inimene on väsinud ja peab magama. Mul sõber näiteks, kui ära väsib, mõtleb seljaajuga. Ta on nagu esisillaveoga auto!” Siis hakkas keegi minus rääkima kammkeraamikast, uutest asulaleidudest siin üsna lähedal ja Liisast, kuidas ma teda armastan. Seda ei kannatanud ma enam välja. Panin käe suu ette, teine käsi aga hakkas õhku mingisuguseid sirgeldusi vedama. Haarasin esimese käega teisest kin-

MAILE
GRÜNBERG

—
Tool POPTOOL
1974

—
Foto
Ingmar
Muusikus

MAILE
GRÜNBERG

—
Tugitool ORANGE
1972

—
Foto
Ingmar
Muusikus

ni, et see enam õhus ei vehiks. Suu aga jäi siis vabaks –

“...maade ja merede taga teda otsimas, sest see, kes kord on näinud tema ilu, satub silmapilkselt tema lummusesse ja ei saa mitte enne rahu, kui on ta leidnud. Aga senimaani ei ole veel ükski...” Surusin siis käed uuesti suule ja taganesin. Mu selja taga oli riidekapp. Aga nii kui ma seda puudutasin, läks uks lahti ja mulle kukkus kaela midagi suurt ja rasket. Ma kaotasin teadvuse. Kui ma silmad avasin, istus Hanson mu ees toolil, vaatas murelikult mulle otsa ja ulatas klaasi veega. Ta tundus kasvult kuidagi väiksem kui alguses. Aga ju see tuli sellest lauambi valgusest. Korraga oli minuga kõik korras. Ma tõusin püsti ja palusin vabandust. Ma tõesti ei tea, mis minuga juhtus.

Niipea kui ma ukse kinni panin, hakkas jutuvada aga õige vaikselt uuesti pihta. Hiilisin siis ukse ligi – oli selgesti kosta Hansoni juttu ja veel midagi. Haarasin ukseingist ja lõin ukse lahti. Ja siis oli ta mul peos. Ta riidekapi ukseid olid pärani, seal laiutasid maalid. Ta ees oli molbert, käes sasitud pintsel. Hanson tõmbus kühmu ja palus –

“Ärge perenaisele rääkige. Palun.” Lubasin vait olla ja ta näitas oma maale. Ma pole küll mingi kunstiekspert, aga see, mida ma nägin, tekitas minus suurt aukartust. Nüüd tagantjärele tean, et tegemist oli suurima kunstnikuga. Lappasin neid pilte ja ühtäkki tundusid need lõuendid mulle kuidagi tuttavlikud. Siis sattus mu kätte maal päevalilledega. Ei mingit kahtlust –

“See on ju van Gogh!” Hanson vaatas mulle otsa pilgul, mis oli täis siirust ja üllatust.

“Ei ole, need on minu päevalilled. Sealt tagant aiast, seal, kus kõrvitsad on, sealt korjasin. Minge ise vaadake, nojah, praegu peavad selleks vähemalt ujumisprillid ja akvalangistitoru olema.” Ma olin kogu oma elu arvanud, et ma olen suhteliselt vaikselt loomuga. Nüüd üllatasin ma ennast isegi. Juba teist korda õhtu, õigemini öö jooksul läksin ma endast välja.

“Kas sa tahad öelda, et sa pole seda pilti varem näinud?” Hanson vaatas oma maali jälle sellel ülimalt loomulikul ja imestunud pilgul, nagu peaksin mina endas kahtlema. Aga ei, nüüd olin ma endas kindel. Hanson pööras siis pilgu maalilt minule.

“Aga muidugi olen ma seda pilti varem näinud.” Hingasin juba kergendatult, kuid ta jätkas. “Iga kunstnik näeb oma pilti enne maalimist.

Kui sulle meeldib, võid selle endale võtta.” Läksin lausa marru.

“Kurat, need on sul võltsingud!”

“Muidugi mitte, need on minu omad. Ega sa ei pea võtma, kui sa ei taha.” Sobrasin piltides edasi. Enamik neist tundusid tuttavad. Nime-
liselt tundsin peale van Goghi ära Rembrandti, Monet’ ja paar saksa
ekspressionisti. Siis nägin Kallelat. Ja olin kindel, et nüüd ta kurivaim
on mul käes.

“Näiteks see, see on Helsingis Ateneumi muuseumis.” Ja mulle tun-
dus, et ta kas naerab mu üle või on tegemist poolearulisega. Ta laiut-
tas käsi.

“Ei ole ju Helsingis. Siin on.” Ja tõestuseks koputas vastu pildiraa-
mi. “Kus mul see aeg muuseumides kolada. Ma olen juba mitu aastat
siin istunud ja neid pilte välja mõelnud. Need on minu omad.” Tund-
sin, kuidas veresooned oimukohtades paisuvad, ja proovisin rahuneda
ja talle asja kuidagiviisi selgeks teha.

“Kuule, mida sa nüüd ajad. Endal on sul kapp klassikat täis.”
Hanson muheles ja sügas põske.

“Ei, aga ma olen kogu aeg teadnud, et ega ma mingi pühapäeva-
maalija ei ole. Muidugi. Ise pead teadma ja uskuma, siis ongi. Aga et
kohe klassika. Aitäh, ma tõesti, mulle meeldib, kui sulle meeldib.” Siis
aga tuli mulle meelde, et kui ma sisse astusin, oli ta palunud, et ma
sellest perenaisele ei räägiks. Ja ma hüppasin talle peale.

“Tunnista üles, või ma kutsun preili Pilvistu, räägi siis talle seda
juttu.” Seepeale tõmbus Hanson näost kaameks. Vaatas ühele ja teisele
poole, ega seal preili Pilvistut pole.

“Olgu, ma tunnistan.” Hanson ohkas sügavalt ja alustas. “Jah, ma
olen talle ja kõigile teistele valetanud, et ma vahest teen mõne lille ja
loodusvaate ja ongi kõik. Kui sa nüüd lähed ja talle ütled, mis mul siin
on, ja ta tuleb ja vaatab, mis mul siin on, kurat, ta saab nii vihaseks.
Iseenesest on ta ju kena inimene. Ma tõesti, ma valetasin, et ma teen
ainult lillemaale. Mul on siin portreid ja üks lehmapiilt on ja igasugu
asju on. Aga seda ainult sellepärast, et teda mitte solvata. Sellepärast
ma ütlesin, et ma portreid kohe põhimõtteliselt ei tee, et ma võin küll
teha, aga välja tuleb ikka lillemaal. Siis pikapeale jäi ta uskuma. Muidu
ikka, et tee temast pilt ja tee pilt. Kui ta nüüd tuleb ja näeb, siis hak-
kavad mul siin kõik voorima, et tehku ma seda ja toda, ja oma asju ei

MAILE
GRÜNBERG

—
Voodi
BARCELONA
1999

—
Foto
Laura
Kallasvee

MAILE
GRÜNBERG

—
Riulid PIN
1998

—
Foto
Ingmar
Muusikus

MAILE
GRÜNBERG

—
Toolid
STAK
2001

saa üldse teha..." Varsti ma ei kuulanud teda enam, sest mu tähelepänu köitis kellegi summutatud hääl. Üks pilt, mida ma ei olnud märganud, oli kukkunud näoga vastu kapi põhja. Tõstsin ta üles ja tundsin ta kohe ära! See oli mu Liisa, ei mingit kahtlust. Ja täies oma alastuses rannal. Ahnelt nagu nälg ise õgisin teda pilguga. Sõitsin mööda ta siidiseid orgusid ja nõlvu soome kelguga üles-alla, ise huilates – lumi! lumi! Siis ma punastasin ja märkasin, et Hanson mu selja tagant piilub samuti. Et midagi käepärasemat ei juhtunud olema, tõmbasin ühe ropsuga oma kampsuni seljast ja katsin sellega kogu maali.

"Mis nüüd on, kuule, mis on. Kas sulle ei meeldi paljad naised või?" päris Hanson isegi nagu pahuralt. Mina vastu –

"Oma naine muidugi, aga võõraid naise ei ole ilus vaadata." Mulle tõesti ei meeldinud, et ta mu Liisat niimoodi jõllitab. Rohkem ei saanud ma aga enam midagi mõelda, sest mu kampsun vajus pildi pealt maha. Aga kui ma hakkasin seda uuesti tagasi seadma, nägin, et tal on seljas pikk punaste moonidega öösärk. Seda nähes hakkas Hanson õhku ahmima, nagu oleks ta kuival, haaras siis lauvalt teekannu ja kulistis otse tilast. Mulle tundus, et ta on kuidagi veel väiksemaks jäänud.

Samal ajal aga värises Krakovi kunstimuuseumi direktori suure pöökpuust laua taga Nastja, punaseks nutetud silmadega vanem nais-terahvas, kes juba kolmkümmend kaks aastat muuseumi koristajana truult leiba oli teeninud. Nüüd oli ta hirmul. Ta pilk eksles nagu jänesel. Aga direktor Bokov, keda tema hobuserauakujuliste vuntside tõttu ka hobuseparisnikuks nimetati, leidis selle pilgu üles. Tema käest ei olnud pääsu. Ja ta surus endast sõnu, nagu ta surus ennast öösel oma naisesse.

"Nii et teie siis võtsite need pildid, tunnistage üles." Nastjal oli kõigele vaatamata jäänud alles talle omane uhkus, mis on olemas kõigil riidehoidjatel, kassapidajatel, sööklamuttidel. Ja selleks andis alust teadmine, et ilma nendeta peaksite te ise hoidma oma vihmavarju, jääma ilma teatripiletitest ja hakk-kotlett oleks riisist. Nastja ajas end natuke sirgemaks.

"Ei tunnista. Võite kas või käsi väänama hakata, mina ei tunnista midagi." Ning tõmbas end siis jälle küüru. Bokov taipas, et peab lähema kuidagi teisiti.

“Jumal, Nastjake, mis jutt see nüüd on! Kes siin käte väänamisest on rääkinud.” Nastja vastu –

“Mina ennast vargaks ei tunnista.”

“Mis vargaks! Õelge lihtsalt, kas pildid on teie käes,” proovis Bokov olla nii meeldiv, kui vähegi sai.

“On küll.”

“Jumal tänatud! Kui te neid pilte endale tahtsite, siis meil on kõigist meie maalidest postkaardid. Igal aastal oleme jõuludeks teile kaarte saatnud,” lausus Bokov, proovides ise seejuures naeratada, nagu seda kõige paremad inimesed teha võinuks. Samal ajal aga mõeldes, et oota sa, vana vitt, veel tänapäev lasen su lahti. Seepeale andis Nastja veidi järele –

“Kaardid sain ma kätte.”

“No näete, siis on teil ju need pildid juba olemas, nii et te saate maalid meile tagasi anda.” Nastjale tuli aga meelde, mida mees kodus soovitas.

“Aga ega te mind siis lahti ei lase?” küsis ta kahtlevalt.

“No kust me leiame teist nii head töötajat. Muidugi ei lase. Miks te nad üldse endale võtsite?”

“Ma ei võtnud endale, ma viisin nad pessu.” Tõepoolest, pärast saksa ekspressionistide näituse avamist oli üks nõrgema närvikavaga kunstiteadlane paari klaasi järel arvama hakanud, et tegelikult on kõik jama ja et tema on Charlie Chaplin, ning loopinud kogu saali torti täis. Ning enne kui ta kainestusmajja viidi, lõi ta üht vanemat daami jalaga tagumikku, ise seejuures koletumal moel hirnudes. Bokovile tõusis veri pähe.

“Pessu!?! Kes sul lubas!?” Nüüd oli Nastja kord imestada –

“Ma olen pooled maalid siin oma masinas ära pesnud.”

“Oma masinas!” Bokov hakkas vaaruma ja langes tugitooli. Nastja aga jätkas.

“Nojah, pesumasinas. Kuuekümne kraadiga.” Bokov upitas end uuesti jalule, ajas käed ähvardavalt ette ja hakkas Nastja poole liikuma, ta oli kõigeeks võimeline –

“Kuradi vanamutt, ma panen su enda pesumasinasse! Kus need pildid on!?”

“Need on mul kaasas.” Nastja harutas nobedalt pildid kotist välja ja

MAILE
GRÜNBERG

—
Laud VÄLK
1989

—
Foto
Ingmar
Muusikus

MAILE
GRÜNBERG

—
Tool STAK
2001

—
Foto
Ingmar
Muusikus

lökkas Kirchneri akti kilbiks ette – “Siin.” Ahnelt haaras Bokov “Akti rannal” ja rahunes, naine oli alles. Siis aga viirastus tema ajusopis miski. Nimelt seal, kus enne võis näha naist kogu oma loodud ilus ja varjamatus vooruses, langes nüüd mööda ta keha lilleline särk.

“Mida kuradit! Mis pluus see on! Ma küsin, mis pluus see on?!”

“Täitsa ilus pluus. Moonidega.” Bokov mudis oma oimukohti ja siis ninajuurt.

“Kust see pluus siia sai?” Nastja taganes ukse poole.

“See pilt sai vist pesus värvi.” Ta oli Kirchneri aktiga koos pessu pannud lillemaali, mis kuulus ühele nimetule kunstnikule kuueteistkümnendast sajandist. Pärast pesu oli moonidest lillemaalil saanud aktile särk. Nastja mees oli proovinud ka ise asja veidi pintsliga parandada, et ehk ei saadagi midagi aru. Nastja jättis tundmatu kunstniku lillemaali, kus moonide vahele olid eksinud naba ja kaenlaauk, uksepiida najale ja lidus minema, ise kõva häälega nuttes. Bokov langes aga põlvile ja röökis täiest kõrist, nagu ta polnud röökinud veel kunagi varem – ega ka kunagi hiljem, sest siis katkesid tema häälepaelad ja edaspidi sai ta rääkida ainult sosistades.

Vastu hommikut jäi vihm järele. Ma ei saanud terve öö otsa silma kinni. Mu peas tiirutasid läbisegi sajad ja sajad mõtted ja küsimused. Ka tundsin ma hirmu, mis aga segunes joovastusega. Sest kui on üldse midagi kindlat, siis see, et Liisa on tõesti olemas, ma nägin teda! Ja et ma võiksin nüüd minna ja ujuda läbi pargi kuni turuhooneni ja tagasi. Ma lubasin ka endale ja Liisale, et kui kuivemaks läheb, hakkan ma hommikuti tervisejooksu tegema ja ühtlasi teeksin tiiru pagariärist läbi, ostaks talle pirukaid ja kaneelikukleid ja... Selle mõtte pealt jäin ma hommikul kell pool seitse magama. Lõuna paiku ajasin ma end üles ja otsustasin minna kööki, et teha endale kruusitais kohvi. Salumaa, kes vist lahkus aknalaualt ainult hädale, oli täna kuidagi eriti elevil. Ta oli pannud endale uue lipsu ette ja pintsaku selga. Küsimusele “Miks?” ta ei vastanud, pani ainult käe hoiatavalt suu ette. Siis ma nägin, et preili Pilvistu, kummiülikond seljas, ise rinnust saati vees, kahlab maja poole –

“Härra Lindeberg! Lindeberg!” Aitasin ta siis sisse koridoriaknast, mille alla oli trepp tehtud. Ustest ei saanud ju käia. “Härra Lindeberg, teile on telegramm.” Ja ulatas mulle telegrammi, ise samal ajal ette

vuristades – “Teie naine, Liisa, tuleb homme teile järele, lõunase rongiga. Näete. Me võiksime kõik... Lindeberg, on teiega kõik korras.”

“Ja-jah, aitäh.” Võtsin telegrammi ja nagu paksus vatis, kus ei saa hingata, kõndisin mööda koridori minema. Kindlasti ei olnud minuga kõik korras. Muidugi sain ma kohe aru, et see on Södermanni loll nali minu aadressil. Sellest hoolimata tundsin ma korraga suurt hirmu, mille või kelle ees, ma ei osanud seletada, lihtsalt suurt hirmu ja samas ka ootusärevust. Ma kõndisin justkui mööda õhukest, talve esimest jääd. Ja mida edasi ma läksin, seda suuremaks läks hirm, et nüüd pragiseb, nüüd kukun. Suuremaks läks ka tõmme minna mööda seda jääd edasi. Ja ma läksin. Võtsin Pilvistu peenikeste kummidega naisteratta, tarisin selle aknast välja, hüppasin peale, nii et ainult pea veest välja jäi, ja tiirutasin pargis paplite vahel. Juhtus ka, et pea üldse vee alla kadus. Ajasin siis ratta seljas ennast püsti, naersin ja huilgasin täiest kõrist ja tallasin pedaale.

Pilvistu ja Salumaa vaatasid mulle köögiaknast järele. Mis tal hakkas, ma tõesti ei teadnud. Mul lihtsalt korraks läks pilk peale, ega ma siis muidu teiste kirju ei loe. Salumaa aga mõtles – “Segane, hirmutab kalad ära.” Pilvistu oli ähmi täis.

“Aga mina mõtlesin, et me võiksime homme talle kõik koos jaama vastu minna ja siis paadi tellida...” Salumaa vaatas altkulmu ja see oli nädala jooksul esimene ja ainus asi, mis ta ütles –

“Pole tal mingit naist.”

“Ei ole naist?!” ajas Pilvistu silmad suureks.

“Muidugi ei ole. Ma lasin tal naisel linnast landi saata, et seal on üks hea kala ja jahinduse pood, et ma maksan kinni.”

“Ja ei toonud siis või?” päris Pilvistu.

“Muidugi ei toonud, turu pealt ostis, ma sain kohe aru. Igavene sitt lant, üldse ei näkka.” Siis tormas ummisjalu kööki Meinhard Hanson, kes suure kasvu poolest polnud just kunagi silma paistnud, aga kui Salumaa poleks olnud oma kalaga nii ametis ja kui Pilvistu oleks osanud vaadata, siis oleksid nad näinud, et Hanson veel oma neljandiku jagu oli kahanenud. Ent Pilvistu tähelepanu tõmbasid endale Hansoni vehkivad käed ja pungis silmad.

“Kas juhtus midagi?” päris Pilvistu abivalmilt.

“Juhtus, mu maal on ära varastatud!”

MAILE
GRÜNBERG

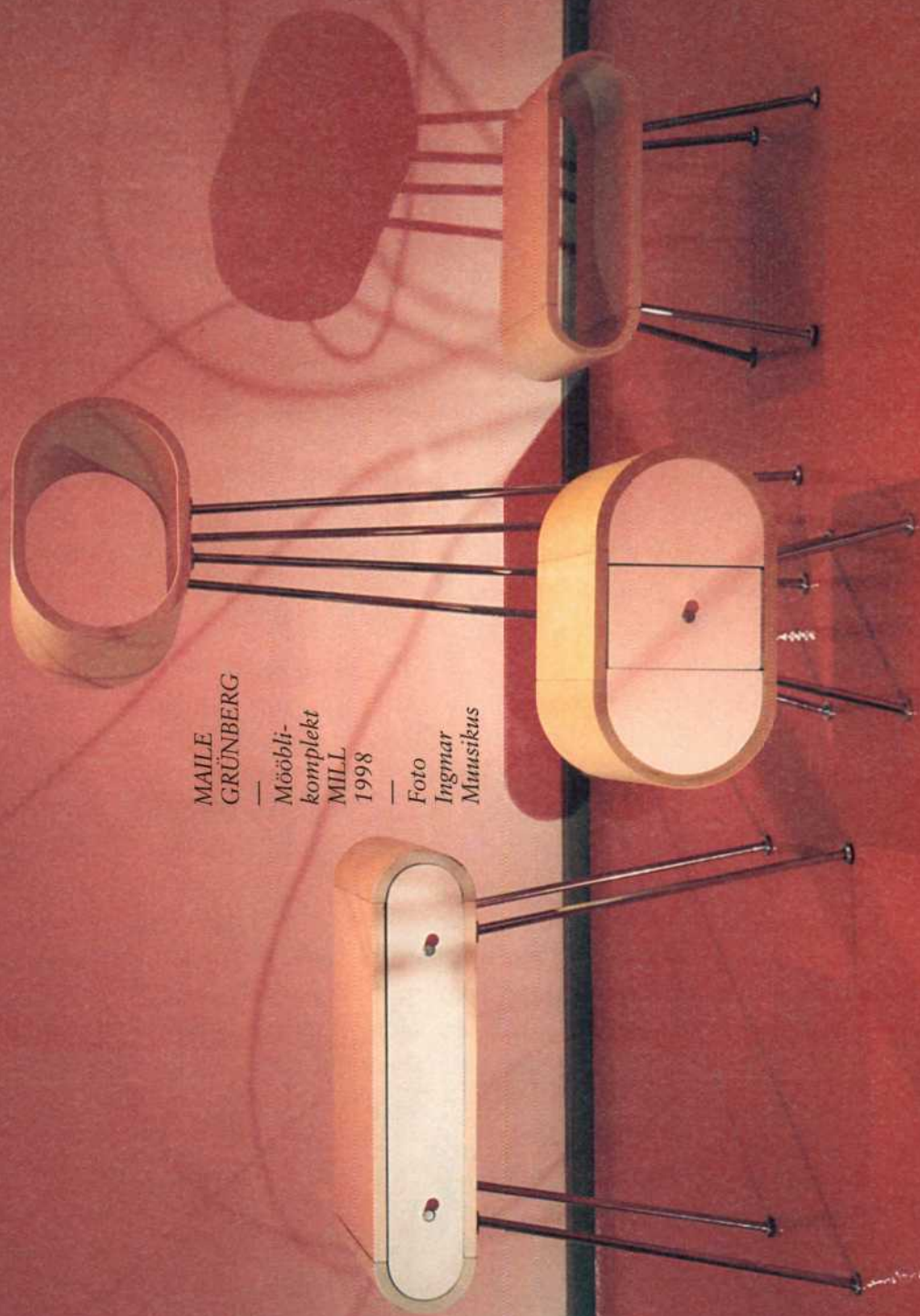
—
Voodi MILL
1996
—

Foto
Ingmar
Muusikau

MAILE
GRÜNBERG

—
Möbleri-
komplekt
MILL
1998

— Foto
Ingmar
Muusikus

“Kas see krüsanteemidega?” Siis Hanson taipas, et siit pole abi loota, neile ei saaks ju öelda, et ta ka peale lillede ja looduse midagi teeb.

“Ah, ei midagi, midagi ei varastatud. Ma ajasin segamini.” Hanson marssis ust prõmmides koridori, hüppas aknast korra vette ja tagasi. Siis läksid ta märjad jalajäljed tema tuppa.

Alles õhtu eel jõudsin läbiligunenuna lõpuks oma tuppa tagasi. Ma olin nii kuradi väsinud, et ei jõudnud kingigi ära võtta. Preili Pilvistu ratta olin kuhugi ära kaotanud. Tinarasked riided vajutasid mind voodisse. Mu silmad vajusid juba kinni, kui korraga märkasid, et see pilt Liisaga seisis mu kirjutuslaual! Kas tõesti olin selle meeltesegaduses Hansonilt röövinud? Ehk isegi ähvardanud, tarvitanud vägivalda? Korraga polnud ma enam milleski kindel. Katsusin rahuneda ja kõik järk-järgult läbi mõelda. Võtsin juba pildi, et viia see Hansonile tagasi, aga – siis see juhtus – korraga oli Liisa kadunud! Alles oli jäänud vaid kilomeetrite kaupa liiva, üks rannatool ja kellegi ununenud vihmavari.

Samal ajal haaras Krakovi kunstimuuseumi direktor endal rinnust ja langes ristseliti maha. See oli tema teine infarkt. Mina aga tundsin enda õlal õrna puudutust. Keerasin end ümber – see oli tema. Seljas punaste moonidega öösärk, mille alt aimus nii mõndagi. Juuksed langemas õlgadele. Lõpuks ometi oli ta tulnud. Issand, kuidas ma sind ootasin! See kõik oli nii ebamaine, aga siiski olemas. Aga et olla kindel, ma suudlesin teda, nagu ma veel kedagi polnud suudelnud. Ma tundsin ta niiskeid huuli, kuidas ta kuumas. Olin ka ise justkui palavikus, tõmbasin oma vettinud särgi seljast ja surusin end tema vastu. Ja lausa imesin ta huuli. Me ei pannud täheleegi, et ukse vahelt vaatas korraks Pilvistu, kes siis punastades näo ära pööras ja kogeledes minema tuhises. Meie aga avastasime uusi avarusi. Millekski muuks polnud meil mahti. Ma avasin Liisa särgi nõõbid, samal ajal kui tema mu pükse ära sikutas. Lükkasin ta aknalauale. Olime valmis pööraseks kireks, leidmas midagi, mille me ammu olime kaotanud või mida veel keegi polnud avastanud.

See tunne kandus üle kogu maja. Meinhard Hansoni toas sündis midagi, mille eest iga kunstnik võiks elu anda. Vähesed mööblieseemed, mis tal olid – seinakapp, voodi, teekann ja kummut, olid kadunud. Ka tema maalid olid justkui minema pühitud. Aga midagi oli ka alles! Paar valget tuvi ta toas, kes rapsisid tiibadega vastu aknaklaasi,

said viimaks klaasist jagu ja lendasid minema. Uksest aga jalutasid välja punase-valgekirju lehm, paar härrasmeest, ja kõige lõpus sibas latikas, kelle silmades oli midagi tuttavat. Väarikalt jalutas kogu seltskond läbi koridori ja hüppas siis aknast vette. Hansoni toas aga laius ääretu avarus. Seal kasvasid asalead, võililled, tulbid, tikripõõsad, palmid, päevalilled. Eemal aga punetas loojuv päike.

Salumaa oli nädalapikkuse istumise ja ootamise järel aknalaual tukkuma jäänud. Korraga aga näkkas! Kork vajus kiiresti sügavale vette. Peaaegu oleks õngeritv ta käest minema lupsanud ja kala koos sellega. Viimasel hetkel sai ta kinni. Tõmme oli nii tugev, et Salumaa lendas aknalaualt alla vette, aga sellest hoolimata hoidis ta jõudsasti õnge käes. See kala pidi ikka olema tõeline pirakas, sest ta vedas Salumaad sellise jõuga, et vaene kalamees, ise seejuures üliõnnelik, tuhises tal järel, nagu oleksid tal veesuusad all. Kihutasid läbi pargi, tegid tiiru ümber jaamahoone, ja siis polnud neid enam näha.

Meie Liisaga aga olime ratsutanud, kihutanud ja lennanud läbi Sahara kõrbe, ära käinud Himaalajal, Rõuge Suurjärve sügavustes. Kui me olime kõike seda teinud ja näinud ja üksteisest eemaldusime, seisis ukselehel Ronald Viedemann. Ta nägu oli punane nagu keedetud vähk, peegeldamas alandust ja viha. Ta surus käed rusikasse ja hakkas minu suunas liikuma, et kõigepealt lüüa kildudeks mu ninaluu, murda paar roiet ja siis nahutada oma naist. Alles siis märkasin, et kirehoos olin arvanud oma Liisaks Elsa Viedemanni, kes varjas end nüüd lillelise öösärgiga. Ma vajusin kokku ja tahtsin, et Ronald mul mitte ainult mõned ribad ei murraks, vaid ikka kohe kõik, lööks segi nina ja lõikaks mu kõrvad. Seda ta oligi tegemas, aga siis lõi korraga nii pimes-tavalt valgeks. Katus lendas pealt minema. Me panime käed sirmiks silmade ette.

Elsa Viedemann, kes oli suur unistaja ja tundis nõrkust postkaartide järele, tõstis laualambi valgeli kaane puust laekalt, kus ta hoidis postkontorist ostetud kaarte. Ja tõmbas välja kaardid, kus ühe peal oli Hansoni toas lokkav rohelus, teise peal Henri Rousseau "Vaade aknast", millelt just äsja oli see hiiglaslik kala Salumaa minema tõmmanud. Kolmanda kaardi peal oli Munchi "Karje". Millegipärast oli Elsal selline kurb ja kentsakas tuju ja tahtmine ja ta valis selle viimase. Ta võttis täitesulepea, tegi prooviks ühe ajalehe nurgale paar kritseldust

ja kirjutas siis:

Kallis Selma!

Olen selle lakkamatu vihmaga endale nohu saanud. Õnneks on sadu nüüd juba järele jäänud, nii et varsti saab linna minna ja siis sulle kaardi ära saata. Ega muud suurt uudist ei olegi. Kuidas ise?

Kõike head!

Elsa.

2. september 2001

KALJU KRUUSA

* * *

aprillis algaski veebruar
hommikul oli maas lumi
eila veel kevad tuli kolinal
rõemustagem ristirahwas
lume ajutise walitsuse üle
nii kui godardi filmides
ryymu tuntakse mao walitsusest
sest me ei pea ses elama
eksootiline lumi tuli meid
ainult korraks vaatama
kasutagem juhust ja mingem
katsugem lund palja käega
lumi on nii naljakas ja
lõbus sest teisiti ei saa

* * *

killu mart
tuli tsitres leesi bussi pääle
ise haises viina järele

bussijuht küsis raha

killu mart
pusis rahakoti kallal
kuni tüdines

andis bussijuhile:
oda kogu kodiga

suve päev

nii. tsitres. aga oota: mis kuupäev täna on? kümnes oli esmaspäev, täna on neljapäev. kümme, seitseteist, kaheksateist, üheksateist, kaks-kümmend. kahekümmes juuli.

täna olen kuulnud silksutamist ja solksutamist puudest, teekannu kohinat ja vihma rabinat ja sabinat. kuulnud olen ka magava inimese nohinat ja norinat tagatoas. aga inimest ennast ei ole. käinud isegi ja tymmanud kardina eest. myelnud, et mis moodi see hingamine tuleb. tea, kas külmkapi heli peegeldub kuigimoodi.

* * *

lähen magama
sulen silmalaud
loen vilksamisi
teeviita mil on

mustvalgel kirjas
KEMBA 5
KAHALA 7
KUUSALU 12

käisin rattaga
päevaajal poes
ja tegin veel
niisama tiiru

uni minetatu
tuletab tagasi

tallinn: psühheedelne linn

aknast paistab taevas
taevas paistab virmalisi
kuigi VIRMALISE tänav ei paista
mis sest et ta on lähemal
nii paar-kolm kvartalit edasi
ei tea kas ongi virmalised
vyi mingi ööklubi
vyi kasiino valgus
pühapäeva hilisel tunnil
pärast selgub et
on küll virmalised

taevas paistab ka kuu
kuigi ta mitte ainult ei paista
vaid ka on
kuigi KUU tänavat enam
siltidel ega kaartidel
ei paista ega ole
sest nimi on muudetud
mingi vanavanaaegne
nimi pandud tagasi
ah näe kuigi ühe maja küljes
on veel vene tähtedega KVV

endiselt on olemas
aga näiteks KOMEEDI
PLANEEDI vyi
PILVE tänav ja
ka KOIDU ja VIDEVIKU
kuigi ei ole omakorda
seda KIIREt mis oli ühes elo
ja ühes karla luuletuses
ja kus ma ka tol korral

olema sattudes
kohtasin ARAFATti

aknast paistab taevas
taevas tihti nähti tähti
ja nähtub ka punasi tulukesi
kuigi ei tea kas ka näiteks eemal
AO ja EHA tänaval
va punase tähtkuju nimeks
on telefonimast
kuigi oli nimetu segaja vanasti
kui isa tegi soome plokke
noh aga kui tuli pylema panna
on aknas KOSMILINE tuba

AARE PILV

Teine veebruar

Olin haige, käisin Tallinnas raadiosaadet tegemas, nüüd jõudsin tagasi. Tartus bussiga koju sõites nägin poissi ja tüdrukut, kes istusid teine teisel pool vahekäiku, olid teineteise poole kummardunud ja rääkisid millestki. Mõlemal olid juuksed mustaks värvitud, poisil väike kõrvarõngas kõrvas, tüdrukul oli põlvedel too seljakott, millised praegu moes on. Ei saanudki aru, kes nad teineteisele olid; üksteise suhtes pisut liiga distantseeritud, et olla õde ja vend, samas oli nende üksteise poole suunatud olek liiga häbelik, et võinuksin neid pruudiks ja peigmeheks pidada. Mingi äsja alanud suhe ilmselt, järeldasin. Nende jutuajamine oli väga usalduslik, samas ettevaatlik, ümberkaudseid nad nagu ei pannud tähele, kuigi neid, kes nende peale vaatasid ja neid kuulutada püüdsid, oli peale minu teisigi. Kuulsin üksikuid katkeid; poiss küsis, kui vana tüdruk on, tüdruk vastas, et sai

kuusteist. Veidi aja pärast kuulsin, kuidas poiss küsis: "Kui kaua te koos olite?" Tüdruk: "Veebruaris saime tuttavaks ja nüüd läksime lahku." Poiss: "Üksteist kuud. Päris palju." "Aastaring," mõtlesin mina. Kas see on "päris palju"? Nii. Lõpuks hakkas tüdruk maha minema. Poiss ütles: "Ma ei teagi, kus sa täpselt elad." Tüdruk ütles pausi järel (paus oli küllalt pikk, et reeta tüdruku kõhklus): "Tahad, ma näitan sulle, kus ma elan." Selle ütluse siiras rõõmsus üllatas. Poiss tõusis tema järel püsti. Ma nägin tema silmi. Neis oli sära, õhin, õnn. Kõik oli äkki nii alasti.

Retk põhja poole. Aprilli lõpp

ikka veel on eestis kohti,
kuhu satun esimest korda elus.

rakvere. imelik linn,
kõik linnaosad läbisegi
kesklinna kokku visatud.

vanalinn, juugend, funk,
stalin ja lasnamäe vaheldumisi
ühe tänava ääres. teater läheb
sujuvalt üle kultuurimajaks,
hoonel endal pole mingit
värvi, ehitis, millel on keeruline
sisemus, kuid ei mingit välispinda.

teatri väravate vastas maja,
millel paekivi ja
silikaat üksteise otsas.

kogu linn lõhnab pudru järele.

sõites tagasi, tee ääres
rohi, äsjatärganu, ennastmärganu,
tehisroheline, eriti rohijas rohi.
tehtud, tehniline.

An X-File

täna õhtul oli salatoimikutes
pastor kellel tuli madu
suust välja ja sõi hiire ära
siis tuli erootiline film
kalamehe ja feministi
armastusest nad seksisid
nii imelikult muudkui
veeretasid ennast ühest
voodi äärest teise kuni
kukkusid põrandale ja
olid otsekui närvis nad olid
vist vaadanud palju armastus-
filme selliste intiim-
stseenidega kus ollakse
nagu näljas ja õhupuuduses
ja rabeldakse hästi palju
ja hästi kiiresti ja hingeldatakse
otsekui läbi higise mikrofoni
feminist luges eksistentsialiste
oli lugend bovuuari see oli ta
äratanud kalamees magas
rahulikult edasi aga feminist

armastas teda seda enam
andis põsele musi ja pani
ennast vaikselt riidesse
kalamees ja feminist
see kõlab nagu hunt ja punamütsike
või nagu kuningas ja tema uued
rõivad või nagu ööbik ja vaskuss
feminist avastas et
naised võivad mõnu tunda ka
mõnu pakkumisest viiulid
mängisid taustaks mingis
filmimuusika stiilis
aga kui mulder muigab
scully mõru nalja peale
siis on see nagu kalade
platooniline armastus
ja selles on klassi

* * *

kirsid on juba pudenenud
ja kastanitegi alused on juba
õielehti täis. täna seisin
jõe ääres, kaarsilla lähedal
arcovara maja taga, tegin
suitsu, pleier peas, ja tuli
meelde, kuidas poolteist
aastat tagasi veerand tundi
pärast sajandivahetust
seisin samas kohas koos
sirle, linda ja mihkliga,
jõime pudelist šampust ja
vahtisime tulevärki. üks
rakett kukkus puuokstesse
viis meetrit eemal meie
silmade kõrgusele ning

särises seal heledasti
minut aega, olime purjus
ja rõõmsad. mina igatahes
olin õnnelik. mul oli
nutt varuks, kui mõtlesin,
mis näoga vaataks seda
mu vanaisa, viisteist aastat
kadunu. ma oleks tahtnud
ta punetavast käest kinni
võtta ja ta sinna silla juurde
vaatama viia nagu vana
poisikese, kes ta toleks
ajaks oleks juba vist olnud. aga
ma ei saanud seda teha. kui
lolli moodi lihtne see on.

Nägematuses

pühapäeva õhtul vahkisin
jõgeval telekast naljasaateid nagu
mingi naljajobu, samal ajal kui
väljas kardinat taga olid
virmalised. esmaspäeva õhtul
helistasin tartust markole põlgastesse,
eile õhtul oli ta õde
bussi aknast virmalisi näinud.
teisipäeval tallinnas imestas
ian – ah need olid virmalised vä?
ma vaatasin neid, aga arvasin, et
mingit valgusšöüd tehakse
taevasse.

HARRY LIIVRAND

GRÜNBERGI VARIATSIOONID*

Maile on vamp ning tema näitus vampiiri hammustus. Kas olete kunagi varem Kunstihoones nii palju punast näinud? Miks te ei tahtnud "Corrida" baarist, mis ei olnud see "Corrida" baar, enam ära tulla? Miks te andusite seal istudes romantilistele, perverssetele, kehalistele, hingelistele mälestustele, küünarnukkide abil võideldes vabaneva koha eest stalinistlikul pargipingil? Miks te sirutate end unelevalt tulipunaste sammaste ja musta nahkkattega ja teiste eksponaatide ning ruumi suhtes ekspansiivsel voodil "Barcelona"? *It's sexy thing, ya know.*

*

Kõlab trafaretselt, aga on tõsi: Maile Grünberg tuli Eesti disaini 1960. aastatel ja jäigi. Ta on permanentselt aktuaalne looja. Paljud põlvkonnakaaslased, kellega ta koos alustas, on tänaseks tagasi tõmbunud, on ainult nimed minevikust, kaugest kunstiajaloo. Või unustatud (kas teenimatult või teinitult, pole siinkohal oluline). Ka Maile on minevikuga, aga ta toodab seda järjest juurde. Igal aastal tuleb Maile käe alt loomingu, mis muutub otsekohe klassikaks. Juba 35 aastat järjest. Nüüd ma liialdan nagu fännile kohane.

*

Ma ei tohiks tegelikult kirjutada, et Maile saab veebruaris 2002 kuuekümneseks. Peaksin olema galantne diplomaat ja kirjutama, et esmakordse retrospektiiviga "RED" Tallinna Kunstihoones ja kavanditenäitusega galeriis Deco tähistas sisekujundaja ja mööblidisainer Maile Grünberg oma 35. loomeaastat. Huvitav, kas Maile teab, mida tähendab loominguline kriis? Mida tähendavad vähene tootmisvõimsus ja materjalipuudus, teab ta küll. Ja ta ei kahetse, et on andnud käe tööstusele, disainides mööblit nii nõukogudeaegsele Standardile ja ARSile kui Tallinna Vineeri- ja Mööblikombinaadile, kus ta töötab praegu. Maile Grünbergis ühinevad haruldasel kombel harmoonilises seoses unikaaldisaini looja ning seeriatoodangu projekteerija.

*

Pop ja popi mutatsioonid ning suhestumine modernismiga väga laialt skaalal on Maile Grünbergi loominguga imagoloogias lahutamatu nagu tema trenditeadlikkuskuski, mis on teinud Mailest ühe kõige kaasaegsema eesti disaineri. Kui keegi on Eesti disainis popstaar, siis on see Maile. Kes veel

---

*Lugeda XO-konjakit juues ja Bachi "Goldbergi variatsioone" kuulates.

kui Maile Grünberg võib lubada enesele efektseid žeste à la Philippe Starck, esinedes näituse avamisel mustast lateksist kootüümis, tulipunaste juuste, küünte ja huultega. Kes kutsub vernissaažile skandaalse filmimehe DJna *technot* mängima. Kes lubab kõikidele näitusel eksponeeritud istmetele (v.a valget värvi) istuda. Kunstihoonesse jõudsid näituse avamiseks disaineri uusimad tooted TVMK-le, lihtsa traditsioonilise vormi ja novaatorliku detailiga (ava seljatoe ääres moodustab käepideme) painutatud vineerist toolid "STAK". Reklaamistrateegiaid tunneb Maile Grünberg samuti.

*

Maile töedes on sügav emotsionaalsus ühenduses konstruktiivse mõtlemisega ja julge fantaasia omamoodi karmi mõistusega. Esemise sisemine funktsionaalne idee käivitab mängu vaba vormiga. Pop-interjöörid ongi emotsioonidest rikkad keskkonnad, totaalselt ümberorganiseeritud ruumiprogrammid, kus uue atraktiivse reaalsuse loomine on keskne taotlus. Vist ühegi teise eesti disaineri looming ei kätke endas nii palju psühhoanalüütilisi tõlgendusvõimalusi ja nii palju libidonaalset *powerit* kui tema oma. Olles alati glamuurne ja *trendy*, iseloomustab Maile Grünbergi somnambuulseid ruumilavastusi ja *camp'*ilikke mööblikomplekte samas ka esindusliku suure joone ning modernse maitse täiuslik süntees. Kui Maile tegutsenuks 1930. aastatel, oleks ta kujunenud juhtiv *art deco* meister. Eesti Eileen Gray.

*

Kas te mäletate Gaston Bachelard'i euloo-

gilise ruumi kontseptsiooni? Maile Grünbergi sisekujundustel on sellega palju ühist selles mõttes, mis seostub kujutluse osatähtsusega ruumi organiseerimisel. Kunstihoone peasaalist kujundas Maile leekivpunase *environment'i*, jätkates oma lemmikvärvi ekspuuteerimist, mille ta tegi oma unustamatuks visiitkaardiks 1980. aastal Tallinna Lennujaama interjöörides ning mis on tänaseks asendatud steriilse euroigavusega. Alles on vaid hüübinud vere karva lennujaama kavandid, ning *neoart decolik* kohvik "Toome" (1987), kauplus "Ararat" (1994), juugendit interpreteeriv kauplus "Metro" (1996). Minevikku on kadunud Vabaduse väljaku "Corrida" baar, kohvik "Pärl", E-Köök, baar "Comet". See on sisekujundaja tüüpiline kurb saatus. Kultuurimälus püsib postmodernistliku sisekujunduse esimese kodumaise suurejoonelise lavastusena Tallinna Kunstihoones 1984. aastal toimunud näituse "Ruum ja vorm" IV kujundus.

*

Maile Grünbergi looming on aistinguline. Ning mulle näib, et see sünnib peamiselt improvisatsiooniliselt ja intuitsivselt, teadvuse voolu põhimõttel, noore inimese tundeintensiivsusega. 1993. aastal kureerisin Tarbekunstimuuseumis Oskar Kallise ülevaatenäitust, Maile oli kujundaja. Aeg oli väga vaene, kujunduseks polnud näituse eelarves peaaegu sentigi. Muuseumi keldrist leidis Maile mingid latid, värvis mustaks ja kinnitas risti-rästi seinale. Kallise tööd riputasime peale. Ma pole nii subtiilset juugendi ja rahvusromantismi vaimu tabamist nii primitiivsete vahenditega ei varem ega hiljem näinud.

MILAN KUNDERA

KIRJANDUSLIK SÖNASTIK

Katkendeid avaldamata romaanikunstiasest esseest

"Leekides eesriie"

Vaene Alonso Quijano

Vaene Alonso Quijano soovis saada ülen-
datud legendaarse rändrüütlis seisusesse.
Cervantes saavutas täpselt vastupidise ja
seda jäädavalt edaspidise kirjandusloo
silms: legendaarse tegelase saatis ta ma-
dalale, proosa maailma. Proosa ei tähenda
mitte üksnes värsistamata keelt, see tähen-
dab ka elu konkreetset, igapäevast, ihu-
likku aspekti. Öelda, et romaan on proo-
sakunst, pole niisiis pelk enesestmõiste-
tavus; see on selle kunstiliigi määratlus.
Homeros ei küsi, kas pärast lugematuid
kahevõitlusi on Achilleusel ja Odysseusel
veel mõni hammas suus. See-eest don
Quijotele ja Sanchole on hambad pide-
vaks mureallikaks: hambad, mis valutava-
d, ja hambad, mis on kaotsi läinud.
"Tea, Sancho, et ükski teemant pole sa-
mavõrd hinnaline kui hammas."

(...) Don Quijote surm on seda liigu-
tavam, et see on proosaline, selles pole
vähimatki paatost. Don Quijote on juba
dikteerinud oma testamendi ja seejärel
heitleb ta kolm päeva surmaagoonias
ümbritsetuna inimestest, kes teda tõeliselt

armastavad, ja sellest hoolimata "õetütar
sõi, pereemand rüüpas oma klaasikesed
ja Sancho ei teinud endale kurvastamisega
liiga, sest see, et midagi päritakse, kustu-
tab või vaigistab pärijas kurbusetunnet,
mida loomulikult kutsub välja surnu".

Don Quijote seletas Sanchole, et
Homeros ja Vergilius ei kirjeldanud tege-
lasi "sellistena nagu nad olid, vaid sellis-
tena nagu nad peaksid olema, et olla tu-
levastele põlvedele vooruse eeskujuks".
Ometi on don Quijote ise küll kõike
muud kui järgimist vääriv eeskuju. Ro-
maani tegelased ei nõua, et neid imetle-
taks nende vooruste pärast. Nad nõuavad,
et neid mõistetak, ja see on hoopis mi-
dagi muud. Eeposte kangelased kas või-
davad või säilitavad ka võidetutena viimse
hingetõmbeni oma suuruse. Don Quijote
jääb kaotajaks. Ja seda ilma igasuguse
suuruseta. Sest juba algusest peale on kõik
selge: inimelu kui selline ongi lüüasaami-
ne. Ainus, mis meil üle jääb, seistes silmitsi
selle vältimatu lüüasaamisega, mida kut-
sutakse eluks, on püüda seda mõista.

Antimodernne modernism

“Tuleb olla absoluutselt modernne,” kirjutas Arthur Rimbaud. Ligi kuuskümmend aastat hiljem polnud Gombrowicz sugugi kindel, kas see on tõepoolest vajalik. Romaanis “Ferdydurke” (ilmus Poolas 1938. aastal) valitseb Lejeune’ide perekonna üle tütarlaps, “modernne lütseumiõpilane”. Ta armastab pööraselt telefoniga rääkida, ta põlgab klassikalisi autoreid, härrasmehe juuresolekul, kes on talle külla tulnud, “piirdub ta tema silmitsamisega ja, surudes hammaste vahele kruvikeeraja, mida ta hoidis paremas käes, ulatab härrale ülima sundimatusena vasaku käe”.

Ka tema ema on modernne, ta on “Vastsündinute kaitsekomitee” liige, ta võitleb surmanuhtluse kaotamise ja kommete vabaduse eest; “rõhutatult, hoolimatult sammul suundub ta tualetti”, selleks et väljuda sealt “veel uhkamana, kui ta oli sinna sisenedes”: sedamööda, kuidas ta vananeb, muutub modernsus talle üha hädavajalikumaks, sest see on ainus võimalik “nooruse aseaine”.

Ka isa on modernne; ta ei mõtle mitte kui midagi, kuid teeb kõik, et oma tütrele meele järele olla.

Romaanis “Ferdydurke” on Gombrowicz tabanud põhjapanevat pööret, mis toimus 20. sajandil: varem jagunes inimkond kaheks, nendeks, kes kaitsesid *status quo*’d, ja nendeks, kes soovisid seda muuta; ajalookäigu kiirenemisel aga on olnud omad tagajärjed: kui kunagi elas inimene näiliselt liikumatu ühiskonna muutumatuses raamides, siis korraga hakkas ta tajuma ajalugu oma jalge all nagu liiku-

vat treppi: *status quo* oli hakanud liikuma! Sellest ajast peale tähendab nõustumine *status quo*’ga nõustumist muutuva ajaloo! Seega sai võimalikuks olla üheaegselt progressiivne ja konformistlik, mõistlik ja mässav!

Süüdistatuna Sartre’i ja tema mõttekaaslaste poolt tagurluses, andis Camus oma kuulsa vastulöögi nende pihta, kes “on sättinud oma tugitooli ajaloo liikumise suunas”. Camus’l oli õigus, ainult et ta ei märganud, et sellel hinnalisel tugitoolil olid rattad all ja et juba mõnda aega lükasid kõik seda edasi: nii modernsed lütseumiõpilased, nende emad ja isad kui ka kõik need, kes võitlevad surmanuhtluse kaotamise eest, kõik vastsündinute kaitsekomitee liikmed, ja muidugi mõista kõik poliitikud, kes oma tugitooli edasi lükates pööravad naeratavad näod publiku poole, kes neile järele jookseb ja samuti naeratab, teades, et ainult see, kes naudib modernne-olemist, on tõeliselt modernne.

Sel hetkel mõistis teatud osa Rimbaud’ järeltulijaid seda enneolematut asja: ainus modernism, mis tänapäeval veel oma nime väärib, on antimodernne modernism.

Suur plejaad

(...) Ehkki mõiste “Kesk-Euroopa” on suhteliselt piiratud kasutusala, on see ometi sageli tarvilik ja vahel lausa möödapääsmatu. Juba pelgalt oma määratlusega paljastas see Jalta vale, mis püüdis Euroopas kehtestada piiri Ida ja Lääne vahel lähtuvalt kolme riigipea hetkelisest jõudude vahekorra ühe sõja lõpul ja

mitte nii, nagu selle oli ära määranud peaaegu kahe tuhande aastane ajalugu. Mõiste “Kesk-Euroopa” on minu jaoks muutunud oluliseks teistel, isiklikemal põhjustel, millel pole vähimatki seost poliitikaga.

See juhtus siis, kui ma hakkasin täheledama, et sõnad “romaan”, “modernne kunst” ja “modernne romaan” tähendavad minu jaoks midagi muud kui mu prantsuse sõprade jaoks. Tegemist polnud lahkkeliga meie vahel, see oli täiesti pretensioonitu nending, et meid kujundanud traditsioonid on erinevad. Veidi lähemalt silmitsedes meie kahte kultuuri ajaloolises perspektiivis, näisid need mulle peaaegu sümmeetriliste antiteesidena. Prantsusmaal klassitsism, ratsionalism, vabamõtledjad ja romaani mõttetavus selle kõrgajal, 19. sajandil. Kesk-Euroopas rõhutatult ekstaatiline barokk, seejärel 19. sajandil biidermeieri moraliseeriv idüllilisus, suured romantilised luuletajad ja ei ühtegi tähelepanuväärset romaani. Kesk-Euroopa vaieldamatu suurus seisnes muusikas, mis Haydnist Schönbergini ja Lisztist Bartókini kahe sajandi vältel koondas endasse peamise kogu Euroopa muusikast.

Modernne kunst oli esteetiline mäss mineviku vastu; jah, see on kõigile selge, ainult et minevikud olid erinevad. Antiratsionaalne, antiklassitsistlik, antirealistlik, antinaturalistlik prantsuse modernne kunst jätkas Baudelaire'i ja Rimbaud' lüürilist mässu. Muusika vastu oli see pigem ükskõikne ning leidis peamise väljenduse kujutavas kunstis ja eelkõige luules, mis oli väljavalitud kunstiliik. Romaaniseevastu pandi kirikuvande alla (peamiselt sürrealistide poolt), leiti olevat ületa-

tud minevikunähtus, mille puhul on välistatud igasugune poeesia ja kujutlusvõimeplahvatus, mis on modernse kunsti esmaseks nõudeks. Franz Kafka, Robert Musil, Hermann Broch, Witold Gombrowicz... Olen neid alati armastanud, kuid pärast elama asumist Prantsusmaale ilmnes nende tähtsus mulle lausa jahmatavas suuruses. Kas nad moodustasid rühmituse, koolkonna või liikumise? Seda mitte; nad kõik olid üksiklased. Olid nad vähemasti solidaarsed? Isegi seda mitte; kahe viinlase, Brochi ja Musili vahel polnud mingit sümpaatiat; Gombrowicz ei astunud neist kummagagi diskussiooni ja Kafka teda suuremat ei huvitanud. Olen neid mitmel korral nimetanud “suureks Kesk-Euroopa plejaadiks” ja tööpoolest, nagu tähti plejaadis, ümbritses neidki tükk tühja maad ning nad jäid üksteisele kaugeks. Samas on seda tähelepanuväärsem, et nende looming väljendab ühte ja sedasama esteetilist suunitlust, mis romaaniajalooos tähistab pöördepunkti, oma kaalukuselt võrreldavat modernistlike revolutsioonidega luules ja kunstis, mis leidsid samal ajal aset Prantsusmaal.

Ebatõepärasuse piir on jäänud valveta

20. sajandi romaanitaevast löid särama kaks suurt ja senitundmatut tähte: sürrealism ja eksistentsialism. Kafka on surnud, ta suri liiga vara, et oleks saanud tutvuda nende autorite ja programmidega. Ometi on tähelepanuväärne, et tema romaanid ennetasid neid kahte esteetilist suunda, ja mis veelgi tähelepanuväärsem

– näitased neid koguni seotuna, liidetuna ühises perspektiivis.

Kui Proust, Balzac või Flaubert tahavad kirjeldada inimese käitumist konkreetses ühiskondlikus miljöös, siis on iga sugune tõepärasuse väänamine kohatu ja esteetiliselt vastuoluline; kui aga romaanikirjanik suunab oma objektiivni mõnele eksistentsiaalsele probleemile, pole lugeja jaoks tõepärase maailma loomine enam möödapääsmatu ja hädavajalik. Autor võib endale lubada palju suuremat hoolimatust informatsiooni, kirjelduste ja ajendite kaadervärgi suhtes, mis peavad andma tema poolt kirjeldatule tegelikkusemõõtmel. Ja teatud juhtudel on isegi eelistatav asetada tegelased selgelt ebatõepärasesse maailma.

Pärast seda, kui Kafka ületas tõepärasuse piiri, on see piir jäänud politsei ja tolli valveta, nüüdsest on see alatiseks avatud. See oli oluline hetk romaani ajaloos ja et selle tähendust õiglaselt hinnata, täpsustan siinkohal, et selle suuna eelkäijateks ei olnud mitte 19. sajandi saksa romantikud. Nende fantastilisel kujutusvõimel oli teine siht: pöörduda ära tegelikust elust, otsida teist elu, ning sellel polnud palju pistmist romaanikunstiga. Kafka polnud romantik. Ei Novalis, Tieck, Arnim ega E. T. A. Hoffmann olnud tema lemmikud. Neid armastas Breton, mitte Kafka. Nooruses luges Kafka koos oma sõbra Brodiga kirglikult prantsuskeelset Flaubert'i. Ta uuris tema teoseid põhjalikult. Tema õpetaja oli Flaubert, suur vaatleja.

Mida tähelepanelikumalt ja visamalt me vaatleme mõnda tegelikkuse tahku, seda enam mõistame, et see ei vasta ini-

meste kujutlusele sellest asjast; Kafka põhjaliku pilgu all ilmneb tegelikkus üha põõrasemana, seega arutuna, ebatõepärasena. Just see põhjalik ja keskendunud pilk tegelikule maailmale juhtis Kafka ja teised suured romaanikirjanikud pärast teda teisele poole tõepärasuse piiri.

Einstein ja Karl Rossmann

Anekdoot, nali, lõbus looke – ma ei tea, millist sõna kasutada selle naljaka ja väga lühikese jutustuse žanri kohta, mis mind kunagi palju inspireeris, sest Praha oli anekdootide pealinn. Anekdoodid juutidest ja talupoegadest. Ja arstidest. Ja üpris kummaline alaliik: anekdoodid hajameelsetest ja mingil arusaamatul põhjusel alati vihmavarjuga professoritest.

Einstein on äsja lõpetanud loengu Praha ülikoolis (kus ta mõne aja vältel õpetas) ja valmistub väljuma. “Härra professor, võtke vihmavari, väljas sajab!” Einstein silmitseb mõtlikult oma vihmavarju klassinurgas ja vastab siis üliõpilasele: “Teate, kulla sõber, ma unustan sageli oma vihmavarju maha, seepärast on mul neid kaks tükki. Üks on kodus ja teist hoian ma ülikoolis. Loomulikult võiksin ma nüüd võtta selle siin, sest nagu te väga tabavalt märkisite, sajab väljas vihma. Aga sel juhul oleks mul kodus kaks vihmavarju ja siin poleks enam ühtegi.” Ja need sõnad lausunud, astub ta välja vihma kätte.

Kafka “Ameerika” algab sellesama tülika, üleliigse ja pidevalt kaotsimineva vihmavarju motiiviga: Karl Rossmann, kellel on käe otsas raske kohver, väljub parajasti tõuklevas inimmassis laevalt

New Yorgi sadamas, korraga meenub talle vihmavari, mille ta unustas laeva. Ta usaldab oma kohvri noormehe hooleks, kellega ta reisi ajal tutvus, ja et tagasitee on rahvahulgast ummistunud, läheb alla ühest talle tundmatust trepist ning eksleb koridorides; lõpuks märkab ta ühte avatud kajutiust ja kajutis meest, laevakütjat. Ta pöördub mehe poole, kes hakkab sõnakalt ülemuste üle kurtma. Et vestlus venib pikale, soovitab kütja Karlil voodisse pikali visata, et oleks mugavam.

Selle olukorra psühholoogiline võimatus on lausa silmatorkavalt ilmne. Tõepoolest, see, mis teile siin jutustatakse, pole tõi! See on nali, mille lõppedes on Karl iseenesestki mõista ilma nii kohvrilt kui ka vihmavarjust! Jah, see on nali, ainult et Kafka ei jutusta seda kui nalja, ta kirjeldab pikalt ja üksikasjaliselt, seletab lahti iga liigutuse, et kõik näiks psühholoogiliselt usutav; Karl ronib voodile ja naerab segaduses oma kohmakuse üle; olles tükk aega lobisenud, ütleb ta korraga ootamatult arukalt, et “õigem oleks olnud kohvrit otsima minna, selle asemel et siin nõu anda...”. Kafka looritab ebatõepärase näilise tõepärasusega, mis annab sellele romaanile (ja ka kõigile teistele tema romaanidele) võrratu maagilise võlu.

Üks teine manner

See juhtus kolm kuud pärast seda, kui Nõukogude armee oli okupeerinud Tšehhoslovakkia; Venemaa polnud veel võimeline valitsema tšehhi ühiskonna üle, mis elas küll ängistuses, kuid (vähemalt mõne nädala vältel veel) vabadustega, mis

olid saavutatud Praha kevade ajal; Kirjanike Liidul, mida süüdistati kontrrevolutsioonilises tegevuses, oli veel alles oma trükikoda, ilmusid ajakirjad, võeti vastu külalisi. Siis juhtuski, et Liidu kutsel tulid Prahasse kolm Ladina-Ameerika romaanikirjanikku: Julio Cortázar, Gabriel García Márquez ja Carlos Fuentes.

Nad tulid tagasihoidlikult, kui kirjanikud. Selleks et näha. Ja mõista. Ja julgustada oma tšehhi kolleege. Veetsin koos nendega unustamatu nädala. Me saime sõpradeks. Ning vahetult pärast nende lahkumist sain ma lugeda romaani “Sada aastat üksildust” tšehhikeelse tõlke poognaid.

Ma mõtlesin kirikuvandele, mille alla sürrealism oli pannud romaanikunsti, mille ta oli häbimärganud kui antipoeetilise ja kujutlusvõime vabadust välistava nähtuse. Kuid García Márquezi romaanis polegi muud peale vaba kujutlusvõime. See on üks tähelepanuväärsemaid kirjanusteoseid, mida ma tean. Igast lausest pritsib fantaasiat, iga lause tekitab üllatust ja imetlust.

Selline on muuseas kogu Márquezi looming: teravmeelne vastus “Sürrealismi manifestile” ja selle põlgusele romaanis vastu (ja samas austusavaldus sürrealismile kui inspiratsiooniallikale, kui värskele puhangule, mis läbistas tervet sajandit).

Ühtlasi tõendab see, et poeesia ja lüürism ei ole mõisted, mis käiksid tingimata käsi-käes, vastupidi, neid tuleb hoolega lahus hoida. Sest García Márquezi poeesial pole midagi ühist lüürismiga; autor ei pühi meile, ta ei ava oma hinge; ta joobub objektiivselt maailmast, mille ta tõstab sfääri, kus kõik on ühtaegu tõeline ja ebatõepärane.

Hõbedane sild

Mõned aastad pärast seda kohtumist Prahas kolisin ma elama Prantsusmaale, kus saatuse tahtel oli Mehkhiko suursaadikuks Carlos Fuentes. Elasin alguses Rennes'is ja lühikeste Pariisis-käikude ajal peatusin tema juures saatkonna ärklikorrusel, me sõime koos hommikust, ning meie pikka- de vestluste tõttu kestis see lõputult. Sellest ajast hakkasin nägema oma Kesk-Euroopat ootamatus kõrvutuses Ladina-Ameerikaga: justkui oleksid need kaks vastaspoolustel asuvat läänemaailma äärt; kaks hooletusse jäetud, ära põlatud ja hüljatud paariamaad; kaks paika maailmas, kuhu barokk on jätnud endast kõige traumeerivama jälje. Kasutan sõna "traumeeriv", kuna barokk jõudis Ladina-Ameerikasse kui vallutajate kunst ja minu sünnimaale kandus see verise vastureformatsiooniga, mis ajendas Max Brodi nimetama Prahat kurjuse linnaks. Need kaks paika maailmas said kogeda kurjuse ja ilu mõistatuslikku liitu.

Me vestlesime ja ma nägin õhulist, vöbisevat ja sädelevat hõbedast silda vikerkaarena läbi sajandi kerkimas minu väikese Kesk-Euroopa ja hiiglasliku Ladina-Ameerika vahele; silda, mis ühendas Matyas Brauni ekstaatilisi kujusid Prahas ja ekstravagantseid kirikuid Mehkhikos.

Mõtlesin ka ühele teisele sarnasusele meie sünnimaade vahel: neil mõlemal oli võtmeroll 20. sajandi romaani arengus – kõigepealt Kesk-Euroopa romaani kirjanikel (Carlos rääkis mulle Brochi "Kuutõbistes" kui sajandi suurimast romaanist) ning seejärel 20–30 aastat hiljem minu kaasagsetel Ladina-Ameerika romaani kirjanikel.

Veel hiljem avastasin ma Ernesto Sábato romaani, "Hävitajas ingliss" ütleb ta otsesõnu, et romaan on tänapäeval ainus vaatepunkt, kust on võimalik haarata inimelu tervikuna; sellega ei pea ta silmas mõningaid ühiskonnaelu kujutavaid laiu panoraame, uut "Inimlikku komöödiat", vaid sünteesil rajanevat nägemust eksistentist, mille võib luua üksnes "see vaimutegevus, mis pole kunagi lahutanud osadeks lahutamatu, – see tähendab romaan".

Pool sajandit enne teda teisel pool maa- kera (ja jällegi nägin oma pea kohal vöbelemas hõbedast silda) mõtlesid sama asja Broch "Kuutõbistes" ja Musil "Omadusteta inimeses". Ajal, mil sürrealistid tõstsid kunstide seas esikohale luule, seadsid nemad kõrgeimale kohale romaani.

Kurjuse geiser

Meie maailm erineb meie vanemate maailmast ülerahvastatuse poolest; seda kinnitavad kõik statistikad ja samas tehakse nägu, et tegemist on üksnes numbritega, mis ei muuda inimelu olemust. Ei taheta tunnistada, et pidevalt rahvahulkadest ümbritsetud inimene pole enam see, kes olid don Quijote, Fabrice del Dongo või olid Prousti tegelased. Ega ka see, kes olid minu vanemad, kes veel võisid käsikäs linnatänavatel uidata. Kui te tänapäeval väljute oma korterist, siis sukeldute rahvahulka, mis voogab tänavatel ja kõikidel teedel, nii väikestel, suurtel kui ka kiirteedel. "Te elate lõmastatuna hullumeelse paljususe keskel" ja "teie omaenese lugu peab rajama endale tee läbi massi" (Rushdie, "Mauri viimane ohe").

Kuid mis on rahvahulk? Minu jaoks on see seotud sotsialistliku kujutlusilmaga; kõigepealt selle heas tähenduses: rahvahulk, kes manifesteerib, viib läbi revolutsiooni, tähistab võitu, ja siis negatiivses tähenduses: kasarmute rahvahulk, distsiplineeritud rahvahulk, ühte sammu astuv rahvahulk. Inimesel, kes kuulub sellesse rahvahulka, on vähe eepilisi võimalusi; vähe võimalusi tegutsemiseks; tema väikestel ja hoolega valvatud tegudel pole vähimatki võimalust vallandada sündmuste ahel, algatada seiklus.

Sellel rahvahulgal, mille keskel leiab aset Rushdie romaanide tegevus, on teistsugune, isegi vastandlik esteetiline olemus; see rahvahulk ei allu mingile korrale, see on vaba, hirmutavalt vaba, aktiivne, ettevõtlik, maffialik, leidlik ja täis vandenõusid; Rushdie romaanides on kõik ootamatu, jämekoomiline või pöörane; me leiame end kesk pidevat eepilist liialdust, mis flaubertiliku, proustiliku või musililiku esteetika seisukohast näib ületavat norme ja hea maitse piire. Kuid see ülepaistatud fabuleerimine pole paljas kunstivõte, see peegeldab elu muutunud olemust. Ülerahvastumise hullusele lisab autor oma fantaasia joovastuse, mis joozub tegelikkusest endast, see on selle tegelikkuse õitsele puhkemine, selle ülistamine ja kiitus.

Rushdie rahvahulgas säilitab igaüks oma vabaduse ja isegi politseinikud ei kuuletu mitte oma ülemustele, vaid mafioosode rahale, kes nendega lõbusa vastutustundetusega manipuleerivad. Ning ilmnebki šokeeriv tõsiasi: Rushdie tegelased on niivõrd omapärased, meeldivad ja huvitava elukäigu inimesed, kellest

kiirgab imepärast eepilist ilu, et me ei anna endale aru, et see pimestav eepiline geiser on kurjuse geiser.

Peategelase ema Aurora on raamatu kõige tähelepanuväärsem tegelane, ta on omapärase siseelu ja suure kunstiandega, ometi siseneb ta romaani faabulasse kuriteo ukse kaudu: neljateistkümnendaastaseks satub ta kabelisse, kus näeb oma vanaema altari ees palvetamas, korraga aga vajub vanaema põrandale, tal on südameatakk; Aurora peaks abi kutsuma, aga et ta oma vanaema vihkab, astub ta hoopis lähemale, silmitseb teda üksisilmi ja ei liigu paigast; vanake ei saa enam rääkida, pilguga needes põrnitseb ta oma lapselast, tema kohutavat liikumatust, mis laseb tal surra. Suurepärase stseen, jutustatud nii meisterlikult, et kurjus pääseb esile oma harvanähtaval kujul: kogu oma ilus.

Tuleb endale tunnistada talumatut tõsiasja: need kurja õied on ühtlasi vabaduse õied. Kui Maur romaani lõpus Hispaaniasse lendab, lõhkeb ülerahvastatud kattel; suitsus ja leekides Bombay tema all kistakse apokalüpsise keerisesse; ja tegemist pole fanatismide kokkupõrkega ega linna kohale vajuva gulaagi raske varjuga, vaid hoopis lõbusa vabadusega luua rikkusi ja neid hävitada, vabadusega organiseerida mõrtsukabandesid ja tappa oma vaenlasi, vabadusega maju õhku lasta ja linnu maatasa teha, see on tuhande verise käega vabadus, mis maailmale tule otsa paneb.

See pole prohvetlik ennustus: romaanikirjanikud ei ole prohvetid; "Mauri viimase ohke" apokalüpsis on meie praegune aeg, üks tema võimalusi, mis uurab meid oma koopast, mis jälgib meid, mis on alati kohal.

Häbi enesekorduse pärast

Ühel minu esimestest külaskäikudest kommunismist vabanenud Böömimaale ütles üks mu sõber, kes oli terve oma elu seal elanud: meile oleks tarvis Balzaci. Sest otse meie silme all tekib kapitalistlik ühiskond kogu oma labasuses, õelus ja rumaluses, oma tõusikute, petiste, sulide ja uusrikaste pentsiku labasusega. Poliitilise julmuse asemele on astunud raha julmus, ideoloogilise totruse asemele kaubanduslik totrus. Selle uue kogemuse muudab aga tähelepanuväärseks see, et ta mäletab veel värskest eelnenut, et need kaks kogemust on nii-öelda teineteisele sisse sõitnud ja et ajalugu tõestab, nagu ta tegi seda ka Balzaci ajal, oma võimet lavastada uskumatuid ja keerulise intriigiga näidendeid. Ja sõber jutustab loo vanast mehest, endisest parteifunktsionäärist, kes kakskümmend viis aastat tagasi soosis oma tütre abielu ühe varadest ilmajäänud, kuid suursugusest kodanlikust perekonnast pärit noormehega, kellele ta kindlustas (pulmakingiks) suurepärase karjääri; nüüd aga saadab aparatšik oma elupäevi õhtusse üksinduses; tema väimehe perekond on tagasi saanud oma natsionaliseeritud varad, tütar häbeneb oma kommunistist isa ja külastab teda ainult suure saladuskatte all. Sõber naerab: "Kujutad sa ette? See on ju sõna-sõnalt isa Goriot' lugu!" Prantsuse revolutsiooni terroriaastatel mõjuvõimu omanud mehel õnnestus naita oma kaks tütart "klassivaenlas- tega", kes hiljem, restauratsiooniajal, teda

enam tundagi ei taha, nii et vaene isa ei tohi nendega iialgi avalikult kohtuda.

Naersime kaua. Peatun täna sellel naerul: tõepoolest, miks me siis naersime?

Ajalooline sündmus kordub alati farsina, ütles Marx. Aga vana aparatšik ei olnud tegelane mõnest farsist. Ta ei jäljendanud kedagi. Ta ei korranud iseennast. Ajalugu kordas ennast. Selleks et ennast korrata, peab olema rumal, ettevaatamatu ja maitsetage. Meid ajas naerma ajaloo maitsetagedus.

Tulles tagasi oma Praha sõbra üleskutse juurde: kas ajastul, mis valitseb praegu Böömimaal, on vaja oma Balzaci? Võib-olla. Võib-olla oleks tšehhidele vajalik, valgustav ja huvitav lugeda romaani sellest, kuidas nende maa muutub taas kapitalistlikuks, võib-olla oleks vaja suurt ja külluslikku Balzaci stiilis romaanitsükli, paljude tegelaste ja kirjeldustega. Kuid mitte ükski oma nime vääriv romaanikirjanik ei kirjuta seda romaani. Ta oleks naeruväärne, kui ta kirjutaks uue "Inimliku komöödia". Sest kui ajalool (inimkonna ajalool) võib olla halb maitse ja ta kordab ennast, siis kunstide ajalugu kordusi ei talu. Kunst pole mitte selleks, et jäädvustada suure kannatliku peeglina ajaloo lõputuid kordusi. Kunst ei ole laulukoor, mis saadab ajaloo kulgu. Romaan on selleks, et luua oma lugu; see, mis jääb ühel päeval järele Euroopast, pole mitte üha korduv ajalugu, millel iseenesest ei ole mingit väärtust. Ainus, mis ehk jääb, on tema kunstide ajalugu.

Prantsuse keelest tõlkinud Triinu Tamm

EPP ANNUS

KIRJUTUS SURMA PIIRIDEL: MICHEL FOUCAULT

“Kirjutada, et mitte surra” – need tähenduslikult ülilaetud sõnad juhatavad sisse Michel Foucault’ essee “Keel lõpmatuseni” (*Le langage à l’infini*, 1963)¹ – ühe kõige mõistatuslikuma neist tekstidest, mida poststrukturealistlikuks nimetatav kriitikakaanon oma visiitkaardile asetab. Keel lõpmatuseni? Lõpmatus on protest ajaliku vastu, lõpmatu keel vastandub narratiivile, vastandub jutustamisele kui maailma piiritlemise teatud viisile, milleks kirjandust ja eriti proosat üldiselt peetakse. Ometi kujutab Foucault’ essee endast kirjanduskäsitlust, ringikujulist, enesesse sulguvat, täiuslikult vormunud kirjanduskäsitlust. Seda kõiksuslikku muljet kinnitab ka Hasso Krulli kommentaar eestikeelsele tõlkele, mis seostab esituse ümaruse Foucault’ hilisema huvipuudusega kirjandusnähtuste vastu. “Selline “ontoloogiline” kirjanduskäsitlus,” kirjutab Hasso Krull, “on omas perfektsuses muidugi niivõrd lõpetatud, et ükski hilisem analüüs ei saa sinna midagi olulist lisada.”²

Foucault’ essee pealkiri ja avalause

algus ütlevad juba paljutki edasise kohta. Keel lõpmatuseni ja kirjutada, et mitte surra, ehk pigem ümberpööratuna: kirjutada, et mitte surra, keelt lõpmatuseni – nende kahe fraasi ühendus annab ette järgneva põhilise mõtte, mis selles algeos avaldab ennast nii: kirjutatakse selleks, et mitte surra – kirjutamine ei saa katkeda, muidu tuleks surm. Kirjutamine, mis ei saa surma hirmus katkeda, peab jätkuma lõpmatuseni. Siin peitub oma loogika, kuigi ma silman juba, enne esseed lugematagi, küsimärki: kuidas saab kirjutusega surma lõpmatuseni edasi lükata – edasi küll, aga kuidas lõpmatuseni? Vahest selle küsimärgi pärast lisab Hasso Krull oma kommentaaris, et surma peaks siin ilmselt mõistma tähenduses “see, mis pole elu”³. Tundub siiski, et Foucault’le on lisaks mitte-elule oluline ka just sõna “surm”, *la mort*, – kogu oma ähvardavuses ja totaalsuses, ülimas lõplikkuses ja ümberpööratamatuses, oma mitmetähenduslikkus suhtes kirjaga, ja nagu hiljem näeme, selle suhte õudsuses. Teiselt poolt võib surma kui mitte-elu silmas pidades osutada Foucault’

¹M. Foucault, Keel lõpmatuseni. Tlk Hasso Krull. *Vikerkaar* 1993, nr 3, lk 32; M. Foucault, Dits et écrits 1954–1988. Édition établie sous la direction de D. Defert et F. Ewald. I. 1954–1969. Paris, 1994, lk 250.

²H. Krull, [Kommentaar Michel Foucault’ esseele “Keel lõpmatuseni”]. *Vikerkaar* 1993, nr 3, lk 47.

³Sealsamas, lk 47.

mõni aasta hilisematele kirjutistele, kus ta põhimõtteliselt samasugust kirjandusmõistmist väljendab ilma kirjutust surmaga sidumata: surma asendab "piir".

Ent püügem Foucault' esseed lähemalt. Hasso Krull juhatab oma tõlkekommentaari sisse kongeniaalse kokkuvõttega esseest: selle kokkuvõtetu võiks omakorda, vaid tühiste, näitlikustavate väljajätudega kokku võtta selliseks tihetuumtekstiks: "Kirjandus Foucault' mõistes on ennekõike enesekohane keelekasutus. Algseks pingevahekorra, mis selle protsessi käima paneb, on keele suhe surmaga. Niimoodi mitte-elu vastu tõustes ja seda eemale manada püüdes satub keel olukorda, kus ta enam hetkekski ei või katkeda, oma voolu peatada, ja see suunab keele kiiresti enesekirjeldamise teele. Enesekirjelduses keel aga topeldab enese, justkui voltides end kokku – tekib "keelelist loomingut võimaldav ürgne kurd", hämar sopistus, mille peidust nüüd võidakse lõputult ammutada uusi ja uusi enesekirjeldusi."⁴ See kokkuvõte annab essee juhtmõtte edasi harukordse täpsusega. Õeldu mõte aga jääb tihedasse hämarusse, üdiabstraktsesse pinnale. Milline on keele algne suhe surmaga? Mispärast peaks kirjanduslik keel käivituma just surmast? Mida tähendab keele võimatus peatuda? Ja vahest kõige müstilisem: mis on see keele kokkuvõltime, ja kuidas saab see olla enesekirjelduste lähtepunktiks?

Püüdkem alljärgnevalt, Foucault' teiste kirjutiste abiga, Foucault' poolt kirjutatus selgust saada. Oleks vist tark hoiatada:

siinne "tõlgenduskatse" ei loe Foucault'd mitte ainult küsimuse valgel: "Mida Foucault öelda tahtis?", vaid lisaks ka küsimuse kaudu: "Kuidas saaks neid hämaraid lauseid tõlgendada?" – liikudes kohati kaugemale Foucault' enda hoiakutest.

Vahest aitab mõistmisele kaasa ajalisaarengulise ja kirjanduslikule igiomase lahkuvimine essees? Lihtsaim viis Foucault' esseed lugeda on *ajaloolise vaatenurga* kaudu, mõistes ta mõttekäiku kui kirjanduse hüpoteetilist arengulugu. Foucault väidab: kirjandus eksisteerib alati *surma suhtes* – see suhe aga on muutuv ja mitmetahuline. Kirjutuse topeldumist saab selles mõttes vaadelda ennekõike kui fiktsionaalse, tegelikust maailmast lahusoleva, nii-öelda tarbetu keele väljakujunemist. Surmaoht, surmalähedus on miski, millest on võimatu vaikida; surm peab käivitama sõnaahela. Ja teiselt poolt, mida suurem on käivitunud sõnaahela sisemine pinge, seda enam kalduvad sõnad ise endale teed rajama. Informatiivsuse taotlusest alanud kõnelus, mille tõukepinnaseks on surmalähedus, leiab end iseennast loomas, keele loogika sunnib peale sõnad, mida öelda; jutt karu kallaletungist, mis on alanud soovist esitada õudsed faktid, leiab end lisamas detaile ja värvitoone, liikumas vastavalt omaenda isekujunevale keeleloogikale. Selline keele iseeneslik paljunemine on olnud jutustamisele omane selle algusaegadest peale, ent sealjuures, ütleb Foucault, on otsustavalt muutunud jutustaja, autori, kangelase suhe

⁴ H. Krull, [Kommentaar...], lk 47. Nagu öeldud, on tsitaat toodud kärbetega. Tuuma tervikkuse huvides jätan ma augukohad ääristamata.

surmaga: kui Homerose aegadel kindlustas jutt surematuse, siis kaasaegne kirjutus (mis Foucault' jaoks algab Hölderlinist)⁵ on ennekõike enesekeskne ega ulatu tegelikkusse. Foucault' essee "Mis on autor?" (*Qu'est-ce qu'un auteur?*, 1969) liigub samas suunas edasi, kasutades surma metafoorina autori rolli muutumise kohta: "Teos, mis pidi tooma surematuse, on nüüd saanud õiguse tappa, olla oma autori mõrtsukas. (...) Aga siin on veel midagi: see kirjutuse suhe surmaga avaldub ka kirjutava subjekti individuaalsete tunnusoonte kustumises."⁶ Eepilise kangelase väarikas surm oli sammuks surematuse poole; kaasaegne kirjandus aga ei loo surematust tegelase ega autori jaoks, ei kaitse surma eest – ei loo mitte turvatsoone, vaid kannab surma enda sisemuses.

Siit võib näha hargnemas Foucault' esseed läbiva surmasuhte teist tähenduskihti. Surm kui kirjutust saatev tume ingel mõjub kahte moodi: ühelt poolt kui ähvardus kirjutuse lõpus, midagi, mida saab häälitsedes edasi lükata – see on ilmselt midagi kirjutusele alati igiomast, aga samas Foucault' silmis vähemtähtsat. Teiselt poolt saadab ja loob surma hõng kogu kirjutust, ja see ei mõjuta ainult kirjutuse suhet oma lõpuga, see on midagi hirmsamat, vältimatut, vahetumalt mõjuvat kui surm suluna sõnaahela lõpus – selline sisemine surmakaaslus saadab Fou-

cault' meelest kirjandust selle kaasaegses tähenduses, sellisena, nagu see kujunes 18. sajandi lõpuks. Neil surmaga seotu kahel tähenduskihil tulebki nüüd lähemalt peatuda.

Kõigepealt siis, kirjutamine *surma eemalhoidmiseks*, ja seda kõige sõnasõnalisemas tähenduses, reaalse surmaläheduse kogemisena. Kirjutamine omandab siin metafoorse tähenduse, häälitsemise, tundub peaaegu, et ka sõnatu tegutsemise, mis tahes vastuastumise tähenduse: keele asemel võib surma eemal hoida ka teiste vahenditega, näiteks mõõgaga, ja see on ka viis, kuidas kirjutus oma surma vahel eemal hoiab – jutustusena surma eemalepeletamisest mõõga või kuulidega, teise surmaga. Kirjutus või kõnelus, kirjandusvälises mõistes, *saab* surma edasi lükata; eeldatavasti ei viida kohtuotsust täide enne kuulamist, mida on süüdistataval öelda, rääkimine päästab, või vähemalt lükkab lõppu edasi. Surma edasilükkamine selles tähenduses on ilmselt Foucault' essees üks olulisemaid momente. Ühelt poolt on see alasti kokkupuude surmaga, kusjuures surma lähedust saab vaid *edasi lükata*, aga mitte lõputult. Borgese novellis "Salaime", mille Foucault näiteks toob, saab surmamõistetud oma näidendi lõpetamiseks aega ühe mentaalse aasta võrra; surmamineja pihtimus preestriile ei saa kesta lõputult. Kogu edasilükkamise protsess on aga täidetud *lootusest*, et teistsu-

⁵ Vt M. Foucault, *Le "non" du père* (1962). Rmt-s: M. Foucault, *Dits et écrits 1954–1988*. I, lk 203.

⁶ M. Foucault, *Mis on autor?* Tlk. Katre Talviste. *Vikerkaar* 2000, nr 11/12, lk 159; M. Foucault, *Dits et écrits 1954–1988*. I, lk 793. Kahe surma – kirjutust ähvardava ja autori juba mõrvanu – vahelisele lähedusele osutavad mitmed Foucault' varased esseed.

gune lahendus on võimalik, et surma on võimalik üle kavaldada – see on omakor- da üks arhetüüpsemaid lootelgesid üldse, olles näiteks õudusromaanide tuumaks. Meenutagem kas või Edgar Allan Poe no- velli “Kaev ja pendel”, jutustust surma- mõistetud duellist oma surmaga, surma järkjärgulisest edasilükkamisest selle krii- tilise piirini, mille taga ootab lahendus, surma lõplik äratõukamine, inkviitorite võimu kukutamine. Mõelgem ka Arved Viirlaiu romaanile “Ristideta hauad”, kus samuti kogu tegevus kulgeb eluvõitluses otse surma nina all, peaaegu et surma nina sees. Foucault, kirjutades, et “võib muidugi olla, et surma lähenemine, tema suveräänne žest, tema kühmuke inimeste mälus ongi need asjad, mis olemisse ja olevikku uuristavad tühemiku, kust läh- tudes ja kuhupoole hakatakse rääkima”⁷, peab vahest silmas taoliste ülitegelike si- tuatsioonide tähtsust jutustuse tekkimisel ja ajatunnetuse vormumisel (kuivõrd tü- hemik uuristatakse olevikulisse olemisse), arvates, et surmakogemus on jutustamis- kogemuse jaoks vajaliku ruumi looja. Ent jutustamise alates ilmneb selle iseväärtus, selle enesekesksus, “surma piir avab keele ette, või õigemini tema sisse, lõputu ruu- mi,” kirjutab Foucault, “surma õudse li- giduse ees jälitab keel iseennast kõige kangema kiiruga (...), aga ta ühtlasi ka algab uuesti, räägib iseendast, avastab jutustuse jutustuse ning tolle üksteise sisse lükituse, mis väga hästi võib olla igavesti lõpuleviimatu”.⁸

Teiselt poolt, lisaks surmale kui loo

sageli olulisimale komponendile, kui milleleegi, mis näib selles mõttes muutvat kirjutuse õhukeseks, peaaegu läbipaist- vaks, pannes lugeja ahmima jutustuse kulgu, loomustreid, lugema kirjutust selle lõpu suunas, otsides vastust küsimusele lahenduse kohta; lisaks sellisele konkreet- sele surmale, mille asemel ei saa öelda “mitte-elu”, kannab “kirjutada, et mitte surra” ka teistsugust surmasuhet: kirjutuse suhet oma lõpule järgneva ja algusele eelneva mitte-olemisega. Jutustamine surma *lähedusest* ja jutustamine surma *eemalhoidmiseks* – Foucault ühendab surma nime alla kaks väga erineva välis- kujuga nähtust: ühelt poolt surm kui *loo* tuumsündmus, pinge ülevalhoidja, rõhu- tagem – just looga, ja loo kaudu jutustuse referentsiaalsusega seotud kandejõud; teiselt poolt surm kui *kirjutamise* käivi- taja, kui sõnadevoos iseolemisele alusepa- nija, mis põhjustab just vastupidist: keele olemist omaruumis, tegelikkuse asjasse- puutumatumust, keele enesekohasust ja reaalsuse unustamist keelelise paratama- tuse varju. Ja selle olekuga omaruumis – kui sellega kaasneb narratiivne vorm, siis kaasneb sellega ka kohtumine oma lõp- liku lõpuga narratiivi lõpus. Ilmselt kõige traagilisem fiktsionaalse narratiivi surma (ehk mitte-eksistentsi) poole olemises on tema ainuolu paratamatu piiratus sõna- dega, mida saab paberkaartidel olla ikka- gi ainult lõplik hulk. Hetkel, mil viima- sele sõnale järgneb punkt, on narratiivi lõpp pöördumatu ja otsustav – teda ei ole enam. Narratiiv on niikaua, kuni kestab

⁷ M. F o u c a u l t, Keel lõpmatuseni, lk 32.

⁸ Sealsamas, lk 32.

keel, jätkub sõnadejada – ja selle lõppedes on tema lõpp täielik.⁹ See tõik on seda traagilisem, et erineb niivõrd olulisel määral tegelikust elust, kus on raske olemist otsustavalt ja totaalselt lõpetada. See on see surm ja hirm, mida narratiiv endaga kannab, sõnu üha rikkalikumalt laiali laotades, teksti lõppu võimalikult kaugel hoides. Fiktsionaalne narratiiv vastamisi surmaga kui mitte-olemisega – selle situatsiooni olemuslik traagika on põhjatu.

Tundub siiski, et see surm Foucault' meelet kirjanduses (mis on "piiritu ümin", *ce murmure sans terme*)¹⁰ ei ähvarda; pigem on just keele lõpmatus, tema olemise ontoloogiline tühjus, kergus selleks paineks, millest ei ole pääsu: pärast Sade'i ja õudusromaanide tulekut on keeleline looming "sedavõrd liigne ja nii vähese tihkusega, et on määratud lõpmatuseni jätkuma, omandamata kunagi kaalukust, mis ta paigale sunniks".¹¹ See on midagi muud, mida Foucault keele piiride all silmas peab, kui ta kirjutab: "On vaja, et keel lõpmatuseni enda ees edasi lükaks seda piiri, mida ta endaga kannab ja mis ühtaegu märgib tema kuningriiki ja tema piiri";¹² see on midagi õudsemat kui olematus pärast sõnade vaibumist. See on

keele sisemine enesehävitus, millega on seotud nii õudusromaan "jutustuse naiivne õhedus" kui ka sade'ilik piiriületus. Õudusromaan "arengu, vohamise, tema ammendamatu floora seaduseks" on salajane häving ja seesmine vastuhakk, mis toetub ühelt poolt ornamentaalsele ülilülusele, teiselt poolt episoodide lõpmatule lainetusele möödapääsmatu juurdekasvuseaduse alusel. Piir, mida Foucault silmas peab, asub keele enda sisemuses, keel ise õonestab ja kompab seda, nii iseennast õonestades ja hävitades. See on miski, mis on algusest peale keele sügavustes rahu-tukstegeva kõminana, millele keel peab ennast kaitstes vastu kõnelema.¹³ Ent Foucault' paatose keskmes on just piiride ületamise *paratamatus*, kirjutuse pidev enesehävitus. Sealjuures on see piir midagi keelesisest, see pole tõmmatud oma ja võõra, fiktsiooni ja tegelikkuse või muu mõistuslikult, väljajätte korras konstrueeritu vahele.

Üks piirjoon on küll Foucault'd huvitavat keeleala selgesti piiramas: see on vahejoon teaduskeele ja selle vastaspoole vahel. Pikemas uurimuses "Sõnad ja asjad" (*Les mots et les choses*, 1966) selektab Foucault 19. sajandiga alanud keelekasutust kui liikumist üheaegselt kahes

⁹ Muidugi on sellele väitele võimalik vastu väita; vastuväited (nt Hillis Milleri poolt – vt kas või H. J. M i l l e r, *Ariadne's Thread. Story Lines*. Yale, 1992) liiguvad aga loo või fiktsionaalse maailma tasandil. Tegelasid ei sure, maailm tavaliselt ei kuku kokku, või kui kukub (nagu Jules Verne'i romaanis "Saladuslik saar"), siis lahkuvad sündmuskohalt ikkagi mõned tublid pääsenud.

¹⁰ M. F o u c a u l t, *Keel lõpmatuseni*, lk 43; M. F o u c a u l t, *Dits et écrits 1954–1988*. I, lk 255.

¹¹ M. F o u c a u l t, *Keel lõpmatuseni*, lk 46.

¹² Sealsamas, lk 45.

¹³ Sealsamas, lk 43.

suunas: ühelt poolt areneb teadustekst tüüpiliselt keele nähtamatuks muutmise suunas, kuni selle täieliku astumiseni teadmise teenistusse; teiselt poolt, vastukaa- luks, suundub keele enesekehtestamine mujale, sõltumatusse, kirjutus "rullub tagasi oma alguse mõistatuslikkusse". Kirjandus eraldub üha enam ideede diskursist, "ta sulgub radikaalsesse intransitiivsusse; ta eemaldub kõigist neist väärtustest (maitse, nauding (*le plaisir*), loomulikkus, tõde), mis võimaldasid ta ringlust klassitsismi ajastul, ja sünnitab oma enese ruumis kõik, mis kindlustaks nende mängulist eitust (skandaalse, inetu, võimatu)"¹⁴. Muidugi, Foucault võimendab, ta räägib printsiipidest, mis nurkapidi kirjanduses vilksatavad, aga mille täiejõulist avaldumist saab märgata vaid äärmuslikes kirjutustes.

Vahest selgemini kui Sade'i ja õudusromaanide näited väljendab Foucault' mõttekäiku tema käsitus Georges Bataille' st artiklis "Eessõna üleastumisele" (*Préface à la transgression*, 1963), mille laiemaks teemaks on hull kirjandus ja hull filosoof. Jumala surm avab Piiri piiramatu valitsuse, asetab meid maailma, mis tajub ennast oma piire kogedes, ülejäägi ja üleastumiste kaudu. Piir ja üleastumine on teineteisest lahutamatud: piir eeldab selle läbimise võimalust, üleastumine eeldab tõelist piiri, mida lõhkuda. Ent mis saab

piirist pärast sellest üleastumist? Üleastumine asendab piiri piiramatusse, piir leiab end lahustumas selles, mida ta oli vastustanud. Foucault selgitab piiri ja üleastumise kaudu Bataille' kirjutuse silmalembust, jõudes välja Bataille' ümberpööratud, sissepoole suunatud, väljapoole vaid silmavalget välgutava silmani, mis, nagu Foucault rõhutab, ei kanna bataille'likus keelekasutuses vähimatki tähendust – kuna ta märgistab keele piiri: "Ta [silm – E. A.] osutab hetkele, mil keel, jõudes oma äärteni, kattub iseendaga, lõhkeb ja astub iseendale radikaalselt vastu naeruga, pisaratega, ekstaasi pahu- pidipööratud silmadega, ohverduse tumma ja mõistusevälise õudusega, jäädes püsima oma tühjuse äärel." Ja veel: "Bataille' silm skitseerib keele ja surma ühise maa-ala, koha, kus keel avastab oma ole- muse oma piire ületades."¹⁵ Lisagem siia veel Foucault' mõttekäigu tema essees "Isa "Ei"" (*Le "non" du père*, 1962), milles otsustava koha saab Hölderlini loom- ing kui teose ja teose puudumise ühen- dus ja ühtesulamine: "Hölderlini keel asendas eepilise ühtsuse (...) meie kultuuri kõiki teoseid konstitueeriva lahkuviimi- sega [*partage*], lahkuviimisega, mis seob teose omaenda puudumisega ja haihtumi- sega, alatiseks, hulluses, mis oli tema osaks algusest peale."¹⁶ Samalaadseid mõtteavaldusi saab Foucault' (vähemasti

¹⁴ M. F o u c a u l t, *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris, 1966, lk 313.

¹⁵ M. F o u c a u l t, *Préface à la transgression (en hommage à Georges Bataille)*. Rmt-s: M. Foucault, *Dits et écrits 1954–1988*. I, lk 247.

¹⁶ M. F o u c a u l t, *Le "non" du père*. Rmt-s: M. Foucault, *Dits et écrits 1954–1988*. I, lk 203.

1960. aastate) kirjutistest koguda kuhjade viisi. Vahest selgeimal kujul avaldub see arusaam artiklis “Mis on autor?”, kus Foucault leiab, et tänapäevane kirjutus on “märkide mäng, mille reeglid lähtuvad rohkem tähistaja enese olemusest kui tähistatavast sisust. Kuid kirjutus paneb selle reegliparasuse piirid pidevalt proovile; seda reegliparasust omaks võttes ja sellega mängides astub ta sellest kogu aeg üle ja pöörab seda pidevalt ümber; kirjutus kulgeb nagu mäng, mis vältimatult rikub oma reegleid ning väljub seega oma piiridest”¹⁷.

Niisiis on kirjandus Foucault’le piiride kompamine, ja mitte ainult kompamine, vaid üleastumine. Üksnes üleastumine avab keele olemuse, üksnes hulluse olemasolu tajumine mõistuslikkuse saatjana väärrib kirjanduses tähelepanu. Hullus funktsioneerib Foucault’ silmis samuti nagu surm; mõlemad toonitavad millegi mõistuspärasele allumatu, irratsionaalse juuresolu iga korrastatuse sisemuses ja varjus. “Hullus on eemaldatud keel”¹⁸, keel, mis ütleb tähenduseta või keelatud tähendusega sõnu, keel, mille ühiskond tõukab endast eemale. Hullus ilmneb kui “tähenduse *reserv*”, kui “figuur, mis säilitab tähendust ja lükkab seda edasi, avades tühjuse, kus ei pakuta midagi peale veel pooliku võimaluse, et üks või teine tähendus võib tulla ja ennast sisse seada,

või hoopis kolmas, ja nii võib see vahest kesta *lõpmatuseni*” (minu kaldkiri – E. A.).¹⁹

Foucault’ kaudu avaneb kirjandus kui hirmuäratav kuristik, kui äärmuslikkuse tagumine äär, kui võitlus elu eest – ka tema keele ennastpeegeldavad labüriinid pole mitte lahedad mängumaad, vaid jäetavad salajase, ohtliku, pimedate tunde; foucault’lik kirjandus on painav ja paratamatu, on nagu haigus või kramp käe sees, mis võtab võimust, halastamatult, ja juhib üha pimedamatesse, mädadesse tunnelitesse, kus ootab surm – aga selline kirjandus surmab enda ise omaenese labürintides, kägistab verist luukeret.²⁰ See on kirjandus kui hullus, kui kirg ja joobumus, kui hävitus, kirjutatud keeles nagu Foucault’ essee, mis räägib tänapäevast, Hölderliniga algavast kirjandusest kui millestki palju hämaramast kui kirjanduse ja kurja vaheline seos ning mis teab kirjanduslikke keeli olevat miski, “mida pidevalt neist endist väljapoole kisub loendamatu, öeldamatu, külmavärin, tardumus, tummus, ekstaas, puhast vägivald, sõnatu žest, ja mis on mõjulepääsemiseks kõige suurema ökonoomsuse ja täpsusega välja arvestatud (sellise määrani, et nad muutuvad läbipaistvaks, niivõrd kui see on võimalik seal keele piiril, kuhupoole nad tormavad, ja annulleerivad iseenda oma kirjutusviisis, et jätta suveräänsus

¹⁷ M. F o u c a u l t, Mis on autor? Lk 158.

¹⁸ M. F o u c a u l t, Madness, the Absence of Work (1972). Trans. Peter Stastny and Deniz Rengel. *Critical Inquiry* no 21, 1995, lk 295.

¹⁹ Sealsamas, lk 295.

²⁰ Foucault toob õudusromaanide ornamentaalsest üleküllusest kõneldes näiteks veritseva skeleti. M. F o u c a u l t, Keel lõpmatuseni, lk 45.

sellele, mida nad tahavad öelda ja mis jääb väljapoole sõnu)²¹. Pangem veel kord tähele eespool juba toonitatud, vahest suurimat üleastumist, mida Foucault skitseerib: *enesekohase keele üleastumist oma enesekohasusest*, enesekohasuse hävingut öeldamatus või öeldu üliras konkreetsuses. Keel, mis loob iseenda peegellabürinte, eksib nende sügavuses iseenda poolt öeldusse ja kaotab oma iseduse, teeb seda pidevalt, samas ka neidsamu peegellabürinte, topelduste ahelaid üksteise otsa lükkides. Teaduskeele labastava lihtsusega, hullust unustades võiks kommenteerida: keele poeetiline funktsioon ei suuda kunagi lõplikult kaotada selle referentsiaalsust. Ent nii lihtne see pole: see, millest Foucault kõneleb, pole mitte miski konkreetne sõnade taga (kuigi osaliselt ka seda), vaid ka midagi muud: loendamatu, öeldamatu, miski, mida pole võimalik keeles väljendada ega käega katsuda, miski aimatav – külmavärina, tardumuse, tummuse, ekstaasi kaudu –, aga mitte sõnastatav; miski, mis pole ei sõnad ega tegelikkus. Seda miskit kutsub Jacques Lacan “Asjaks” (*la Chose, das Ding*). La-

cani Asi on mõiste, mis seob kokku subjekti suhte surma, keele ja ihaga ning mis avaldab surmatungi mõistatuslikkust ja representeerimatust. Lacan kirjeldab Asja kui tähistatava-tagust, kui miskit, mida on võimalik esitada vaid millegi muuna kui tema ise. Mis tahes tähistaja, samal ajal kui ta osutab mingile tähistatavale, osutab ka tühjusele tähistaja ja tähistatava vahel.²² Eriti selgesti osutab sellele kunst; nagu Lacan kinnitab, on kunstile “iseloomulik teatav organiseerituse viis selle tühjuse ümber”.²³ Kunst mitte ainult ei osuta mingitele objektidele, vaid ka oma erinevusele nendest, sellele, et kirjutatu ei ole kunagi pelgalt kirjutatu, vaid ka kiri – olles samas ometi kirjutatu. Kunst tekib selle olemise ja mitteolemise paradoksi ümber; kui kunstiteose esitus sulaks jäädult esitatavaga kokku, siis me ei tajuks seda kunstina. “Kunst esitab ennast kui põhimiselt *loodut*, mitte kui midagi *loomulikku*, ja sel viisil loob ta tühjusetunnet representatsiooni ja esitatud loomuliku objekti vahelisse auku” (autori kaldkiri – E. A.).²⁴ Kirjanduskeel ei valda kunagi täielikult seda, millest ta räägib, ei

²¹ M. F o u c a u l t, Keel lõpmatuseni, lk 43.

²² R. H u g h e s, Lacan, Literature, and the Ethics of Psychoanalysis. Lõpetamata käsikiri, 2001, lk 44–47.

²³ J. L a c a n, L'éthique de la psychoanalyse. 1959–1960. Le séminaire de Jacques Lacan. Livre VII. Texte établi par J.-A. Miller. Paris, 1986, lk 155.

²⁴ R. H u g h e s, Lacan, Literature, and the Ethics of Psychoanalysis, lk 47. Lacan keskendub Asjale pikalt oma 1959./1960. aastal peetud “Psühhoanalüüsi eetika” seminaris, kus Foucault ei osalenud. Kui usaldada “Dits et écrits” alguses toodud Foucault’ biograafiat, siis tema ainuke otsene kokkupuude Lacaniga toimus 1953. aastal, mil Foucault osales Lacani esimeses avalikus seminaris. Küll aga puutus Foucault Lacani teooriaga kokku Jean Laplanche’i kaudu, kes oli Lacani õpilane ja võttis osa “Psühhoanalüüsi eetika” seminarist. Foucault kirjutas Laplanche’i 1961. aastal (otse pärast Lacani seminari) avaldatud käsitluse “Hölderlin ja isa küsimus” (*Hölderlin et la question du père*) kohta essee-arvustuse “Isa “ei””. Kõige sellega ei taha ma aga kuidagi väita, nagu Foucault kindlasti Lacani Asja silmas pidanud – Asi on siin ennekõike esitatud kui üks võimalus Foucault’ tekstist arusaamiseks.

poetilises ega referentsiaalses mõttes; ta sisaldab ka midagi muud, midagi defineerimisele allumatut, midagi sellist, millest saab rääkida vaid teiste sõnade – peegel, surm, hullus, üleastumine – kaudu.

Lõpetuseks veel sellest, millest oleks pidanud alustama: Maurice Blanchot' keele- ja kirjanduskäsitlusest. Foucault' essee esimene lause algab ju õigupoolest nii: "Kirjutada, et mitte surra, nagu on öelnud Blanchot..."²⁵ Foucault' surmakäsitluse taga on silmanähtavalt Blanchot, näiteks viimase essee "Kirjandus ja õigus surmale" (*La littérature et le droit à la mort*) ja raamat "Kirjanduslik ruum" (*L'Espace littéraire*, 1955) – viimase kohta võiks täie kindlusega väita seda, mida Foucault' essee kohta peaks ütleva ühe suupoolega: tegemist on surma ümber moodustuva kirjandusteooriaga. Blanchot' järgi on keel alati surmav: keel on tegelikkuse asendamine eimiskiga, on maailma eemaldamine, totaalne tapatöö. Asjade ütlemine, neile nime andmine, mis on keele esmane tegevus, on asjade sümbolne hävitamine, keele seadmine asja

asele. "Keel algab seega surmast, eimiskist, olematusest, tühjusest, tühjendumisest" – nõnda kirjeldab Blanchot' positsiooni Jaan Undusk, kelle silmis Blanchot' essee esitab "müstilise keele manifesti 20. sajandi sügavkünilises prismas"²⁶.

Blanchot' kirjandusmõistmises sisaldub ka seesama Foucault' poolt kõneldud kirjanduse keerd iseendast välja, liikumine keeletaguse reaalsuse eitamisest selle eituse überpööramise kaudu kirjanduse enese eitamiseni, jõudmine surma surmamiseni, ja selle kaudu vaikuseni, kuigi hääleka, sisemiselt vastuolulise vaikuseeni, selliseni, mille kohta võib öelda: "Poet on see, kes kuuleb keelt, mis ei too midagi kuuldavale."²⁷ Ent kuuldav või kuuldamatu – "vaikus, olematus, just see on kirjanduse olemus, "asi ise"²⁸. See on lõpp-punkt, kuhu Foucault Blanchot'le ei järgne: Foucault' kirjanduslik keel jääb iseenda peegellabürintides ekslema, jääb oma olemust avastama omaenese piire ületades.

---

²⁵ M. Foucault, Keel lõpmatuseni, lk 32.

²⁶ J. Undusk, Maagiline müstiline keel. Tallinn, 1998, lk 79–80.

²⁷ M. Blanchot, *L'espace littéraire*. Paris, 1955, lk 55.

²⁸ M. Blanchot. *La littérature et le droit à la mort*. Rmt-s: M. Blanchot, *La part du feu*. Paris, 1949, lk 313.

LAURI SOMMER

DIKTOFONIŠAMANISM

1.

Ma räägin põhiliselt oma nurgast. Sellest mis mulle on kylge hakanud. Ja lähedaseks saanud. Vaharullidele, lintidele, plaatidele ja millele kõigele salvestatud fonogrammidega manipuleerimine on vana asi. Kyllap ka tehtud ja kirjutatud palju. Bill Burroughsi väitel pärineb salvestatud kõneyksuste kodeeritud miksimise (*scrambling*) tehnika juba aastast 1881. Siis kasutati seda kaitseks spionaazi vastu. Ta räägib ka häälest, helist, sõnast kui relvast ning viirusest, maagia yhest toimeainest. See on kahtlemata tõsi, kuid selletaolised kogemused eeldavad vaikimist. Seepärast neist juttu ei tule. Minu kirjatyki fookuses on diktofoniga teostatav loitsimine, mystilis-maagiline enesevaatlus, looming ja selle ekstaatilised võimalused. Minu teguviisi esimeseks sihikindlaks ja mulle teada eelkäijaks on Samuel Becketti näidend "Krappi viimane lint" (1958). Vana, oma juttu lindistav elumees loob seal eri aastate linte kuulates endast oma-moodi kogukonna isikuid, kelle arvamused omavahel suhtlema hakkavad. Magnetofon pole väikekodanlik nostalgiaese, vaid rängavõitu tõetunnistaja. Selle raja algus on hetk, mil kaob "mikrofonikartus" ja edevus, kui inimene õpib soravalt ja ausalt enesega/endale rääkima. Pole tähtis, kui suur oraator keegi on. Nagunii hakkab monoloog õige pea erinema mis tahes dialoogist, mida me peame teis-

tega. Loomulik: mina pole teised. Kui väga ka pyyaksime kedagi jäljendada, see osutub võimatuks. Asi pole enesetähtsuses, vaid loomulike erinevuste nägemises. Krappile annab lindistamine võimaluse tajuda ennast igal oma eluperioodil, elavdada ja kiirendada oma autokommunikatsiooni. "Need minevikupildid on jubedad, aga tihtipeale on neist abi... (mõtleb) kui asud sisse rääkima uut tagasivaadet" (lk 23). Sisemonoloog on masina abiga viidud inimesest eemale, ta võib proovida seda kõrvalt jälgida. Kuid on selge, et oma hääle kuulmisel on inimesele kummaline mõju. Burroughs väidab jutus "Electronic Revolution" isegi, et kui kellelki saada kätte tema hääle lindistus, võib teda selle tagasimängimise variantidega suuresti mõjutada, ta peal miksimisnõidust rakendada. Selle taga on laiem kontaktmaagiline uskumus ja tõdemus, et "sarnane toodab sarnast". Rõõmus hääle head tuju, valukarje valu, seksihelid erustust jne. Eraldi kõneleb Burroughs sõnumi sisu ymbermiksimisest. Ja ootamatuid virvendusi sünnib tõepoolest. Ning enamik inimesi häbeneb oma häält lindistada, kartes kas lolli jutu säilimist, oma hääle kõla kuulmist või veel midagi. Ehk ikkagi ebausk "tyki endast ära andmise" suhtes. Sest taasesitus on maagia – kui me selle ka unustanud oleme. Rääkijad harjuvad lindistamisega kyllalt raskesti. Minu ees-

märk ses vallas on olnud pigem uurida ennast ka teiste häälte või neist jäänud kollaažide kaudu. Taas algab dialoog ja neid miksides ma ehk hoopis aitan neid kuidagi. Tõelise abini on muidugi veel jupp teed minna. Kaks huvitavat ainevalda, mida Burroughs vihjamisi riivab, on miksitud häälte elav järeleaimamine ja eriti unes räägitud sõnade ärkvel kuulamise mõju. Ma usun, et viimase puhul peab yllatuse jõud olema tugev. Ainult: kuidas neid asju linti saada? Ikka vist abiliste kaudu või ennast unes öeldu sisu ja tooni mällu jätma harjutades... Ka Krapp on ilmselt kõvasti trenni teinud: tal on isegi oma kuulamisasend. Tema kuulab ysna emotsionaalselt, imestab, naerab kaasa, kerib tagasi. Ja kõige pateetilisematel kohtadel, kus kymme aastat noorem tema jahub elu mõttest ja suure selguse silmapilgust, kerib kindla käega edasi. Vana enesepettust pole talle vaja. Tal on julgust olnud seisukohtade sõrestik maha kiskuda. Vana mees tunnistab, et ei tea midagi, et ta elus pole "jäänud kohta sellele imele", mille ta ammune armastatu süytas. Ja ometi ei taha ta seda tagasi. Sest on leidnud parema mõistja ja jutupartneri – iseene. Kui ta käib oma üksildasi käike, vaatab punaseid marju ja lume varisemist, on ta tähelepanelik ja mõte liigub sygaval. Lindile on palju rääkida ja need sõnumid enesele toetavad teda tema elupäevade lõpuni. Ja kuna ta on linte ka myynud, siis on kusagil veel mõned kõrvapaarid neid üksikuid pominaid pyydmast ja midagi mõtlemas. Väike viide on tema käitumises ka sellele, et kuulatav teda kuidagi muudab, lisaks on ta nagunii joobnud. Krapp teeb omal beckettlikul

moel seda, mida Castaneda maailmas nimetatakse "kokkuvõtmiseks" – oma eluga hakkama saamise tarbeks bilansi koostamist, üksikasjadeni meenutamist. Tehnilisel poolel ei teosta ta veel miksimist – mahakustutamist, kiirusemuutmist ja juhuslikku pealelindistamist.

Mind huvitavas, mulle enim tuntud ja sympaatseimas vormis alustasid sellega Burroughs ja ta kunstnikust sõber Brion Gysin 60ndate alguses. Yhes hilisemas loengus (20.04.1976, CD-1 "Break Through In Grey Room") meenutab Bill meetodi algusaegu. "Kui *cut-up*'idega (kollaažidega) mõnda aega tegelda, hakkab tunduma, et mõned neist vihjavad tuleviku syndmustele. (...) Kui olevikku lõigata, lekib tulevik välja." Kõigist nende ja omaenese tehnilistest nyanssidest rääkida ei jõuaks, aga toon ära nende esimese tööviisi: "Me lindistasime näiteks 10 minutit juttu vms, siis kerisime edasi-tagasi ja tsuskasime suvalistele kohtadele fraase vahele. Võib-olla need kohad pole suvalised, vaid mingil tasandil on meil lindistusest selge ylevaade. *Cut-up*'id võimaldavad kontakti sellega, mida me teame, aga mille teadmisest meil (mõistuslikult) aimu pole." Selle uinuva pööningu aktiveerimine on olnud tähtis nii syrealismis kui maagias ja Burroughs peabki maagilisust kunsti tähtsaimaks tunnuseks. Kirjeldatud meetod kannab tema terminites nime *drop-in* ja selle kauneim mulle teada olev näide on koos Ian Somerville'iga tehtud "Silver Smoke Of Dreams".

Miksimine saab vajalikumaks, kui inimene asub lindistuse muutmise abil suhtlema välismaailmaga. Mina mäletan, et esimene ekstaasisõiduk oli ikkagi meie

pere vana grammer. Vist kunagi 70ndatel ja 80ndatel kuulasin massiivselt plaate (alul Kukerpillid, "Onu Remuse jutud", Baskin, Tuomari Nurmio ja hiljem lai valik – kahju, et Kessu ja Tripi hääli vinyyli peal polnud...) valedel kiirustega, põhiliselt kiiremini (endiste pöörlemisageduste reliktna oli seal neli kiirust – 15, 33, 45 ja 75) ja läksin õige õhinasse. Sel hetkel, kui avastasin, et jutuplaadidel saab nõela suvalise poetamise abil ise lauseid teha ja nõela hoidva noka ette takistusi pannes fraase kordama jätta, olin päris pöördes. Samuti leiutasin omapäi *scratch*'i (vinyylplaadi edasi-tagasi keerutamise nipi) ja kratsisin sageli sõnasisesid silpe eri kiirusega. Ning sain niimoodi keele ja reaalsuse relatiivsuse õppetunni praktiliselt kätte. Esimene makk (vist mingi Riga) tahtis harjumist ja alguses lindistasin suvaliselt raadiost. Aga tasapisi tulid sisse episoodid – laulujupid, kolinalad, kääksatused, mõned luuletused, lihtsalt sahin jne. Aeglased grammerimyrinad kohtusid elava pillimänguga, väikse Villem Valme (Wolly) ingliskeele-ponnistused ja Heade Klubi jutud jäid minu helisalve. Kurvematel aegadel kadus mängulisus, jäid rohkem laulud ja pihtimuslikud katked. Loomulik, et kaotatud/surnud inimeste häälte kuulmine mõjub teisiti kui (minu lähikonnas, sydames) elavate oma. Yhel hetkel hakkasin tuttavate häältega lõike koguma. Plaanipäraselt sain vist mingi 30, edasi läks vabavoolu. Usun, et nydseks olen lindistanud rohkem kui sadat inimest, pluss veel episoodilisi tegelasi siit ja sealt. Varaseim sõnaline miks oli DJ ja nydse Kohvirecordsi peremehe Hannes Praksi raadiosaate "Happerynnak" jutumiks, mille teine kohalik Raadiofriik James ka oma

"Issanda loomaaias" ette mängis. Lindistasin mõlemalt ysnal palju sãmpleid, sest nende ja kylaliste Mulgi Kucus aetud õine jutt oli pompõõsselt ajuvaba ja kirgas. Yhel hetkel hakkasin ka luulet diktofoniaga lugema – nimelt siis, kui Yliikoolilt diktofoni laenuks sain yhe intervjuu tarbeks. Varastel esinemistel lugesin teksti enne sisse, ja selle taasesitusse jãetud pausides kordasin ridu või rõhutasin sõnu. Vahel oli laulu jaoks ka kidrataust lindistatud. Või yks flõõt, kui teisega sinna peale mängisin interluudiume (Mooste Viinavabrikus). Hiljem tuli otsene laivi-element – kohapeal lindistamine ja sãmplite taasesitamine luuletuse edenedes. Siis lõpuks "kahe hããlega lugemine", kus muudetava kiirusega masinal aeglaseks keerratud diktofoni hããl luges kaasa normaalhããlega. Yhel hetkel selgus yldse, et võimalused on tohutu suured. Diktofoni on võimalik kõikjale kaasa võtta ja pãhetulnud mõte ja heli lindistada kus tahes. Paljud mu kirjalikud ideed on algselt maastikel hulludes lindile loetud. Teisalt saab jããdvustada iga meeldivat heli – lapse laulmist bussis, veoauto veidrat gaasiandmist või trepi kriginat. Ja sedasi talitades suureneb "sãmplitundlikkus". See tähendab, hakkad juba ette aimama, kunas see tõeliselt huvitav hããl kõõlab, ja oskad seda veidi ennetada. See ei peagi paranoiaks muutuma, sest k õ i k e ju pyyda ei saagi.

2.

Nii. Nyd diktofonišamanismi mõistest lähemalt. See šamanismi alaliik ei erine teistest muu kui vahendi poolest ja tehniliselt spetsiifikalt. Diktofoniaga tegutsemine (väljaspool ajakirjandust, rahvaluulekogumist jm "ametlikku" jããdvustust, mis

toimub enamasti juba profimate aparati-
dega) on tänapäeva kontekstis anakronistlik
tehnilise nostalgia puhang, mis põhjendub
vahendi lihtsa kättesaadavuse ja käepära-
susega. Nagu šamanismis ikka, toimub siin-
gi eseme väestamine, tema kasutamine
areneb ylimalt isiklikuks, tekivad rituaalid,
mis kohanduvad paikadega, kus neid pa-
rasjagu toime pannakse. Loitsija pyyab lin-
dile kybekese elu – hääle oma tuhandeis
võimalustes. Heli (vibratsiooni) tekitamine
on ju üks olemise põhitunnuseid. Helilai-
ned märgistavad teekondi maal, õhus ja vee
allgi. Ilmselt jääb heli meiega ka ruumi-
mõõtmete teisenedes, kuigi vist kuulmine
muutub kuidagi. Hääle tugevuse ja tooni
järgi otsustame teiste ja enesegi (“sisehääle
kuulamine”, teisalt “kehakeemia” helid)
tugevuse, seisukorra, olemuse yle. Elu-
kybeme pyydnud loitsija avab tolle edaspidi
muutumisele ja teisenemisele. Algab kuul-
dav dialoog iseenda ja ymbritsevaga. Peale
inimeste olen sãmpleid ette mãnginud nã-
teks varestele ja ronkadele, veidi ka kana-
dele, koortele ja kassidele. (Rããkimata sel-
lest, et ka kõik keskkonnad reageerivad
kuidagi.) Iga kuulav isend on kãitunud
erinevalt. On juhtunud hirmu, ãrevust, tã-
helepanelikku kuulamist ja sageli vastamist-
ki. Praeguse seisuga on kõige aktiivsemad
varesed ja rongad, kes alati kraaksuvad
vastu ja peavad mind silmas kõikjal, kuhu
ma lähen. Olen kuigivõrd ka kraaksumise
ãra õppinud, kuigi õige vastastikuse mõist-
miseni on veel tykk maad. Aga mingi tote-
mistlik seos kiheleb. Sest minu tootem on
teadvuse sygavusest ilmunud lindinimene,
olen lendaja ja kãiji vaheliselt piirilt, see-
pãrast on linnud mulle olulised. Kevadel,
kui hulkumast tulid, lendas Uue Haigla

juures mu vasakule õlale tihase poeg. Ma
laulsin talle, pausikohtades siutsus ta mulle
ja ta istus õlal umbes viis minutit, kuni lã-
henev perekond ta eemale peletas. Seos ja
mãrk, nii neid juhtub. Tegelikult kãib tãhen-
duse omistamise tulevãrk ja suur neuro-teh-
niline *show* juba ammugi enne diktofoni,
meie enese sisemuses. Inimese meel on
tegelikult võimsaim miksimisaparaat yldse.
Elu võimsusega. Kujutlege vaid, kuidas ta
hããli, pilte, lõhnu, puuteid, mõtteid jne
miksib, sobitab, teisendab. Elamine ise
tundub vahel audio-visuaal-mentaal-au-
raalse tantsupeona, mis toimub lakkama-
tult, ehkki korduvalt kãib meist igayks
chillimas rahu ja vaikuse aladel. Kõik elu
on pysivamate ja muutuvamate rytmide
kokkumiks, inimmeele sobitumispyyud
maailma. Rytmikalt kõneleb syda, kujutlus-
te alatasa teisenemas voolus ja tundepuhan-
gutes on mingi rytm. Sõnayksused on tuk-
suvad energiakogumid ja kusagil taustal on
veel pulse, tuikeid ja pilkumisi. See kõik
on sageli ypris rohmakalt kokku miksatud,
kuid igayks teab ebakõlade kõrval ka suju-
vamaid aegu, kus elamise pidu oli ikka vãga
pidune. Me oleme plaadid, mis keerlevad
kõigis suundades jumaliku turntablismi
karussellil elusast ainest nõelade ja laserkiir-
te lauldes meie lãbi. Ja miks ei või maailm
olla ka maailmatu hulk plaate Jumala pla-
dikotis, mida Ta hoiab yhe vãikese uduko-
gu peal kosmose grammeri kõrval...

3.

Diktofonišamanismi algelemendiks on
kordus. Sãmplid nõrgestavad tavareaal-
suse orientatsiooni ysna tugevasti ja vii-
vad kas nãrvilisuse, mõtlikkuse, ilmsiune

või koguni kerge transi seisundisse. Seal edasi peab rändur juba ise minema. Diktofon võib ymbritsevat keskkonda yle võimendada (väike kõlari-krapp hakkab mõne heli puhul undama ja ulguma ning mõnikord see sobib), jäljendada (sirinad, linnulaul, puude kohin ja kääksumine jne), teda pilgata ja parodeerida (tugev huumorisoon võib totra liini miksimisega laieneda pikkadeks kontrollimatuteks naeruhogudeks), tekitada hirmu (eriti pimedas, sest need hääled võivad oma tundmatuses kuuluda nii, nagu kuuluksid nad vaimudele; väestatud esemete kaudu antaksegi ju võimalikele reaalsustele kõnekord), ebalust ja veel mitmeid tundeid. Nende tipus seisab minu jaoks kerge ja pyhalik transs, mille kutsuvad esile aeglasel, kumedalt korduvad fraasid, mis võivad sageli olla kohapeal ilmutusena saadud, leitud või leitatud olukor- rast, meeleolust ja rituaalile antud mõt- telisest suunast välja kasvanud. Dikto- fonišamanism on inimese vägev õigus valida kiirus, tämber ja kestvus teda ymb- ritsevale helikeskkonnale. Auditiivse taju kaudu läheb siit juurdepääs ajatunnetuse- le. Kordustega loodud aeg pole enam li- neaarne, vaid vahel ringi-, vahel kahek- sakujuline, vahel must vaakum, vahel aeglaselt ehitatav sõbralik labyrint. Me saame valida, millise oma lemmiksekundi lemmikkymmendikul me tahame peatuda, kaua seal viibida ja kuhu seal edasi hy- pata. Ootamatute helide pildilisusele kal- duva kuju kaudu tekivad uued visuaalsuse võimalused kinnisilmi ja vaimusilmas. Ka ruumiteisendused, uued mõtteahelad ja muud teadvusemuutused on käeulatuses. Kindlasti tuleb siin mainida tegutsemist

kahe diktofoniga kõrvade ääres. Kumb- ki mängib eri kiirusega ja erinevaid sämp- leid. See nõidade vana tajumuutmise teh- nika on yles tähendatud ka Castaneda raamatutes. Yhes kohas sosistavad Don Juan ja Don Genaro Carlosele kõrva eri- nevat juttu, mida too jälgida pyyab, kuid ei suuda ja kaotab tavarealsuse õige pea käest. Selline olukord võib olla pelk sega- dus, aga vahendite oskuslikul käsitlemisel kogeb inimene kahtlemata midagi ena- mat. Muidugi sarnaneb see ka *zen*-harju- tustega, ja stereo- ning kvadrofoonilisi eksperimente viiakse tänapäeva muusikas nii laialdaselt läbi, et sellest võiks kirjutada tuhat lehekylge ja edasi. Kordusprintsip paralleelistab diktofonišamanismi näiteks mantralugemise ja selle vastetega paljudes religioossetes traditsioonides. Korduvate üksuste varieerimine teeb asja omakorda sõbraks uuema tantsumuusikaga (*loop*'id, sämplid, miksimine, *time-stretch*, *slow-down*, *speed up*, *revers* – tagurpidi mängi- mine –, häälega kerimine, venitamine jne), eriti selle eksperimentaalsema poo- lega, mille toimimisviis on sisuliselt *per- formance*. Vahe viimasega võib siin olla selles, et minu performatiivsel käitumisel on religioosne ja rituaalne suund ja ta on väga harva mingi kunstilise pretensiooni- ga asi. *Performance*'iga sarnased on pih- timuslikkus ja lootus maailma edasi avastada. Need rituaalid – näiteks “lau- luga kastmine”, kus võimsat muusikat (tuva, tiibet, siberi loitsulaulud jt) mängiva diktofoniga tugevdatakse kogu energia- keha, asetades kõlari vastu väekeskmeid, – on esialgu enesele suunatud ja nende läbi saadud võib kasutada muusikas, kir- jutamises, kõikjal, kuhu see võiks sobida.

Mõni eesmärk peabki saladusse jääma.

Mis miksimisel siis juhtub? Esmakuuldel mõttetud ja veidrad fraasid omandavad kordudes tasapisi tähenduslikkuse ja juhatavad taju kummalistele aladele. Korduva fragmendi kiirus ja “kuju” dikteerivad ka mu liikumist nende mängitamisel. Nii et asja juurde kuulub sageli ka tantsumpro. Sedasorti riitusi saab korraldada väga erinevates paikades ja erineva mõttega. Kes lindistamise ja miksimisega laiahaardeliselt tegeleb, peab paika panema, mida ja millal tohib ja ei tohi lindistada. Ja kus tohib ja ei tohi seda maha mängida. Kindlasti on olemas tabuhääli ja nende tabulisusel mitmeid põhjuseid – isiklikkus (saladus), ohtlikkus, kurnavus jne. Samas isikliku seotusega kohad muidugi võimendavad tehtavat, nõustuv ymbrus loeb palju. See toimimine pydlebki eelkõige kooskõla poole, kuigi ka võitlus-(tõrje)-vahendina on diktofon mõnikord mõeldav. Kuulmispsühholoogiliselt kalduvad mõned sãmplid kordudes oma kuju muutma. Ehkki tehniliselt kordub sama helikoosulus, on temas sisalduvad tihendused ja hõrendused sellised, et tekib muutumuse tunne, ja seda tunnet võib julgesti usaldada. Sest ta viib edasi tundmatu poole. Ka võib juhtuda, et enim kuulda olevast yksusest osutub olulisemaks hoopis taudal olev lyhike kilge, sahin, nurr või muu selline. Mitmekordselt vããnatud sãmplid saavad tugevama mõju, kõne aeglustamisel hakkab tekkima mulje, et kuuldakse sõnu mingist tundmatust keelest. Soovi korral võib ysna hõlpsasti silme ette manada keskkonda, kust mingi sãmpling pärit on, – vahel ka siis, kui me seda ei

tea. Neile, kes asjale rituaalset tähendust ei anna, võibki see olla ergas mõttemãng. Kuna helide saatuse on olla olemise kyljes kinni, annab oma hããle eri versioonide kuulamine kahtlemata laialdast mõtteainet endassevaatajale. Iga diktofoniga tegutseja lemmiksãmplid vastavad kuidagi ta loomusele, sellele tunnetusskaalale, mis talle koduks on. Nõnda on kordumisel toimuvad teisendusedki erinevad – yhele meeldivad kiired eksalteeritud parinad, teisele õhulised ja vaiksed hããled, kolmandale veidrad juhulikud konglomeraadid, neljandale mingid korduvad hyydsõnad, viiendale tugeva miksingu saanud helid jne. Nããiteks armastas teine Tartu diktofonipioneer Martini yksvahe silla all lindistada, mis andis ta helikollaažidele laheda loomuliku kaja. Olen diktofoniga katsetanud ka muusikas. Esiteks omaette miksid, siis koostõõs rockbããndiga (siin võiks ideaalis olla koosseis trumbass-kidra-laul, millele liitub diktofon, mis on kidrajuhtmega samuti pulti yhendatud ja balansseeritud) pasunate, akustilise kidra ja lauluga. Tekkiv dialoog on pããris eriline, eriti siis, kui haarata lennult lõike improviseerivalt kaasmããngijalt ja neid teisendada. Jah, võimalusi on palju. Ja ma tunnen, et oma olemise oletust tuleb sisustada võimalikult lähedaste asjadega. Mida mu elu koostisosad kõrvalseisjate jaoks tähendavad, see on yks hilisem kysimus. Kõne all oli heliline vabadus, millega tegelemine ulatub mul lapsepõlvest tänaseni. Ja “see muusika saab igaveseks, kui ma vaid patareid ära vahetan”, nagu ytleb yks Nautilus Pompiluse laul.

MEHIS HEINSAAR

Üks tubane jutuaamine

Mõtlesin, et võiks ehk rääkida nende kahe raamatu puhul – siis “Vanameeste näppaja” ning “Härra Pauli kroonikad”, mis sel aastal ilmunud, – et võiks valgustada pisut seda, mis keskkonnas nad sündinud ja end ilmale lasknud tulla on.

Nende kolme-nelja aasta jooksul, mil need raamatud kirjutatud, olen elanud neljas erinevasse Supilinna piirkonda jäävas korteris, kolm neist olid kööktoad, üks aga sajaruutmeetrine kolmetoaline hiidkorter. Kõigis neis sai elatud illegaalina.

Neile kolmele-neljale aastale eelnesid omakorda veel viis-kuus aastat, mil valmistasin neid raamatuid kirjutama, elades samuti neljas erinevas korteris – kahes neist illegaalina.

Mis puutub see asjasse? – võite nüüd küsida.

Aga puutub küll, sest nagu selgub, olen ma kõik need seitse-kaheksa aastat elanud tagaaetava, jälitatava osas. Olen olnud illegaal – see tähendab siis uluk ja metsloom, keda on vahelduva eduga taga ajanud väärt jahimees – Tartu Majavalitsus.

Kõik see on teravdanud mu kuulmist, nägemist ja vaistu, aidanud sõprust sõlmi-

da pideva hirmu ja valvelolekuga (teine jahimees on olnud elektrikontroll), mis on väga vajalik eeltingimus heade juttude (st juttude kui asjade iseeneses) kirjutamiseks.

Nii. See on asja esimene ja väline külg. See tähendab, väljastpoolt tingitu.

Aga astugem nüüd edasi. Tuppa ikka ka. Õigemini neisse kolme või nelja köök-tuppa ja ühte hiidkorterisse, kus nood kaks raamatut kirjutatud said.

Ja mida me näeme. Näeme väga segamini tubasid. Lausa hämmastavalt ja piinlikult segamini tubasid.

Esmapilgul.

Aga kui te nüüd asetate end minu asemele, minu kui tagaaetava, uluki, kirjaniiku, neurasteenilise mikrorevolutsionääri asemele, heidate tubadele pilgu läbi nahkhiire silmade – siis võib olukord vähehaaval muutuda.

Te võite märgata (juhul kui viitsite mu toa(d) ära koristada, mida te piinlikkustunde eemalepeletamiseks algul kindlasti ka teete), et sel ajal, mil kord on majas, kui asjad on üksteise suhtes kindla nurga all, on Ordnung ja geomeetria ning silm puhkab kõigil sellel, et sel ajal on tegelikult uluki, tagaaetava, nahkhiire silm vangis selle korra käes. Kord piirab selle silma ümber, vangistab meeled. Kord rõhutab oma resoluutsuse ning geomeet-

ria-armastusega pidevalt seda – MA olen siin, MA olen olemas, MA teen seda või toda, MINUGA on kõik korras. Ja samal ajal on uluki, lugudejutustaja silm selle kõige käes vangis. Sest lugudejutustaja silm ei näe korra valgel, mitte-hirmu valgel lugusid jutustada. On kanapime. Aga kui tahad lugusid jutustada, pead olema nahkhiire-pime – see tähendab, nägema unelevate meeltega, nood aga armastavad korraunustust.

Ja nüüsiis, vaadake neile tubadele minu pilgu läbi ja laske asjadel vaikselt, aga järjekindlalt käest ära minna. Laske tupp tulla olemise-unustus, mis kasvab pöördvõrdeliselt segadusega, asjade paigaltäranihkimisega toas. Vahest peate ootama kuni kaks kuud, enne kui toasegatus on jõudnud sinnamaale, et ükski asi pole enam omal kohal. Ei leia enam midagi. Aga seevastu satud peale. Nagu seenele metsas. Kui üleminekud asjadelt asjadele ei eksita enam selles mõttes silma, et sunniksid mõtlema aja järjepidevusele. Aja järjepidevus teatavasti on aga vaid üks õhuke olemise kiht (millesse enamjagu inimesi end millegipärast meeeldi vangistada laseb), millele võib kasvatada üha uusi ja aina toredamaid kihte.

Ja vahest siis, kui üleminekud asjadelt asjadele on muutunud millekski väga loomulik-looduslikuks (nt üleminekud luuleraamatutelt linadele, linadelt käsikirjadele, käsikirjadelt teekannule, teekannult Peet Vallaku novellidele, Peet Vallaku novellidelt Penguin Café Orchestra'le, Penguin Café Orchestra plaatidelt kalasoomustele, kalasoomustelt diivanile, diivanilt saabastele, saabastelt Dino Buzzati "Tatarlaste kõrbele", jne jne), suju-

vaks ja algkaosele lähenevaks; kui asjadevahelised piirjooned pole enam selged nagu öö ja päev, vaid pigem võib neid jooni juba võrrelda hämarusega, millest pole aru saada, kas see kuulub õhtule või hommikule – vahest siis juhtub, et leiate ängistavate ja hirmuga täidetud kööktubade asemel end korraga metsast, millesse on hea eksida, ning et see mets on täis kirjapanemata lugusid, mis hulguvad ulukite ja lindudena kõikjal ringi. Ja teist – tagaetavast – saab nõndaviisi tagaajaja, lugude jahtija, ulma jahtija.

Siinkohal võiks mainida sedagi, et kuna ulm või luul kuulub loomulik-loodusliku valdkonda, st midagi loomalikku on temas, samal ajal kui puhas kord – Ordnung – on midagi väga linnalikku, siis ikka väga harva juhtub seda, et loom tuleb omatahtsi metsast linna.

Aga jah, kui toa segatus on tõesti jõudnud sinnamaale, et väljastpoolt sisseastuja jaoks see piinlik on, seesolija jaoks aga lugematuid uusi ruumivõimalusi avab (mis võib välja viia "uute ameerikate avastamiseni"), siis kahtlemata on seesolijal väga suured eelised. Näiteks kas või see eelis, et sisseastuja ei tea, kus seesolija parasjagu on, kuigi näeb teda.

Mul on Supilinnas üks kunstnikust sõber, kelle korter tavaliselt sama piinlikult segamini oli kui minugi oma. Seal siis sai istunud vahel ning õhtute ja ööde kaupa teed lürbitud. Ja ajapikku kujunes seal nii, et selle lõputu segaduse keskel (peab ütleva, et mu kunstnikust sõbra korteri segatus oli palju baroksem kui minu oma – kipsist inimskelett klaveri peal, vasksed teekannud, riietekuhilad läbisegi pintslite ja värvidega, meislid, saed ja leib...) sai

tema elutoast kosmoselaeva kabiin, mille juhtimispuul oli seesama teejoomine ning tühja jutu heietamine sinna juurde. Aga samas juhatasid säärased kosmoserännud meid mitme uue planeedi avastamise juurde – mina leidsin sõbrale mitmeid uusi maaliideid, tema mulle juttude ideid. Ka mõni “Teadmatuse Akadeemia” sündis sedaviisi. Vahepeal astus sealt veel mõni inimene läbi, ja kui ta lasi segamini toa meeolul ennast kaasa viia, sai temastki kosmoserändur. Mõni teine kadus sealt toast jälle väga kähku ära.

Päeva-ajal kuulus aga kõige selle juurde muidugi pidev patoloogiline hirm majavalitsuse ning elektrikontrolli ees. Samanud koridoris. Summutatud kõne. Terav koputus uksele... õhustik nagu 30ndate aastate Venemaal. Aga paradoksaalsel kombel püsis just sääras keskkonnas vaim pidevalt värske, ka huumoritaju püsis terav. Ja ma arvan, et säärast pidevat sõjaolukorda, miniatuurset muidugi, umbes säärast õhustikku, nagu valitses Aleksandr Grini “Rotipüüdjas” – revolutsioonijärgne kaos, mil kõikvõimalikud metamorfoosid olid igapäevaelu loomulikuks osaks –, et säärast õhustikku ei tohi kunstnik endas tappa. Õigupoolest ta ei saagi seda teha, kuna säärased miniatuursed kosmoserännud, maadeavastamised ja jahilkäigud kesk korra pinnale kerkinud kaost on tema ainus moodus hingata. Hingata ja edasi elada.

Järelmärgusena tahaksin veel lisada, et praegu elan ma üürnikuna ühes eraomanikule kuulavas majas. Kuigi endiselt Supilinnas ja kööktoas. Ja et alles üleile koristasin ma seda tuba. Tegin ta täiesti korda kohe. Mida see tähendab – tähendab see ehk allakäiku, minnalaskmist, käegälöömist kunstnikuelule? Loodan, et siiski mitte. Leian koguni, et korra kvartalis on toakoristamine isegi meeldiv ja vajalik tegevus. Taastab mälu, toob asju (ajalugu) nähtavale, koondab läbielatud maailmaavastamised uuesti alguspunkti tagasi. Aitab uue pingeväljaga laadida vanu lahingukahureid. Ja pealegi pole mulle võõras ka see tunne, mida nimetatakse “väikekodanluse diskreetseks võluks”. Käia susside sahalal mööda korras tube, avada külmkapi uks, pühkida üminal raamaturiiulilt tolmu, kanda seljas triigitud pesu – miks ka mitte! Mõnus tunne. Ja ometi on see vaid puhkus enne uuele retkele minekut. Puhkus kuni hetkeni, mil kaos on taas saamas võimust ideaalse korra üle ja ma ise muutumas Kolumbuseks oma seiklusrikkas ja üha teisenevas toas, puhkus kuni hetkeni, mil asjadevaheline valgus on taas (ja samas ikka ja alati esimest korda) saavutamas hämaruse punkti, mis lubab ärgata nahkhiire silmadel minus, et ma näeks värsket ja võõrast ulukijälge kesk segiläinud tuba... Pole midagi elusamat metsistuva aia ilust.

ELAV AJALUGU

PAUL-EERIK RUMMO

Kolm kirja Märt Väljatagale

08. mail 1985. a.

Tallinnas

Noor Sõber –

– olen lõpuks ometi jõudnud niikaugale, et võtan ette üle pea kasvanud kirjavõlgade likvideerimise. Sinu puhul Su kodumaast kaugel olemist arvestades, on mu venitamine juba lausa piinlik. Oskan end vabandada ainult pideva sekeldamisega mitmes asjas korraga. Loodan, et Su postiaadress on ikka veel sama, mille sain juba hilissügisel Su vanemailt.

Ise istun praegu Tead. Akad. raamatukogu erifondis, kus olen mõnel päeval lugenud eestiaegses perioodikas sisalduvaid asju Johann Köleri kohta. Nimelt püüan nüüd kähku sarikate alla viia samuti mitu korda edasilükatud tähtajaga filmistsenaariumi teemast, mis osaliselt toetub Jaan Krossi “Kolmandatele mägedele”, osaliselt Krossil kõrvalejäänud ajaloofaktidele ja väga suurel osal mu oma fantaseerimisele.

Siia tulin oma töökohast teatris, kus Sinugagi oleme kohtunud. Seal austati parajasti teatris töötavaid sõjaveterane homse kuupäeva puhul. Tseremoonia kõige suuremat elevust tekitav hetk oli, kui teatri asedirektor omalt poolt ütles veteranidele: “Mina tean paremini kui keegi teine, kui raske teil oli. Soovin teile jne.” Nali on selles, et sm. asedirektor,

suure huumorimeelega mees, on ise sama sõja veteran, aga juhtumisi teiselt poolt rindejoont.

Veel olen täna üritanud algatada Uku Masingu luuletuste väljaandmist “Eesti Raamatus”. Et U. M. surnud on, oled ehk juba teada saanud. Ta maeti Tartus Raadi kalmistule 31. aprillil. Talitus oli Peetri kirikus. Konsistorium oli ilmselt U. M. ga enam-vähem ära leppinud, igatahes talitus oli igati aupakklik nende poolt. Lootkem nüüd ka ilmalike võimude mõningat järeleandlikkust. Suuremaid järelehüüdeid ajalehtedesse siiani siiski pole veel õnnestunud mahutada. – See, et autor, ise elus olles, ei kõmpinud ise oma luuleraamatute käsikirjadega kirjastusse, oli seni üheks põhiliseks ettekäändeks tema luuletuste avaldamist mitte kõne allagi võtta. Nüüd, kus ta on surnud, on see põhjus ära langenud ja algatus läheb täiesti loogiliselt tema pärandiga tuttavate literaatide kätte. Vaatame, millised põhjused nüüd esile tuuakse – või ehk ei too-dagi äkki väga.

Raamatukogu suletakse täna vara. Siit jõuan veel paariks erakäiguks kesklinnast läbi minna, ehk ka kunstimuseumi, et üle hulga aja Köleri pilte pisut uuenenud pilguga vaadata. Õhtupoolikul peaksin veel läbi kõndima Ralf Parve juurest (Kirjanike Liidu luulekomisjoni esimehe ülesannetes), et tema kui sõjaveterani abiga lahti kangutada paar noorema mehe luuletust, mida on palunud teha hr. Rudolf

Rimmel, kes oma ("Nooruse") uue peatoimetajannaga ei leia ühist keelt – viimane näeb neis fašistlikku Saksamaad paljastavates luuletustes kahtlast patsifismi ning allegoorilise tõlgendamise võimalust.

C'est la vie.

Kas saad seal nüüd juba mingil määral ka kirjandusega tegelda? Su ema käest sain Sinu tõlke E. Dickinsoni "Hing valib" luuletusest. Talveti ja Sinu tõlkest kahepeale kokku saaks ühe päris hea. Sinu omas tundus mulle stiililiselt pisut liiga esilekargavana sõna "klapid" (meelte klapid – oli vist nii). Muide, mis veel E. Dickinsoni puutub, on Doris Kareva teda nüüd suuremal hulgal tõlkinud, osalt omal algatusel, osalt tollesse ameerika mononäidendisse E. D.-st, mis tõenäoliselt järgm. aastal Draamateatris tegemisele läheb (Kersti Kreismanniga).

Ootan kannatamatult Sinu tsivilistiks-pääsemist, näit. kasvõi sellepärast, et kirjastuses on õng sisse lastud korraliku tõlkeluule-sarja käikupanekuks, ning selleks oleks tõsiselt tarvis kõik olemasolevad jõud kokku võtta. Kui Sul on mingeid töövõimalusi ka oma praeguses asupaigas, ilma et peaksid selleks liialt oma tervist või ka mainet ülemate silmis ohtu panema, palun anna sellest teada.

Äsja ilmus lõpuks mu luuletuste raamat, kus on uuemat ja vanemat, muuhulgas ka osa tekste õndsast "Saatja aadressist". Määriksin Sullegi ühe eksemplari kaela, sest pärast kroonupühi saan neid loodetavasti ühe hunniku osta, aga kui Sul peaks seal olema raamatute hoidmisega raskusi, siis teata, ja jätame pärastiseks.

Tegin aprillis ka väikese autoriõhtu Kirjanike Majas, mis läks vist päris hästi. Tut-

tavad daamid igatahes töid palju lilli, lähematest sugulastest rääkimata.

Kui saad mahti kirjutada, loen hea meelega ka Su praeguste olude ja tegevuse kirjeldusi, kui need just sõjasaladused pole. Ja muidugi, kui Sa üldse tahad neile nii palju tähelepanu pöörata, et neist veel kirjutada, lisaks läbielamise kohustusele.

Parimate tervitustega,

Paul-Eerik

Ka mu perekond palub Sind tervitada.

17/18 nov.

1985. a

Tallinnas

Kallis Märta!

Millegagi Sa mind pahandanud pole; kirjajahetuse katkemise ainuke põhjus on minu isiklik laiskus, mille mastaabid on kujuteldamatud. Sigadus muidugi. Ehmatanud oled Sa mind natuke küll, nimelt oma eelmises kirjas ühe pöördumusvariandina "austatud õpetajat" välja pakkudes; loodan, et see oli nali, sest õpetada pole mul Sulle küll midagi. Aga loomulikult polnud see ehmatuse põhjuseks kirjale vastamata jätta; põhjus on ikkagi eelnimetatuse + rohkearvuliste tegemiste, mida olen endale kokku ajanud ja mille äratagemist siis lõpumatult edasi lükkan, olles nõnda pidevalt oma südametunnistusega pahuksis. Sinu eelmist kirjagi olen endaga igal pool kaasa tassitud, et sellele lõpuks ometi vastata.

Sõjaväest on Sulle vähemalt nii palju kasu olnud, et oled õppinud narde mängima. Minul jäi see selgeks õppimata, ehkki lõunamaiseid spetse oli roodus omajagu. Kuid omavahel nad mängisidki ega

kippunud asjassepühendamataid juurde kutsuma. Veel üsna hiljuti, vist selle aasta algul, ostsin endale poest nardilaua (pole varem neid siin müügil näinud), kuid sellega mu aktiivsus ka lõppes. (Innustuse sellekski samuks sain sellest, et mingil ühisel sõidul – omakorda jupp aega tagasi – rääkis Rein Raud idamaistest laumängudest, muuhulgas ka nardidest, mida ta mäletatavasti pidas küll võrdlemise magedaks, võrreldes mingi jaapani maletaolise mänguga, mille nime olen unustanud.) Veel on mul platooniline huvi hakata mängima 100-ruudulist kabet (mille harrastaja on olnud Toomas Kall), kuid sellegagi pole ma mõttest kaugemale saanud. Tegelikult vist piisab mulle täiesti elumängust ja kirjanduslikest mängudest; hea kui nendegi jaoks sellisel määral jõudu jatkub, et enda ja maailma ees liiga piinlik ei ole.

Mul on meeles, et olen Sulle lubanud oma raamatu saata, ja kui nüüd kuhugi postimajja satun, teen selle tõesti ka teoks. Paistab, et varsti peaks välja tulema ka mu valitud luuletuste raamat, ühelt poolt ülekuhjatud, teiselt poolt muidugi omajagu nuditud küll seegi, aga noh, sellega olen ma siis lõplikult klassikuna paigas, nii hästi või kurjasti kui see nüüd lõpuks õnnestus. Kriitika silmis olengi sattunud mingisse veidrasse asendisse, hinnangud on pigem apoloogilised, kuid selles mängib õnnetul viisil kaasa ka telgitagune kontekst – mu vahepealne pikk “vaikimine”, mis vähemalt osaliselt oli sunniviisiline või sellisena

tõlgendatav; niisiis võtavad sõbralikud kriitikud mind nüüd hinnata teatava hinnaalandusega, suure rõõmuga juba mu come back'i fakti kui niisuguse üle. On ka vastupidiseid hääli lugejaskonnas, kes on mu viimases raamatus sügavalt pettunud raamatu eklektilisuse ja luuletuste endi mille? – mis on ülevuse vastand? madalus? – igatahes ülevuse puudumise pärast (ü. olevat olnud mu varasema luule iseloomulikke tunnuseid). Joel Sang kirjutas sellise hinnangu ka retsensioonina üles, mida tuli mulle ümber jutustama, kuid hiljem võttis oma retsensiooni “Loomingust” tagasi, osaliselt vist mu isehakanud advokaatide mõjul, osaliselt ei tea millepärast. Palusin tal küll lugu siiski avaldada lasta, aga ta jäi kangelaslikult kategooriliseks. Et ilmunisel olevat Karl Muru ca 30-leheküljeline käsitus minu luulest (“Loomingus” niisamuti), niisiis lausa lühimonograafia, millest olen kah kuulnud kui peaaegu ainult head sisaldavast, ja veel ka mingeid kuuldavasti samuti põhiliselt häid retsensioone, olen mures oma reputatsiooni pärast – kipub joonistuma surnud mehe portree, kellest halba ei kõlba kõnelda. Ainus rõõm veel, et tõsiametlikes ringkondades on veelgi säilinud mõningast valvsust mu suhtes. Kuigi omaette eesmärgiks pole see mul kunagi vist olnud.

Vahepeal (sept. lõpp, okt. I pool) tegin naisega puhkuseriisi Bulgaariasse, mis oli organisatsiooniliselt mage (rühmaturism küllalt totralt planeeritud marsruudiga ja ajakavaga), kuid pakkus ometi mingit vaheldust. Ühe – viimase – päeva ja sellele eelneva õhtu veetsime vahetult enne seda 10 kuud Tallinnas viibinud estofiilsete nooremate kirjandusteadlaste perekonnas. Üks mu praegusi võlgu on vastused pereisa tehtud intervjuule, millega me koha peal valmis ei jõudnud.

Ehk ilmub ühes seelses (nõuk. kirjandusele spetsialiseerunud) ajakirjas koos mõne luuletusega. Bulgaariast on mõnesid kummalisi muljeid, kuid neist ei hakka praegu parem kirjutama.

Stsenaarium Köleri elu ainetel on nüüd lõpuks pärast mitut edasilükkamist valmis (vahepeal olin päris kurnatud – vastu suve, kui oli mitme asjaga korraga tegemist), kuu lõpus saab vist filmistuudio toimetusest kuulda, mida arvatakse. Endal on pisut segane tunne, distants alles väike ning õige tegemise tuur tuli ka alles lõpu- poole peale, mistõttu töö on kindlasti üsna ebahühtlane. Ka on siiski raske piisavalt vabaneda kirjanduslikust algallikast. Järgmiseks peaks proovima teha ühe täielikult vaba stsenaariumi ainult oma ideedest lähtudes. Võibolla võtangi tuleval aastal ette, kuid esialgu on praegusegagi veel küllalt tegemist ette aimata, kui ta ikka põhimõtteliselt käiku läheb.

Vaja vist lõpetada, ümbrik läheks liiga paksuks – kas Sul pole seal kordagi juttu olnud koju puhkusele pääsemisest? – Kuidas on mõjunud polaarjoonetagune kliima ja see ööde-päevade värk? Mu pere tänab tervituste eest ja palub samaga vastata. Tervisi mu endagi poolt! Loodame peatsele jälleenägemisele. Ikka südamest Paul-Eerik

Oma eelmises kirjas nimetad M. Luiget. Kuidas Sulle meeldisid ta luuletused “Loomingus” nr 10?

Torkan selle kirja Kirjanike Liidu ümbrikku, mis mul juhtumisi kodus leidub, vist ülejäägina mingist luuleartelute kutsete saatmisest. Ehk mõjub Su kaaslastele ja ülemustele lugupidamist äratavalt

(ka venekeelne kiri on sel ju peal) – Minu aadress on ikka endine [...]

03. märtsil 1986. a.

Tallinnas

Kulla Märts!

Nagu näed, meie afäär ei õnnestunud. Millalgi veebruari keskpaiku tuli Kirjanike Liitu heal paksul valgel paberil kroonulik-estetistlikult vormistatud vastus Su väesosa komandörielt, kes teatas, et Sinu vabastamine palutud päevadeks ei ole võimalik seoses kõrgemalseisva staabi kontrolliga. Kui see pole lihtsalt ettekääne, siis peame kahetsema, et valisime huupi vale aja – kuid kust me seda õigematki oleksime pidanud teadma. Kahju muidugi, küllap siiski pisut lootsid kah. Uut kutset sellegipoolest otsustasime mitte teha, sest see oleks juba liiga kahtlaselt silmatorkav ning liiatigi hakkab nüüd lähenema Su teenistusaja lõpp. Muide oli mul kogu lugu algatades ei tea kust tekkinud kujutlus, nagu Su aeg saaks täis alles sügisel.

Siin käib elu endist viisi. Tähistati Tuglast, keskmise suurejoonelisusega; tegelikult see jätkub veel: täna algaval nädalal on (Tallinnas) üritusi “Pegasuses” ja Kirjanike Majas, järgmisel nädalal Moskvast, kus ühest kirjandusõhtust pean minagi osa võtma ja osaliselt kaasa tegema (koos Juhan Viidinguga) ka selle organiseerimises, mis Moskva stiilile omaselt on võimatult segane ja ärritav. Midagi toimub veel edaspidi ka Soomes, lisaks senistele. Koos Tuglase 100 a. sünnipäevaga (s. o. samal päeval) sai 55-aastaseks M. Gorbatšov ja 45-aastaseks suur eesti kunstnik Raul Meel, keda eile korra

külastasimegi.

Väga kena oli Ingo Normeti tehtud telelavastus Tuglase ja tema naise kirjade ja päevikute põhjal. Riiklik üritus kontserdisaalis oli kah nagu ta oli. Mitte ka kõige hullem, kuigi paratamatult kõledusse kalduv nagu niisugused asjad juba loomu poolest on.

Jälgin jõudumööda ka parteikongressi ning selle valgustamist mujal maailmas.

Pöörane lugu kaks päeva tagasi oli Rootsi peaministri Olof Palme tapmine, minul assotsieerus see kuidagi Gandhi tapmisega omal ajal, nii erinevad mehed kui nad ka polnud ja kuigi Palme tapjatele ning nende seljataguste jõududele oma motiividega pole veel jälile saadud. Kuid kalduvus vaenulike jõudude omavalhisele tasakaalustamisele ja vaoshoidmisele ning lootus aru pähe panemisele (?) sarnastab neid mehi. Stabiilsus aga ärritab nii paljusid. Omaette lugu on veel muidugi Rootsi ühiskonda ja teisi põhjamaid tabanud vapustus, et nende rahulikus kodus midagi sellist üldse juhtuda võis. Sellest šokist ei toibuta niipea. Vaatan telekat ja näen, milline abitus ja desorienteeritus on inimeste nägudel.

Muide olen ka mina praegu sõjamehe seisuses, küll ainult 10-päevaste "täiendavate" loengute vormis, mis enamasti on piirdunud ainult hommikuse kohaleminekuga, nime kirjapanemisega ja üsna kiire äralaksmisega seejärel – kuid piisavalt häiriv on seegi oma mõttetusega; olen juba liiga vana ja piisavalt palju seda mängu mänginud, et juba vist õigusega tüdinud olla. Samalaadse jahtimise ajal jaanuaris jäin oskuslikult haigeks nagu juba mitu jaanuari järjest, aga nüüd lõ-

puks juhtusin siiski terveks saanud olema.

Praegu on kell 11, ca kaks tundi tagasi panin nime koos saatusekaaslastega Ton-dil kirja ning seejärel siirdusime päevapik-kusele taktikaõppusele, mis minu puhul tähendas sõitu Järve jaamast linna ja maandumist teatrimajas, mis on esmas-päevaselt tühi ja rahulik. Püüan siin veidi tööd teha. Üldiselt olen halvas vormis; peaksin tegema oma Köleri-stsenaariumi uut varianti, aga ei viitsi ega õigupoolest oskagi ning olen endale pahane, et üldse end selle värgiga sidusin – harjumuspäras-es rahapuudusehirmus suuresti, kui tahtsin oma luuletuskogude ilmumiseelsel ajal endal käsi vabana hoida majanduslikust sõltuvusest neist luuletuskogudest juhuks, kui nõudmised nende ümbertegemiseks oleksid pidanud minema liiga vastikuks ja mul poleks jäänud üle muud kui nad tagasi võtta. Liiga hulluks aga asi seekord ei läinud, või olen ise muutunud tuime-maks. Kompromisse muidugi tegin, kuid olen need enamasti suutnud enda ees ära õigustada. Nüüd aga on kaelas see filmi-jama, samas kui valikogugu honorar või-maldaks mõnda aega toime tulla ilma nii suurtele tellimustele kaasaminekutagi. Niipalju siis virisemist omaenda rumaluste üle.

Mu luuletuskogude vastuvõtt on olnud kaunis segane, selles on segunenud austav vaimustus elava klassiku kammpäki puhul koos ironiseerimisega samal põhjusel, rõõm, et niigi läks, ja pahandamine mu hilisema luule juhuslikkuse, eklektilisuse ja ülevusdimensiooni puudumise pärast. Kõige peale kokku anti veel preemiagi (Smuuli-nim. aastapreemia). Käi ringi, silmad häbi täis.

Väga meeldiv, et leidsid mu luuletustes Enzensbergeri- ja Rózewiczi-sarnasust. Mõnes mõttes olengi neilt õppinud, muidugi keskkonna erinevusi unustamata. Ja veel mõnelt samalaadselt. Osalt aga on sellekohased impulsid ka lihtsalt õhus rippunud.

“Pegasuse” klubis oli paar asja, mis Sind ehk oleks huvitanud: punkarite kirjandusprogramm ja Tartu NAK-i oma, kus esinejad Sulle kõik kindlasti tuttavad. Mõlemad olid päris toredad, igatahes oli neis mõlemas seda omaalgatuslikku aktiivsust ja energiat, mida ma aastaid pole märganud noorematel inimestel. Võib-olla korraldan läheneva kirjanike kongressi eel aprillis väikse läbilõikelise kirjandusõhtu Kirj. Majas, kus astuksid üles just niisuguste nooremate jõudude esindajad, kelle olemasolust on kirjandushuvilisel üldsusel vähem aimu ja kes pole käekõrval talutatavad ega ka tagauksi kasutada püüdnud, kellelaoliste hulgast viimastel aastatel justnagu ainsana pidi lootma kirjanduslikku järelkasvu.

Vaja lõpetada. Hakkan lugema Masingu luuletusi; mingil kujul mingi valiku neist välja anda siiski peaks saama.

Mul on ka Sinule töö valmis vaadatud, niipea kui kodumaale jõuad. Valda Raud on mul palunud teha Fowles'i romaani “Prantsuse leitnandi naine” värssmotode tõlked (need pärinevad põhil. inglise XIX saj. luulest), aga kuigi ta sellega väga ei kiirusta, on ette näha, et enesekillustamise ohtu vältida püüdes sokutaksin meelsasti

oma käest edasi. Meil oligi Valdaga Sinust ka juttu, aga teades, et oled seal kus Sa oled, ei hakanud ta lootusi Sinule rajama. Kui aga nüüd vabaned juba kevadel, siis ehk ajad ja asjad klapiivad. Samuti mingi inglise romaani värsslõikude tõlkimisega on ähvardanud mind kummitama tulle teine tõlkijanna, Vilma Jürisalu. Ehk sokutaksin temagi Sulle kaela? Nii et ihu oma keelerelva ja ole valmis selleks, et kodumaal Sind vähemalt sellisel väikesel viisil vajatakse. Ja kui juba kohal oled, hakatakse küllap vajama rohkemgi.*

Kui viitsid, siis kirjuta, kas see vahepealne Sinu süiakutsumise aktsioon sai Sulle kuidagi ka komandöri poolt teatavaks või ei kõssatudki Sulle?

Parimate tervitustega enda ja pere poolt

Paul-Eerik

SAATEKS

Kraamisin oma paberitest välja kolm kirja, mis Paul-Eerik Rummo oli saatnud “saaja aadressil” p/o Laplandija. Pärast TRÜ-s esimese kursuse lõpetamist 1984. aasta kevadel teenisin kaks aastat Murmanskis oblastis õhutõrjevägedes. Paul-Eerik Rummoga oli mind vist 1981. aasta sügisel tutvustanud perekonnasõber Mirjam Peil, kes mainis talle mu luuletõlkekatsetusi (Keats ja Yeats). Kirjastusel Eesti Raamat oli tollal kavas 17. sajandi väliskirjanduse antoloogia ning ingliskeel-

*Rajatav nooresoo kirjandusline ajakiri “Vikerkaar”, mille toimetajaks on nüüd kinnitatud Rein Veidemann, tahab ms. üsna palju ruumi anda tõlgetele, nagu olen Veidemannilt kuulnud.

se luule vahendamise koorem oli suurelt jaolt PER-i kanda. Et seda jagada, innustas ta mindki tolle perioodi tekste tõlkima ja andis mõnikord kasulikke näpunäiteid. Antoloogiast ei ole asja saanud, kuid Rummo Donne'i tõlked on ilmunud *Loomingus* 1975, nr 3 ja 1982, nr 10 ning valikkogudes; minu tõlked (B. Jonson, R. Herrick, J. Donne, G. Herbert) *Vikerkaar* 1987, nr 3.

Mu väeteenistusaeg maist 1984 – aprillini 1986 langes suure surevuse ja ärevuse perioodi Nõukogude Liidus. 09.02.1984 oli surnud NLKP peasekretär Andropov, 20.12.1984 suri kaitseminister Ustinov, 10.03.1985 suri Andropovi järglane Tšernenko (sõjaväes tähistati matuseid pidulike söömaagadega), 11.03.1985 tuli tema asemele Gorbatšov.

25.04.1985 suri Uku Masing. 12.02.1986 esines klubis "Pegasus" Juhan Habichti eestvõttel "“Varblase” kohviku loominguline aktiiv" üritusega "Inglid ja kangelased", kõlasid punkautorite (Merle Jääger, Solveig Ülane, Andre Lemmik, Villu Tamme, Tõnu Trubetsky jt) teosed. 19.02.1986 tutvustas Rein Veidemann Kirjanike Liidu presiidiumis vastloodud ajakirjade *Vikerkaar* ja *Raduga* töökava, samal õhtul esines "Pegasuse" klubis Tartu NAK – luulet lugesid Ülle Kauksi, Tuulikki Raudalainen, Priidu Beier, Kalev Kesküla, Sulev Kübarsepp, Harry Liivrand, Aado Lintrop, Enn Lillemets, Jaan Malin ja Indrek Särg, proosat Piret Viires. Veebruari lõpul toimus NLKP XXVII kongress. 01.03.1986 tapeti Rootsi peaminister Olof Palme. Märtsis tähistati Tuglase 100. sünniaastat, veebruari *Loo-*

mingus ilmus Jaan Unduski "Sina, Tuglas". Minu demobiliseerumispäeval 26.04.1986 toimus katastroof Tšernõboli tuumaelektrijaamas.

Väeossa olid mul tellitud *Looming*, *Keel ja Kirjandus*, *TMK* ja *Sirp ja Vasar* ning minu silmis avaldusid muutused esmalt selles, et ühtäkki hakkasid parteidokumente entusiastlikult tsiteerima ka need kultuuriinimesed, kes seda varem ei harrastanud (muidugi mitte PER ise). Mäletan, et kui selle nähtuse kohta PER-lt pärisin, siis ta vastas ühes (kaotsiläinud) kirjas, et võibolla kõnelevad seekordsed liberaliseerumismärgid tõesti millestki enamast kui lihtsalt veel ühest mööduvast kampaaniast.

Vahest kuulutas uusi tuuli ette juba see, et 1985 said üle tüki aja ilmuda PER-i luuleraamatud ("Ajapinde ajab" ja "Oo et sädemeid kiljuks mu hing. Valitud luulet 1957–1984"), kuigi ettevalmistused nendes pidid arvatavasti algama juba ammu enne perestroikat. Nendes said esmakordselt kaante vahele valitud palad legendaarsetest *samizdat*-kogust "Saatja aadress ja teised luuletused" ning 80ndate alguse tsükkel "Suved, talved". Arvustused ei olnud ega saanudki olla tollal päris siirad ja tundub, nagu oleks luuletaja hilisemaid värse kiidetud rohkem mokaotsast või hinnaalandusega, sest nende laad ei mah- tunud hästi sellesse meloodilise kestmis- luule stoilis-sümbolistlikusse muustrisse, mida esindasid tollal parimaks peetud kogud, nagu Viidingu "Täna ja palun", Runneli "Kodukäija", Luige "Rängast rõõmust", Kaplinski "Tule tagasi, helmemänd". Samas ei kõlvanud kriitilisi kõhk- lusi "Saatja aadressi ja teiste luuletuste"

puhul ka otse avaldada, sest tegu oli tsen-suuri kinni jäänud tekstidega ning nende kritiseerimist oleks võetud veena “nende” veskile. Karl Muru ja Joel Sang väljendasid siiski oma suhtumist ausalt. Karl Muru: “Praegu jääb meil seda tüüpi luules palju juhuse hooleks, sisukehva kribukrabu registreerimiseks, mida lugejalgi pole tuju poeetiliselt võtta. Paul-Eerik Rummo kogus kalduvad selle suunas “Vaade”, “Vihma maitsest”, “Näe, väike valvelambikene”, “Väike park I”, “Ärkvel”, “Märts”, “Plangusakkidel”. Värsid libisevad silme eest mööda, “aga mis siis”? Tekib luulehõrendus” jne jne (“Paul-Eerik Rummo luule”, *Looming* 1986, nr 3). Muru mainitud tekstidest viis on “Saatja aadressist ja teistest luuletustest” ja mõned (“Vaade”, “Vihma maitsest”, “Ärkvel”, “Plangusakkidel”) kuuluvad minu meelest kindlalt PER-i parimate hulka. Joel Sang nendib oma arvustuses nende tekstide kohta väga täpselt: “Paraku jäid nad omal ajal suuremalt jaolt sahtlisse, kirjandusprotsessi nad ei lülitunud, luuleuenduslikku rolli ei täitnud. Ja nüüd on juba hilja” (“Ikka Paul-Eerikust mõeldes”, *Looming* 1986, nr 3 – Sanga arvustus niisiis ikka ilmus). Kui Muru jaoks on tegu lihtsalt loomu poolest puuduliku luulega, siis historistlikuma Sanga silmis on selle põhjus osalt ka kontekstis ehk kirjandusprotsessis. Tööpooles, 70ndate lõpul ja 80ndate algul oli eesti luule muutunud alalhoidlikumaks ja provintslikumaks, kokkupuuted maailmaluule arengutega olid jäänud harvaks. Kajar Pruul on tollast õhustikku tagantjärele iseloomustanud nõnda: “Põhisuundumuselt traditsionalistlik (...), oli see kultuurikä-

situs siiski ka üpris avatud ja huviline 20. sajandi moodsate arengute suhtes. Kas või juba sellepärast, et puhtkroonulik kirjanduskontseptsioon neid viimaseid harjumuspäraselt taunis. Varjatud, ent ilmekas hoiakunihe toimus aga siis, kui jutt läks nende arengute kaasatagemisele kaasaegses eesti kirjanduses endas” (“Vana sajandi uued luuletajad”, saatesõna rmt-le “Varjatud ilus haigus”, 2000). Sang ütleb mainitud arvustuses veel: “Konkreetne nihilistlik vabavärss on vahepeal – ehk tänu just soome luule tõlgetele – harjumuspäraseks saanud. Praegu janunetakse aatelist luulet. Kes teab, kui kirjanduse pendel jälle vastasasendisse jõuab, võib ju “Saatja aadress” uuesti täie kõlajõu saada.” Kuigi ma kahtlen, kui harjumuspäraseks see ornamentaalsusteta askeetlik antiluuleline vabavärss 80ndate keskpaigaks oli tegelikult saanud, usun minagi, et “Saatja aadressi” ja “Suvede, talvede” kui luule avastamise aeg on alles ees ning et puudused uuemas eesti luules tulenevad osalt ikka veel sellest, et PER-i tollased tekstid “kirjandusprotsessi ei lülitunud, luuleuenduslikku rolli ei täitnud”.

Lisaks ülaltoodud kolmele saatis PER mulle kindlasti veel paar kirja, mis pole paraku alles. Üks kõige huvitavamaid jäi arvatavasti siin publitseeritud teise ja kolmanda kirja vahelisse aega. PER pani omaenda varasemate sõjaväekogemuste põhjal ette kasutada Kirjanike Liitu kui ametlikku institutsiooni, et kaubelda mulle välja puhkus koju pääsemiseks. Niisiis saadeti väeossa Kirjanike Liidu blanketil ja esimees Vladimir Beekmani allkirjaga venekeelne kiri, mis teatas, et “Tallinnas toimub 1986. aasta 16.–22.

veebruari rahvusvaheline konverents “Kunstiline tõlge ja tõlkija internatsionaalne kohus”, mis on pühendatud NLKP XXVII kongressile, ning Märt Väljataga kui väljapaistva tõlkija ja teoreetiku [sic!] osavõtt sellest ettekandega on äärmiselt vajalik” (tsiteerin omakorda kodustele saadetud kirja järgi). Kutset kaaluti väeosas tõsiselt. Et aga samal ajal tuli mul ette mingeid distsiplinaarpahandusi, siis saadeti veelgi uhkemal paberil vastus, et seoses ülevaatusse või kontrolliga ei saa siiski reamees Väljataga puhkusele lasta. Mõistagi olid mõlemad, niihästi konverents kui ülevaatus, läbini fiktiivsed üritused.

Lõpuks olgu kommenteeritud veel mõni, osalt autori abiga väljaselgitatud taustafakt. Mitmel pool mainitud stsenaarium Johan Kölerist Jaan Krossi “Kolmandate mägede” ainetel on jäänud filmiks tegemata. Eesti Draamateatri asedirektor oli neil aastatel Almer Tulvi. Uku Masingu valimikku “Väikese luuleraamatu” sarjas üllitada ei lubatud – ettekäändel, et sarjas tohib avaldada ainult Nõukogude Eestis varem ilmunud tekste. Kahjuks ei õnnestunud tuvastada, milliste noorautorite fašismivastaseid tekste ja missuguste tulemustega üritas PER Ralf Parve abiga *Nooruse* peatoimetaja Linda

Järve keelu alt lahti kangutada. Teises kirjas mainitud Bulgaaria estofiilid olid Pravda ja Aleksander Panov. W. Luce'i mononäidend Emily Dickinsonist “Amhersti kaunitar” lavastati alles 1989 Noorsooteatris Ivi Lepikuga peaosas. Tõlget Dickinsoni luuletusest “The Soul Selects Her Own Society” ei ole ma trüki avaldanud. J. Fowlesi romaan “Prantsuse leitnandi tüdruk” ilmus eesti keeles 1988, värss tõlgetest kolmandik on minult, ülejäänud Doris Karevalt.

Minu enda kirjad Paul-Eerik Rummole on õnneks mattunud sügavale adressaadi kodusesse kultuurkihti. Et eestikeelses kirjavahetuses pole kinnistunud häid neutraalseid ja lollikindlaid pöördumisviise, siis olen ilmselt kasutanud orientaalsevõitu ja pugejalikku “austatud õpetajat”, mis võis adressaadile omal ajal parajat kimbatust või nalja valmistada. Mind lohutab mõnevõrra see, et tagantjärele tekitab Paul-Eerik Rummole ta enda sõnul samasugust kimbatust ka patroneeriv vastupöördumine “noor sõber”.

Nende kirjade avaldamisega tahaks vanale sõbrale soovida palju õnne 60-aastaseks saamise puhul nii iseenda kui ka “nooresoo kirjanduslise” ajakirja poolt.

Märt Väljataga

VAATENURK

PEETER SAUTER

Tänan, Mihkel Samarüütel

---

*MIHKEL SAMARÜÜTEL. 3: tere, kool
[ ] Märkmeid teistest. 2001. Lk-d num-
merdamata.*

See pole nüüd küll mingi retsensioon – ja miks ma peakski teesklema, et oskan retsensiooni kirjutada – aga mingi mõtete ja tunnete rida, mis Samarüütli lugedes tekib.

Loen või rohkem veerin Mihkel Samarüütli teost 3 juba kuu aega või rohkem. Ei virgalt ega laisalt. Ja, kujutate ette, olen läbinud sellest keskmise paksusega raamatust vast kolmandiku. Sest kiiremini lugeda oleks minu jaoks Samarüütli vägistamine. Aga ma ei taha Samarüütli vägistada. Maailmas on üsna palju raamatuid. Eriti palju ma neist elu jooksul läbi ei loe. Loeks neid paari-kolme või paari-kolmekümme kiisi mõnuga.

Kui paks Samarüütli teos täpsemalt on, seda ei tea öelda. Sest leheküljenumbreid puuduvad. See mulle hirmsasti meeldib, kuigi järge pidada on raske ja järgmine kord hakkad lugema umbes kuskilt sealtmaalt kuhukanti eelmine kord jäid. Ja kuna teinekord on lugemisel mõnepäevane vahe, satub edasi lugema muidugi eelmisest järjest ette või tahapoole. Köide ei ole selline nagu sotsialistlik spiooniromaan Tarantel sarjast Seiklusjutte maalt ja merelt, mida Rein Raud kiitis selle poo-

lest, et läbiloetud lehtede servad muutsid vaevumärgatavalt värvi, nii et lugemise juurde tagasi pöördudes oli lugemisjärg selgelt näha. Või oli see hoopis Tisza kaldal samast sarjast? Mõlemad olid meile olulised.

Muide – kui Pavlik Morozovid ja Maresjevid raamatukogudes täielikult ära lagunevad, võiks kaaluda nende taasavaldamist. Tahaks ju, et järeltulev sugu ka neist punkteostest osa saaks. Ja vanadele rontidele oleks nõukogude lastekirjanduse sari tõeline nostalgiline nunnu. Saaks üle vaadata, kust me pärit oleme. Selle sama järele on õhanud ka Kivirähk. Aga miks mulle meeldib, et Samarüütli pole leheküljenumbreid. Miks mulle meeldib, et raamatu kaanel on vaid number 3 ja ei midagi muud. Raamatu seljal on siiski kiri samarüütel3. Esimene lugu – tere, kool – ajab läbi ilma suurtähtedeta. Ja küsimärgideta. Selline minimalism. Aga mitte kramplik minimalism. Järgmises loos juba suurtähed tekivad. Ah, tegelikult on üsnagi ükskõik on need suured tähed seal või ei ole. Lugemist nad ei hõlbusta. natuke mõjub suurtähetus samamoodi nagu küsimärgide puudumine. Küsilauseid ilma küsimärgideta loovad mulje eriti passiivsest ja tagasitõmbunud hoiakust ja eluviisist. Kummaline – samas võidakse selle passiivsuse juures elada väga intensiivselt. Tjah, jäin mõtlema, miks mu oma juttudesse on aja möödudes tasapisi tekkinud küsimärgid – kuigi mitte kõigi kü-

silause te otsa. Ei teagi, ju siis on eluviis muutunud. Budistist on kasvanud marksist. Ja kui küsimärgid juba tekkinud on, ega neid vist vägisi pole kah mõtet ära kaotada. Muide, kas sarnast liikumist pole olnud nii mõnegi seitsmekümnendatel alustanud mehe luules, et alguseotsa kindlameelsest kirjavahemärgitusest ja väiketähtedest millalgi loobuti – kuigi teinekord pöörduti sinna tagasi kah. Võib nii ja naa. Ma mõtlen, et minu kirjavahemärkide kasutamine võib tulla ka sellest, et ma ei oska neid kasutada. Ja ei suudagi kasutama õppida ja siis enam ei tahagi ja teen valest kasutusest hoopis normi. Noh, ta pole just päris nii, aga midagi sinnapoole. Praegu tõlkisin ja lugesin sutt Bukowskit ja Bukowski kohta ja tema tegi vist tihti sedasama. Loll kehtestab oma lolluse ja hiljem näib et – Buratino olen ma ja teisiti ei saagi.

Oli see nüüd Juhan Smuul või Aadu Hint, kelle kohta olen kuulnud, et ta ei saanud õigekirja surmani selgeks. Ja kui see nii oli, siis mul on kahju, et ta valekiri järjepidevalt õigekirjaks kohitseti. Kujutate ette, kui tubli korrektor tõmbaks kogu Uku Masingu keelenormide liistule. Noh, see oleks siis üks teistsugune Uku Masing, aga karta on, et parem küll mitte. Kirjutama hakates peab inimene tasapisi looma oma keele, teist võimalust peaaegu pole. Kirjanik ei tohi karta olla loll. Kui ta teeskleb, et on targem kui on, siis ei tule kirjutamisest midagi välja. Siis on sulaselge igavus. Olen ikka mõelnud, et miks inimesed võtavad oma tegelasteks mingid Einsteinid ja Leninid – tunduvalt targemad inimesed kui nad ise. Mis nad neist teavad? Mitte midagi. Neist saab kirjutada ainult siis, kui nad lolliks teha. Ja Kivirähk näiteks just

seada teebki. Aga siis pole suurt vahet kas võtta tegelaseks Lenin või sibi (hm, pole ilus ausaid sibisid lolliks tembeldada). Lolli sibiga on suurem eluillusiooni võimalus muidugi kui lolli Leniniga. Kuski rääkis just samast ajast Peet Vallak. Ja Peet Vallaku jutud, kus tegelased on puha lihtsad inimesed on ju loetavad nii et lase aga olla. Tea, kas teisi nii häid jutte eesti kirjanduses ongi.

Oota, mis ma siis nüüd ütlesin, et Uku Masing oli loll või? Jah, aga miks ka mitte, geniaalne loll.

Lollus on küll armas, aga vist peab sellega ka piiri pidama ja ei maksa oma lollusega väga edevaks minna, sest loll saab kirikus peksta ja kui ta oma lolluse sisse päris ära kaob, siis ei saa teised ta jutust enam üldse sotti. Mis minu jaoks Masinguga kohati ongi juhtunud. Minu lollus ja Masingu lollus või minu keel ja meel ja Masingu omad on nii erinevad, et ma ei saa tast enam üldse sotti. Ja sellest on mul kahju. Sest sinnamaani, kuni ma tast veel aru saan, on ta väga huvitav. Ei saa mina aru armsa Andrus Kivirähu heietusest ja soovist, et miks kirjutavad nirud eesti kirjanikud ainult sellest, mis nad oma ninaotsa ees näevad. Issand jumal!, millest nad siis veel peaks kirjutama. Kui kirjutada sellest mis on nurga taga, ilma et oleks nurga taga käinud, siis on see fantastika ja fantastikat suudavad huvitavalt kirjutada ainult mingid imeloomad (no Kivirähk ise muidugi suudab, tal hea rääkida) – aga mis mõtet on teisi sinna süngi meelitada – see vahekord oleks loomuvastane. Noh, hää küll, Kivirähk räägib, et küll on tore, kui kirjanik on ennast kuski arhiivis või ma ei tea kus minnisse teise keskkonda ja ajastusse ja geograafiasse sisse lugenud. Olgu, olgu, kui see an-

nab inimesele siira vungi, las siis kaevab. Aga minu jaoks suurt vahet pole, kas Indo-Hiina või Kalamaja. Peaasi, et on hea tekst. Vaata ajaloolist Krossi ja mitteajaloolist Krossi. Üks Kross puha, mis seal vahet. Võibolla ainult, et ajalugu on Krossile aegajalt erilise turbomootori lisanud – ükskõik siis kas geniaalselt üles leitud õigete või hoopistükki ekslike tuletiste läbi, noh seda parem siis kui vunki on. Aga kui turbo lisab inimese oma ninaots, las siis lisab. Või lisab seda seks, sitt, poliitika, olme, jumal, kurat, surm – või millest need kirjanikud veel kirjutavad?

Ja Samarüütel kirjutab ikka ja ainult oma ninaotsast ja minu meelest õigesti teeb. Muidugi ühel hetkel võib see ninaots tüütuks ka minna. Nii Samarüütlike endale kui ta teksti lugejale. Aga kui see aeg kätte jõuab, eks siis vaatab, mis saab. Mis sa ette ikka muretsed. Ja eriti selle üle, mis lugeja arvab, ei peaks kirjutaja minu meelest üldse mõtlema – kohe, allpool, hakkak küll sellele ise vastu vaidlema. Tantsija tantsigu ikka oma hingest ja oma personaalsele jumalale, siis on teistel kah tast heal juhul rõõmu. Kui publikule hakatakse silma teema, see on ju piinlik lugu.

Eriti kui kirjutamine pihta hakkab, on vist hea alustada oma ninaotsast. Miks? Noh, et ausust ja ehedust õppida. Et kirjutamine kätte saada. Sest kui sa alustad kirjutamist ajakirjanduses protitueerides või võltsides kokku mingit ajalugu, filosoofiat ja poliitikat, katsu sa siis pärast oma süda veel üles leida – kui oled ühe asja sitasti ära õppinud, siis võib kergesti juhtuda, et sitasti ta sul kätte jääbki. Mis sa hiljem ikka ümber õppimisega ennast vaevama hakkad. Teistpidi – oma naba juurde vangi jääda on vist

kah kurb. Mu kõige esimene kirjanduslik teos oli vist “Aarete saare” püüdlük plagiaat. Suutsin seda kirjutada vist kaustikusse paar lehekülge ja pildid joonistasin ka värvipliiatsitega juurde. Ma ei tea, kui vana ma olin. Ja vist me kõik alustame plagieerimisest.

Ja muidugi litsilöömisest koolikirjandite kirjutamisel. Ime, et koolikirjandite valemise kadalipu läbinutest võib kirjanikke tulla. Võibolla on seal koolides nüüd lood pisut paremad, sest viimasel ajal on kirjanikke tulnud nagu seeni ja tore on.

Kui ma töötasin Ugalas näitlejana, umbes sada aastat tagasi, siis soovitas mulle Rein Malmsten, et katsu oma puudustest teha oma eelis. Ma ei saanud sellest lausest aru ja mõtlesin mitu puhku, et mida Malmsten sellega mõtles. Nüüd tundub, et ma olen teadmatult ja tahtmatult just teinud oma puudustest oma eelise. Minu kirjandus näitab, et üsna piiratud inimene võib kirjutada kirjandust ja sellest piiratuses justkui mingi plussi välja keerata. (Vahel mul on ka edev kahtlus, et piiratud inimesed kirjutavad paremini. Sest targad justkui ei viitsi jännata ja ei julge enam lollid olla.)

Kas Samarüütel ka? Ei tea, võimalik, et mitte.

Ma olen pada, kes katelt sõimab. Või kiidab.

Läheks nüüd alguse juurde tagasi. Miks ma olen suutnud kuu ajaga ainult kolmandiku Samarüütlike läbi lugeda? Kuigi tekst on vaba ja orgaaniline ja ehe ja huvitav on lugeda. Igav on. (Huvitav ja igav? – jah, just nii.) Jah ja selle igavuse eest ma tahangi Samarüütlike tänada. Sest ma saan aru, et ma olen ilukirjandust tehes jäänud siplema just

samasse võrku. Aga vist on aeg sealt välja ronida ja kirjutada juppidest koosnevasse teksti ka natuke lugu, natuke süžeed, natuke selgemapiirilisemaid tegelasi, natuke lüüa litsi ja katsuda lugejale arusaadavam olla. Ei oskagi öelda, kas see on litsilöömine või viisakus. Hüva – see on tõesti viisakus, mis paraku võib kergesti litsilöömiseks üle minna. Ja kui sa päris pornot kirjutad, on endal kurb ja teistel niisamuti.

Sest ehe ja siiras kirjutamine on Samarüütli hästi pihus. Ja ma tahaks, et ta viitsiks nüüd kirjutada nii, et ma viitsiks rohkem lugeda. Aga et ta oma praegust lollust või tarkust, seda praegust Samarüütli ära ei kaotaks.

Palju tahetud. Vist küll. Mina seda ei suuda.

Miks peaks Samarüüteli suutma. Minu tekstid on läinud harali. Ma kirjutatan jutte, mis on paras porno, aga millel on algus ja lõpp ja lugu ja tegelased. Ja tasapisi jätkan ka saba ja sarvedeta lõigukeste kirjutamist. Aga ma pole enam kindel, kas ma tahan nendest lõigukestest raamatut teha. Sest ma arvan, et keegi ei viitsiks seda lugeda. Isegi ei viitsiks oma raamatut lugeda.

Samas on nende elulähedaste lõigukeste kirjutamine mõnus tegevus ja ehk ka hea käe harjutus. Kuidagi peaks leidma nõksu, et need teha söödavaks kirjanduseks, siis oleks rohkem motiive neid kirjutada. Sest päris nii ma ka ei taha, et kirjutatan pihutäie pabereid täis ja viskan prügikasti. Vahel ju võib, aga kui see on valdav, siis on ta minu meelest liiga edev tegevus. Kirjutatud teksti loomulik surm (või elu) on, kui ta saab ära trükitud ja läheb teistele lugemiseks. Ta pole siis enam kirjutaja tekst. Kirjutaja tekst on surnud ja sündinud ümber raamatuks, mis

on natuke teist nägu kui kirjutaja tekst. Aga see on asjade loomulik käik. Kui ma ainult prügikasti kirjutaksin, siis oleks nagu ma peaks ennast mingiks geeniuseks, kellest teised aru ei saa. Tobe nagu. Siis võiks kirjutamise juba päris maha jätta. Ja võibki jätta, katki pole midagi. Aga ega naljalt ei jäta. Mõrvar pöördub ikka ja jälle kuriteopaika tagasi.

Kirjutamises on juba etteantult sees mingi edevus – nagu igas muus avalikus esinemises ja mõnele ei taha see rahu anda. Mulle vist teiste hulgas. Sest hea avalik esinemine on edevusevaba. Aga kuidas olla edev ja edevusevaba ühekorraga.

Jah – ja nüüd veel tagasi minnes – kui kirjutada aarete saarest ja seiklustest kuu pimedal poolel, siis see on justkui edevusevabam kui kirjutamine oma ninaotsast. Aga ei taha kirjutada aarete saarest ja kuu pimedast poolest. Need ei huvita mind. Miks ma peaksin ennast sundima.

Las parem Samarüütli sunnib ennast kui viitsib. Samarüütli vist kah ei huvita see aarete saar niiväga. Aga, Samarüütli – ma soovitan, ära käi minu tegude, käi minu sõnade järgi. Muidu jääd purki nagu mina. Kirjuta aarete saarest. Kirjuta kas või Stevensoni Aarete saare plagiaat. Aarete saarest kirjutades kirjutad sa ikka iseendast, kus sa pääsed. Oleks mul raha, siis ma telleksin sult Aarete saare. Samarüütli aarete saart ma juba lugeda viitsiks.

Võibolla.

Nii, nüüd ma soovitan siis Samarüütli seda loomuvastast vahekorda, mille kohta ma väitsin, et sealt sünnib ainult vördjaid ja mida ma enne kirusin, jah?

Ah, ei saa mina sellest asjast sotti ja vist ei saagi saama.

MATI UNT

Luule ei tule tuulest

TOOMAS VINT. *KAINE KUU JA PURJUS PÄIKE*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2001. 225 lk. Hind 110 kr.

Toomas Vindi romaanile on juba ette heidetud liigset moraalitsemist. Et autor üritab tõestada, et joomine on halb.

Tõsi – ta teeb seda. Teos sisaldab räigeid stseene. Mõni koht on lausa õudne. Tekib tunne: issand, küll on hea, et su endaga pole midagi taolist juhtunud.

Tegelikult kahvatab kõiki juba ära tüütama hakkav Charles Bukowski selle raamatu kõrval. Biitnik, biitnik – noh, ja siis? Ka Jack London on oma “John Barleycornis” – “John Odraivas” (nii EE selle tõlgib) ebasiiram ja tagasihoidlikum. Malcolm Lowry “Under the Volcano” on muidu küll võimas, aga end “kaineks joonud” peategelane hukkab lõpuks siiski natsimeelsete käe läbi ja ta padujoomist seega omamoodi õilistatakse. Kaugveri “Jumalat pole kodus” sidus minu mäletamist mööda joomist samuti mingi vaimukusega, kuid mul pole seda romaani käepärast, et oma muljet kontrollida. Vint on päris avameelne ega ilusta nähtust. See on kaunis harvaesinev, nagu ma mõne ülaltoodud näite varal püüdsin tõestada.

Kuid üks ilu tuleb mängu küll, nimelt luuleilu.

Alkohoolikust peategelane läheb süva-joobes kergesti ja lausa märkamatu üle luulekeelele. Toome mõned näited. “Üks joomapidu käis / ja tuhatoos oli täitsa täis” (lk 37). “Oli liitrine lugu / ja sellest alles veel rohkem kui poolejagu” (samas). “Ega

siis muud kui suits ette / ja peadpidi vette” (46). “Pudelid meil loksus väike viin / ja ära kadus karmi elu piin” (55). “Kui karuott on norskav nott / siis koopa taga kellab kott... koopa sees on õudne laga / parem sõima, ära praga. / tule õue, ära maga / sõber hea sul ukse taga” (61).

Lk 63 ütleb üks joodik teisele: “Elu on karm. Jõle karm. Arm läheb karmiga riimi. Elu on karm, ütles mu arm, üles ütles ta sarm, kui paljastus arm, mille rinnale pressinud eluke karm.”

Kuid aitab. Selliseid kohti on romaanis kümneid ja kümneid.

Mitte ainult oma luule ei idane joodiku ajus. Lk 52 tuleb talle pähe ka Juhan Liivi “Igav liiv ja tühi väli”.

Võib-olla on asi selles, et autor on kirjanik, kes tunneb luulet ja peab luuletamist loomulikuks tegevuseks? Et literaat ja nii edasi?

Ei, olen ise kuulnud prügikasti juures silmatorkavalt kirjanduskaugeid asotsiaale luuletamas. Olen ka ise vahel joonud ja teisalt olen kirjutanud Mrožeki “Tango” ümber jambidesse (need kaks tegevust pole küll üheaegsed olnud või kattunud).

Siin võiks pöörduda kõigepealt Juri Lotmani poole. Oma kuulsas raamatus “Lektsii po strukturalnoi poetike” (ilmunud kui TRÜ toimetised nr 160, 1964) väidab Lotman tegelikult, et “enne” oli luule ja selle foonil tekkis (ja sai üldse tekkida) kunstiline proosa (lk 52–60).

Võiksime siis oletada, et joodik, kes lakkab kõnelemast proosat ja langeb arhailistesse värssidesse, läheneb loodusele ja loomulikkusele. Et ta loomastub, mis on ju loomulikkuse üks vorme.

Eks selles tõetera on, kuid ega nii lihtne

see asi ka ei ole. Teame, et alliteratsioon ja assonants on sageli skisofreenia esimesed tunnused. Olen endagi kohta lugenud sedalaadi arvustuste pealkirju: “Unt udu-tas uudsetl” või “Meister meelitas muhedalt”.

Riimidega on sama lugu. Alkohol hävitab superego (*Über-Ich*’i) ja keel väljub kontrolli alt. Mõtte asemele astuvad kajad ja kooskõlad. Üks sõna kutsub välja teise. Kui kass näub, see on see ka justkui riimis. Ka koer haugub riimis: auh, auh, auh!

Ent inimesel ja loomal on erinevus. Renata Salecl ütleb, et Lacan olla seda erinevust kirjeldanud nii: koer räägib ainult siis, kui tal on vaja rääkida.¹

Inimene aga kirjutab isegi romaani, sageli siis, kui tal vaja ei ole, aga teinekord juhtub isegi, et romaan on hea. Mulle Vindi uus romaan küll meeldis, muidugi mõningate pisikeste mõõndustega.

LAURI SOMMER

Veidrike evangeelium

MEHIS HEINSAAR. HÄRRA PAULI KROONIKAD. *Loomingu Raamatukogu* 2001, nr 31/32. 104 lk. Hind 24 kr.

Hea *Vikerkaar*e looka pidi kõndija – ma olen täpisealt õige ja yliväga vale mees sellest raamatust kirjutama. Olen selle raamatu autorit kylastanud tema kuues viimases elupaigas – kummaliste hõngudega ja eri kaotikaastmega tubades ja rääkinud tuhandeid sõnu ja vaikinud sadasid hetki. Olen näinud teda proosameheks saamas ja lugend suurt osa siinsetest juttudest – ja mõnesid, mis ehk pidanuks siin olema, – juba eos. Yhe Pauli Aoraa-matu loo lõpp on tal isegi nii tehtud, et ma istusin tasa nurgas ja ootasin, kuni ta valmis saab ja muu elu jätkub. Seega läh-tub minu kõneldav jutt osaduslikkuse (kuigi mitte kambavaimu, kuna sellist asja Pauli maailmas pole) pinnalt. See on um-bes nii, kui keegi härra Paulilt kysiks, et: “Rääkige nyid mõistlikku juttu, mis selles raamatus õige toimub!” Soovis on vastu-olu – mõistlik jutt toimib mujal. Nagu Paul ytleb: “Loogika on kõige salakava-lam asi siin maamunal üldse, selle kätte inimkond ükskord kõngebki” (lk 62). Jäik mõtlemine on inimesi hävitav ning kitsen-dav. Ja just ratsionaalsel argiajastul purs-kav mittemõistlikkuse vulkaan paneb need jutud rokkima. Kui pea majandus-muredest, pereprobleemidest ja olupolii-tikast paks, haarake näiteks HPK. Laske sisse väike friikluse tuulepuhang, millest

---

¹ R. Salecl, (Per)versions of Love and Hate. London, lk. 111

saab osa ka siis, kui ise pidevalt selle sees ei ela. Sest kõige muu seas on Paul meeleseisund – vahel psyhhoos, vahel ekstaas, aga alati seotud inimese vastuvõtlikkusega. Ja Tartu linnas on mõned tegelased, kellel see vastuvõtlikkus on kuidagi paralleelne ja yksteist täiendav. Sellest kunsti, muusika ja kirjanduse, happeningi, rändamise ja veel paljude asjadega tegelevast kogukonnast võiks nimetada Mehise klassivenda Juka Käärmanit, Martinit ja Marko Kompust. Need kõik on tyybid, kellele ebakonventsionaalsus (kutsuge seda siis syrrealismiks, mugiv'aks, zenilikkuks või milleks tahate) on maailmaga suhtlemise loomulik eeldus. Ta pole midagi, mida kummardada, sest yldiselt ei ela nad mõistete orjandusliku korra all. Loomulikult loeb rohkem kogemus, aga sel meediumil peab olema vabadust end ise vormida. Asjad peavad juhtuma, sattuma, turgatama, eksima jne. Selle vaate järgi ei oma ykski kunstilis-kultuuriline võidujooks või endaupitamine mingit mõtet. Sest ta on ärimeheliku pragmaatika, võimuiha ja põhjusliku loogika toomine loovale pinnale, kuhu see kunagi pole kuulunud. Ei proovigi sõnatust sõnastada, aga taolised eeldused on sel rahval nii sees, et rakenduvad väga paljudele argiolukordadele. No võtame kas või yhe näite Mehise enda elust. Ta istub oma August Gailiti naistegelastest kirjutatud lõputöö kaitsmisel Ylikoolis. Enne teda on paar igavamat esinejat ja Mehka otsustab joonistama hakata. Joonistab kohvikus istuva mehe, kelle ninast väljub nõorreidel, mida mööda ronib väiksem mees. Sinna kõrvale veel tegelasi. Elab pilti sisse. Ja kui tuleb tema kord, ei saa pildimaa-

ilmast enam välja, vastab oponendi ratsionaalsetele kysimustele tolle jaoks viletalt ja saab madalama hinde. Selliseid haakumatuselugusid on Teadmatuse Akadeemia liikmetel hulгим. Siit ja sealt. Sedasi takerdutakse yhelt poolt tavakodaniku jaoks elementaarsetesse olukordadesse, kuid teisalt minnakse lennuka tuju ning ootusega edasi sealt, kus teine nõutult või ahastades seisma jääb. Kummalised asjad pole seestpoolt vaadates kummalised, vaid kandumise loomulikud tulemused. Selle raamatu lugemine on mängu astumise kysimus. Kes kujutuslennuga kaasa läheb, võib sealt edasi isiklikke sismaailmu silmitsema hakata. Need on kroonikad Bradbury vaimus, mis kaardistavad fantaasia lõputult hargnevat ajalugu. Samuti tundub, et mõnes kohas on veidrust ka juurde lõigatud juba varem kogetu arvelt. Aga paradoksaalne on see, et Mehis on praegustest Tartu noorkirjanikest kõige kommunikatiivsema kirjutuslaadiga. Ta teksti taga on lugejale harjunum mitmekesine kirjanduslik põiming, kuid see on ainult lähtepind. Noh, loetleme sealt midagi: yhe kobrutava keelega loodusteadlase eestiaegne raamat “Mereloomade mooned”, Harms, Ehini “Uks lagendikul”(eriti kujundina), “Tagurpidi Antsla” jne. Paljust on Mehise puhul juba räägitud. Veel paistab vanade multifilmide ja koomiksrite fiiling, muinasjutulisus, hea vestekirjaniku sulejooks ning supilinlikud kiiksud, mis lyhivormide puhul ei muutu pealetykkivaks ega esoteerseks. Pauli lugude keel suudab pysida lihtne ja vaheldusrikas samal ajal. Sestap võib ta mõistetav olla laiale vanuseskaalale ja lugejatele eri elualadelt. Kel aga

sallivust ja huumorit jätkub. Mida edu autoriga teeb, ei tea keegi, seda näitab ainult aeg. Praeguses raamatus jääb ta ikka enese kõrval seisjaks, vaatlejaks, hämmastujaks ka kõige lõbusamate lugude puhul. Suur hulk kirjutatust paljastab argisuhtlemise jäikust ja piiratust. Härra Pauli maailm meenutab kuidagi olukordade rida, kus kõik on ette antud ja ometi pole yhtegi reeglit tegutsemiseks. Rutiin ja ootamatus on käsikäes ja mõnel kohal neutraliseerivad teineteist, andes ruumi nimetule. Selles kõiges on võimalus lõbuks ja vabaduseks, aga ka midagi muud. On reaalsusi, mida ei pea välja mõtlema, mis end meele toimimise käigus ise tahtmatult peale suruvad. Psyhhiaatri pojana tean, et vaimuhaigla haiguslugude lisades kohtab tihti vägagi lennukat fantaasiat ja sulneid ymberlylitusi. Aga paljude nägemuste tee lõpebki kinnistes kladedes ja uuriv arstipilk näeb neis tihti autismi, kontrollimatut mõttemaru või ravimatut luulusüsteemi jms. Lugesdes Jämejala psyhhiaatriaigla omaloomingu almanahhi "Kontakt", leidsin sealt mitmeid mehislikke mõttekäike. Tähendab, sealgi on Pauli vaimu tunda. Seda seost mainib ka autor oma kõige kompaktesmas tsykliks "Vestlused ajatoas" (lk 45–72). Kuigi käesolev teos on selgelt "legaalne", mõelgem sellele kõrvutusele. Piiril käijad käivad tihti õhukesel jääl, ja nad ei tea, kuhu nad lähevad. Usuline juhtlause "ärge kinnitage oma juuri sellesse maailma" on yleskutse imeks. Imena elamine on muutumine ja tõeline usaldus oma meele ning elu põhjustaja vastu. Meie seas on ehk yksikuid, kel see suund on pidev, kes selle välja kannavad. Kuid enamasti käib heit-

lemine eri äärmuste vahel ja meeled on saginat täis, nagu jutus "Elujanu" (lk 36). Õnnetused on alati olnud otsingute yks kaasnähte. Härra Pauli lood on seega ka omamoodi kaitseventiil labiilsele inimesele, koodiga tabalukk ukse ees, mille taga varitseb hullus. Mõtteriännud saavad mingid tumedad ja destruktiivsed jõud ära rahustada, selleks korraks pinge ära maandada. Kirjutamine on ka vaimne piksevarras, teraapiline tegevus. Tahtmatult ilmub see vahel absurdihuumori, vahel nukrusena, vahel elujaatuse, vahel enesehävitusena. Mehisel on andi kirjutusrytmi sujuvaks vaheldamiseks – kunagi ei jäta ta lugejat yhte meeleollu kinni, vaid paneb nagu vanaaegne kinooperaator pikemate seeriade vahele vaimukelmustega multfilme, vanamoodsaid ringvaateid, väikekoodanlikke kuulutusid, metamorfeeruvaid reklaame ja elujanulisi erootika-kaadreid. Yldiselt on lugeja enda teadvus ja multikultuurne ymbrus palju kiiremaid sähvatusi täis. Videote pildisajuga võrreldes peaks Mehise fokuseering pigem vanamoodsalt, hõllanduslikult aeglane tunduma. "Paulikad" saab ka ainsa istumise-ga läbi vuristada ja tunne jääb ilmselt hea. Nagu oleks yks pidevalt aktsioonis mustkunstnik teile 104 lehekylge lakkamatuid trikke näidanud ja sinna kõrvale omainimesejuttu vestnud. Minu meelest on Paul sild Mehise meelest teie meelde.

JAN KAUS Ymir ja Lauri

LAURI SOMMER. RAAGRAAMIS POISS. 1990–1992. *Pildid Ramo Teder, kujundus Andro Küün. EYS Veljesto, Tartu, 2001. Leheküljed nummerdamata.*

Ymir oli germaani mütoloogias ürghiid, kes Odini ja tema kaaslaste poolt tapeti. Ymiri kehaosadest loodi seejärel aga kogu maailm: ihust sai maa, verest meri, luudest mäed, kolbast taevavõlv ja juustest mets. Just see, et Ymiri juustest sai mets, tuli mulle pidevalt meelde, kui Lauri Sommeri luulekogu lugesin.

Ühes plaanis kujutab Sommeri kirjapandu püüdlemist müütilisse enese- ja elutunnetusse – täpsemini, tundub küll olevat juba selle püüdlemise tulem, realisatsioon, mingi teekonna vaimne lõppjaam. Miks “ühes plaanis”? On ka teisi esmaseks kippuvaid plaane – küllalt leidub “Raagraamis poisis” sellist sõna nagu “uni”: *iga hall nokahoop / sest linnumunast me vahel / ähvardab avada päevade koore / välja lastes saladusöö linnu / kes istub me juustel / laulab paljaste jalge radadest ja armust / ning naerdes teineteise värinaid / kukume une sisse - - -... Seoses sellega meenub üks Leonardo da Vinci unenägu linnuga ja Sigmund Freudi käsitus sellest. Ometi tundub Sommeri püüdlus olevat avatav ja avastatav veel millegagi, millegi poolest.*

Müütilisest eluvaatest kõneldes võiks võtta aluseks selle, mida teema kohta on rääkinud Ernst Cassirer oma raamatus “Uurimus inimesest. Sissejuhatus inimkultuuri filosoofiasse” (Tartu, 1997). Cassirer

nimelt leiab, et müütilise inimese “loodus- ja elumõistmises kahvatuvad kõik asjade empiirilised erinevused ühe tugevama tunde ees, sügava veendumuse ees elu põhilisest ja hävimatust ühtekuuluvusest, mis ületab üksikute nähtuste paljususe ja mitmekesisuse” (lk 126). Ning samas on see ühtekuuluvus voolav. Cassirer: “Hetkelise metamorfoosi tulemusel võib ükskõik mis muutuda ükskõik milleks. Kui müütilisel maailmal on üldse mingit iseloomustavat või esileküündivat tunnet, mingit seadust, millele ta allub – siis on see teisenemise seadus” (lk 124–125).

Mis paistab huvitavaim just “Raagraamis poisis” silmas pidades? Cassirer, tsiteerides F. C. Prescotti, kirjutab: “Müüdilooja mõtlemine kujutab ennast prototüüpi; ja luuletaja mõtlemine... on ikka veel olemuslikult mütoloogiline” (lk 116).

Siinse teksti eesmärk pole tõestada, et Lauri Sommer on müüdilooja – selleks on tema loodud kujutluspildid liiga õhulised, fragmentaarsed, karmi teooria valguses igasse ilmakaarde laialiehatuvad. Ma ei taha ka öelda, et Lauri Sommer on müütilise elutunnetusega inimene. Müütiline elutunnetus on ikkagi hõimu või suuremgi sotsiaalse grupi jagatud kogemus, Sommeri luule on isiksuslik, isiksuse ja teda ümbritseva maailma vahelise “hõõrdumise” pinnalt sündinud. Küll aga võiks ehk väita, et Sommeri maailmanägemissoovi ja müütilise elutunnetuse vahel on tugevad paralleelid – just selles osas, mis puudutab uskumust kõikide nähtuste olemuslikust ühtekuuluvusest ja selle ühtekuuluvuse voolavalt teisenevast loomusest. Ühtekuuluvust ja/või voolavust saab

“Raagraamis poisi” varal edasi anda sõnapaaridega “maapind – inimkeha” või “pinnavormid – kehavormid”. Kõik, mis on seotud maapinnaga, pinnasega, sealt kasvava, seal sees hävivaga, võib seostuda inimesega, ja vastupidi: *olin unemärke täis tõmmat puu... Või: vaatan kuidas kymned iseteadlikud võsud / kasvavad end yle kogu keha / tolmlevad ootavad mesilasi / kukuvad hääletult rohule kasvavale* (“Battle For Evermore”) – siin kangastub keha kui maapind. Tegelikult juba luulekogu pealkirigi viitab “poisi” seosele taimedega – kuigi need on raagus, kuivanud. Tuleb muidugi lisada, et ülaltoodud seosed pole ühesed, üleminekuid on igasuguseid – *piimajalutuskäigud sygiseses metsas / vereliblede ja rabarberite metsas* –, kuid nende tekstis kohalolekut on igati võimalik tajuda ning tekstist aimub metamorfoosivõimaluste piiramatust.

Tooksingi Sommeri tekstist oma mõttele peamisi kinnitusi seoses sõnaga “juuksesed”. Nii nagu Ymiri juustest sai mets, võib Sommeri kirjutuses “juustest” saada kas rohi või puu – ja vastupidi.

Luuletus “Märgpea-angel” algab nii: *kaugened lehti täis metsatiigist / ja niisked juuxed liibuvad Su / kaelale / nad käharduvad / otsides uusi vorme endile / lõplikus ilus / arooniakobar kukub laubale / silmile...* Luuletusega samal leheküljel on Ramo Tederi joonistus uiskudel tüdrukust – seega antakse mõista, et luuletuse “Sina” on inimene. Kuid see inimene justkui sünnib kirjelduse käigus sündivast maastikust, astudes justkui välja metsatiigist, ning enamgi – kaelale liibuvate juuste ja “lõplikus ilus” laubale kukkuva aroonia-

kobara vahele tekib sõlm, ühtsus. Üks on teine. Justkui ei oskaks, st ei tahaks jutustaja enam vahet teha, kas “Sina” on taim või inimene. Cassirer: “Austraalias elav dieri-hõim, kelle tootemiks oli teatud liiki seeme, pidas oma pealikut taimeks, mis seda seemet toodab” (lk 127).

Selliseid sulandumisi, kus inimese ja taime vaheline piir hägustub, kus piir lahustub vastandite võimalikus ühtsustumises, leiab “Raagraamis poisist” palju, näiteks: *puude norus kysimus / ihule naaldub / teerada on hurm teada / mida mööda Sa lehtedest kingades / liigud kauni rohuna / ristatud käed avad puudele / jahtudes...* (“Vastad”). Või kohe raamatu avaluuletuses: *nahk on ärkav muld / täis närvilisi / varaõitsvaid lilli...* Ja veel – ühed väga ilusad read – justkui lendleks jutustaja äsjasündinud õhus ja näeks, kuidas tema isiklikust Ymirist saab maailm ja maailm on samas ikka veel Ymir – teisisõnu: üks on teine, nende vahel pole vahet: *kiiresti võrsub rohi / silmajärvede kaldal kus / hallid mustad valged / tardunud ringid / veegravyryrid / kuu paines / kuulduv põsenukkidelt tymin yx / ... / jõuda vaid sinna kus huulte kuristik / robinal lykata alla end sealt – / langeda läbi keha* (“Su magavas näos”).

Cassirer ütleb, et müüdi “tõeline alus ei seisne mitte mõtte-, vaid tundepinnases” (lk 124). Igasugune tunne tundub olevat lihtne: või vähemalt on tunde tundmise lihtsust lihtne ette kujutada. Nagu “Raagraamis poisi” eelviimases osas, kus asuvad Sommeri tõlked, kirjutab Richard Brautigan: *Tuul helkis ta juustes. / Nii lihtne see oligi. / Ma pöördusin midagi ütleva –* Siinkohal luuletus ka kat-

keb – kuid tunne on olemas. Ning Sommeri luulemeisterlikkus seisnebki selle tunde (mis “Raagraamis poisi” puhul tähendab ühtsuse absoluutset võimalust või absoluutse ühtsuse võimalust) sõnadesse seiskamises. “Raagraamis poisis” ütleb Brautigan, et aeg on *kastel kujuneda sõnumiteks*. Kaste lasub taimedel, sõnum inimesel – Sommer on leidnud ka tõlgitavates tekstides enda tekstide ollust.

Ühtsuse otsimine, esilemanamine ja leidmine ei ole Sommeri tekstis mingi üheselt vabastav, õnnestav kogemus, see võib olla ka õõnestav, väsitav – *Silmadest nirises liiva ja verd / kui pragunes nahk justkui savi / all juuste koltuva talvise rohu* – või tontlik, koguni ähvardav: *Hiljem koolulinas naaldun Su ysale / kattex sel ikka indleval lõvel / et kunagi – meeleheidust läja olen ega lammu aastaisse / maaduda...* Aeg-ajalt nihestub tekstidest sotsiaalkriitikat – näiteks sellesamas loos “Battle For Everymore”: *yxi mina olen jäänud maadlema / lapsikute luuludega suus piparmündi maitse / vihkama ylikondi / hindama kompvekke / ajal mil eakaaslased neelavad / rasestumisvastaseid tablette ja sydamerohтусid / mõtlevad abielule karjäärile palgale...*

Tegelikult võtaksin eespool öeldud sõnad tagasi, või vähemalt tuleb hakata neis kahtlema: tundub, et Sommeri luules ikkagi eksisteerib sotsiaalne kiht; et Sommer siiski esindab ja jutustab ühe tänapäevase hõimu enesetunnetusest ja ühtekuuluvusest. Sellesse hõimu kuuluvad Lauri Sommer ja tema sõbrad. Sõpradest kirjutatakse: *kui talv tuleb / ei saa me / paratamatult / värskaid vaarikaid syya / ei mina / ega Wolly...* Või: MA SUREN

PEA / ja Piretitihkavad luud tukuivad mullas... Või luuletus “Memuaaride mäss”, mis on pühendatud Ramole, kelle joonistusi tundub olevat luulekogus pea-aegu sama palju kui Sommeri luuletusi ja kelle kahest fotost üks on leheküljesuurusena “Memuaaride mässu” taustaks. Jah, fotod. Need moodustavad siis luulekogu viimase, “Viljandi”-nimelise osa. Fotodel on nii Wolly, Pirry, Ramo, autor ise kui ka teised “hõimuliikmed”. Miks need fotod siin raamatus on? Kas hõimul pole muud, kui nemad ise? Loodetavasti jagavad nad seda ühtekuuluvust – või vähemalt ühte, nähtavimat osa sellest –, mille janu on ju pannud sündima “Raagraamis poisi”? Nii võiks olla küll. Fotod kõverdavad “Raagraamis poisi” pinda veelgi, kuid on samas tõend puhtinimlikust kokkukuuluvusest, mis võib olla aluseks müstilisemale, kogu olemasolevat haldavale elutunnetusele.

Lauri Sommeri “Raagraamis poiss” on üks näide mõtlemise ja olemise ühtekuuluvusest. Küsimus on: kellega/millega kuuluda ühte? Veelgi olemuslikum küsimus võib olla: kuidas kuuluda kellegagi/millegagi ühte? “Raagraamis poisis” peituvad vastused panevad mind mõtlema ühest heinamaast, ühest kuuvalgusest ja ühest järvekaldast ja Sinust selle veerel. Aga see jäägu juba...

Iga hall nokahoop/ sest linnumunast me vahel / ähvardab avada päevade koore / välja lastes saladusöö linnu / kes istub me juustel...

AARE PILV

Hei, mustlane, mängi!

KÜNNAP, ROOSTE, SINIJÄRV, SOO-METS, VIIDING. KAARDIPAKK. Näo kirik, 2001. 56 kaarti. Hind 78 kr.

Kui ma suvel esimest korda “Kaardipakki” nägin ja lehitsesin, valdas mind vaimustus. Lugesin kaarte autorite kaupa ja läbisegi, ladusin pasjanssi ja imetlesin kujundust. Nüüd pakki lehitsedes on see vaimustus miskipärast hajunud. Põhjuseks on vist see, et lootsin alguses niisugusest vormistusest leida erilist kontseptsiooni, mis mingil šifreeritud moel juhiks lugemist. Aga seda ma ei leidnud – luuletuste ja autorite ning kaartide omavahelisi läbimõeldud vastavusi ilmselt polegi taotletud, kui mitte arvestada seda, et Rooste on must notsu ja Viiding on padaemand. Mõned üksikud luuletused viitavad õhkõrnalt kaartidekujundile (nt Viidingu mustlane luuletuses “Allmaa VII”, (♥ 9) või võimaldavad välja lugeda eri autorite vahelist mängu (nt Soometsa “ja nii joovad väikesed linnud rooste mu randmest” (♥ K), aga need on lõppkokkuvõttes üsna juhuslikud ja meelevaldsed võimalused.

Eks ta tervikuna vist ongi pigem võimalikkuste kogum kui üks kindel ja tegelik läbiviidud kujund. Üks võimalus on kujutleda autoreid mängimas nende kaartidega, millel nende tekstid on: kes võidab, kes kogub rohkem tihisid? Veidi rohkem sobivad need kaardid ennustuskaartideks. Üks võimalus on korraldada kaardimäng, kus luuletuste lugemine käib koos kaartide väljakäimisega – see oleks siis omalaadne väikse ringi luulehappening. Iseenesest on

“Kaardipakk” ka hea praktiline ja käega katsutav hüpertekstuaalsuse näide – tervik ei ole oma järjekorra ja ülesehituse poolest fikseeritud, tekstide omavahelised seosed on vabad. Kuid ega seegi ole enam midagi põhimõtteliselt erilist ja erutavat.

Kui proovida lugeda “Kaardipaki” eri autorite tekste kaardimängu-metafoori taustal, ka siis ei sünni tegelikult mingit väga ühendavat pilti, mis seoks nende erisugused luulelaadid ühte tervikusse. On juba jõutud kõnelda “kaardipaklastest” kui ühest uuest kooslusest eesti luules, kuid mulle tundub, et “Kaardipakk” ise ei anna selleks mingit põhjust; “kaardipaklaste” mingit ühist “kaardipaklust” ei ole olemas (või kui on, siis ehk vaid vastastikuse diskreetse aupaklikkusena).

Aga lõpuks võib ju ka lihtsalt võtta selle kaardipaki, pikemalt mõtisklemata teksti vormistuse kontseptuaalsete tagamaade üle, ning hakata mängima. Tuleb pista kaardid taskusse, et nad mõnikord mingil koosolemisel või reisil välja võtta ning sõpradega mängida. Ning lasta “Kaardipakil” toimida viisil, milleni ta paratamatult jõudma peab – luuletused ilmnevad nüüd kui midagi taustalist, mööduvat ja naasvat, kui midagi, mis ei püsi talle määratud kohal. Kui üldse, siis vahest siin on “Kaardipaki” kontseptsioonilisuse eod: luuletused ei ole “raamatusse raiutud”, neid käiakse välja ja tapeetakse, nende abil mängitakse, mängusituatsioonid on aga kordumatud (oleneb muidugi mängust – bridži kohta olen kuulnud, et iga mäng on kordumatu). Selline lugemisviis muudab luuletused selliseks, et nad ei ole enam üheselt iseendana lugejaga vastamisi seatud, neid ei loeta ega silmitseta, neid silmatakse silmanurgast ja lastakse

niisama, vaatamata, silma eest läbi, nii et vaid mõni rida meelde jääb. Sellises olukorras hakkavad “Kaardipaki” autorid üksteise laade neutraliseerima, rääkimata luuletuste omavahelisest sulandumisest.

See oleks õigupoolest omalaadne lugemata lugemise viis. Tundub, et kaardipakikontseptsiooni “väljalugemine” “Kaardipakist” nõuab mingil määral loobumist üksikluuletuste või autorite lugemisest. See oleks lugemisviis, kus luule muutub ühtlaseks vilkuvaks vooks, mis ei taha meile midagi ütelda, vaid tahab ise omaette kõnelda ja anda omakorda lugejate/mängijate kõneste sõnu ja lauseid. Ja seekaudu leiab aset veel üks asi – luule sulab ühte ka muu, mitteluulelise kõnevooga, mis meid iga päev saadab katkendliku ja pooleldi vormistamatuna.

Jääb veel küsimus, kas seesugune olukord õilistab luulet või hägustab tema väärtust. Iseenesest väga naljakas küsimus, võib-olla täiesti kohtlane. Ühest küljest mingid väärtused tõepoolest hägustuvad, võib-olla näiteks tekstide väärtused, kuid luule ise jääb ju puutumata ning tuleb nimele ja nägude varjust ehk isegi paremini ilmsiks. Sest võib-olla ongi “Kaardipaki” suurim väärtus selles, et kui me temaga tõeliselt mängima hakkame, ilmutab luule ennast kaardimängu kaudu sellena, mis ta “puhtal” kujul võiks olla – varjuv, pagev, sõnadest minema voolav. Ja mis veel iseloomulik – too loomult ärasulav luule kõneleb päriselt alles siis, kui laseme tal endaga mõisa peale mängida.

Kas mu sõnad nüüd tähendavad midagi?

ILONA MARTSON

Irja Vaher teel Lenini haava suunas

IRJA VAHER. *KÕRK KAAMLITE MARKIIS*. Varrak, Tallinn, 2001. 38 lk. Hind 40 kr.

Irja Vahe ri luulekogu “Kõrk kaamlite markiis” on uus ja kahtlemata huvitav nähtus eesti luule-, eriti naisluulemaastikul. Kirjutamata reegel ütleb ju, milline viimane olema peaks. Viivi Luige essee “Seitse naist” annab teetähise selgelt ette. Koidulast alates ja Doris Karevaga lõpetades. Naisluule peab olema igavikuline, ilus ja püha. Naisluuletaja on intellektuaalne ja kirjutab ilusatest asjadest. Eriti ilusad peavad olema: a) armastus b) surm c) valu d) ülejäänud. Ja kui ei kirjutata ilusatest asjadest, peab ilus olema vähemalt keel, milles kirjutatakse. Ei saa ju vastu vaielda, et näiteks Triin Soometsa luuletuse alguslause “Vägista mind tsementpõrandal” kõlab kaunilt, ehkki toimingut enda kohta seda öelda ei saa.

Irja Vahe ri keerab aga kõik pea peale. Kasutades luitunuks kulunud riimiarsenali (*libu-vibu, taha-paha, jaht-kaht*) ning luulekeele segatud argikeelt, ajab ta ühte patta Puškini, Tom Sawyeri ja Huckleberry Finni, kooljanäoga Koolja, Lady Domina, Saatana ning Vanja ja lohema. Surm on luuletaja käsitluses libu, armastus tähendab ohjeldamatuid perverssusi, igal pool tolgen-davad ringi kerjused ning don Quijote armastatust Dulcineast saab millegipärast samuti rändrüütel. Kõik see tekitab lootusetu virvarri, silme ees läheb kirjuks nagu tolles Kornei Tšukovski lasteluuletuses räpasest poisist, kelle eest tema püksid ja

pirukad ära põgenesid.

Ütleks nii: luuletaja “lüüriline mina” pole enam lüüriline, vaid suisa kisendavalt dramaatiline. “Urmas, oled mulle armas!” hüüatab ta näiteks. Selline lähenemine tekitab sookaaslastes hämmingut. Hedda Maurer *Arkaadias* kirjutab, et sedalaadi etteasted tekitavad ebalust. Liati veel siis, kui kuuled autorit, nääpsukest peene häälega neidu, neid Tartu NAKlaste üritusel ette kandmas.

Ent mingi veider võlu luuleraamatuke sel siiski on. Sedalaadi teoste ilmumine annab märku valitseva luulekaanoni väsimisest. Uskumatu, aga tõsi. Ei oleks iial arvanud, et näiteks pärast Talviku kuulsa jõululuuletuse lõputut fetišeerimist (“Külm juukseisse sul põimis härmalõngu” jne) on ühel hetkel kosutav lugeda järgmisi ridu: *Kuld-kard nüüd kuusel särab, alles toodud metsast; / ses uhkes paigas, millel nimeks on hotell, / sa ühel turvamehel silma välja peksad / ja lumes ühtides mu vastu pole hell.*

Just sellel kosutusel Irja Vaher mängibki. Kõik need vangipandud Vasjad ja valget pulbrit ninna tõmbavad Ivan Viktorovitšid on teravas kontrastis sellega, mida meile koolis Suurest Pühast Luulest teada anti. Talviku luule kullaproov on muidugi väljaspool kahtlust, ent kõik ei saagi ju nüüd, pool sajandit hiljem, kirjutada nagu Talvik või Alver või kes-teabkes. Poetess üritab pigem vaimukalt mängida juba loodud reeglitega, ühitada karmid teemad ja romantilise luuleilma. Enamasti jääb tulemus küll kuhugi poolele teele toppama, puudu jääb tehnilisest meisterlikkusest. Aga eks see ole vist enam-vähem esimene luulekogu ka.

Kunagi sattus mulle kätte tänapäeva vene postmodernisti Dmitri Prigovi kogumik, kus kõik luuletused algasid puškinlikult elegeelises stiilis, lõppesid aga ühes punktis – Lenini haua juures. “Lenini hauani” on Irjal küll hulk arenguruumi, kuid esimesed sammud on tehtud. Ka Daniil Harmsi luule tundmine ei teeks paha.

KATI LINDSTRÖM

Vana hea Kawabata...

YASUNARI KAWABATA. *TUHAT KURGE; VANA PEALINN. Jaapani k tlk Agu Sisask. Eesti Raamat, Tallinn, 2001. (Nobeli laureaat). 335 lk. Hind 175 kr.*

Kirjanikke on igasuguseid. On selliseid, kelle pea kubiseb pidevalt kõikvõimalikest uutest mõtetest ja ideedest, ja on selliseid, kelle kogu looming on pühendatud autori ühele – võib-olla et haiglaslikulegi – kinnisideele, mida ta siis ikka ja uuesti läbi mängib, enesega rahul olemata, küllap isegi iga raamatu lõpus kahetsusega ohatas, et nüüd jäi jälle see kõige olulisem ütlemata.

Yasunari Kawabata on just selline kirjanik. Harva on leida autorit, kelle teosed moodustaksid sellise monoliidi, et neid võiks vaata et ühe ja sama teose eri variantideks pidada. Ühed ja samad tegelased, samad dilemmad, sama tunnetus- ja tajuviis rändavad raamatust raamatusse, ja kuigi süžeed erinevad, võib hajameelsem lugeja Kawabata “Kogutud teoseid” ühe romaani pähe lugeda. Isegi romaanide vaatepunkt on peaaegu alati sama – ehkki tekst on kirjutatud kolmandas isikus, on

tegevus alati esitatud peategelase vaatepunktist, kelleks on enamasti ("Vana Pealinn" välja arvatud) eksistentsiaalprobleemide käes vaevlev, elu ja surma piiri seirav üksildane mees.

Üheks põhjuseks, miks Kawabata romaanid nii hõlpsasti on üksteisesse sisse loetavad, on nende lõpu ebamäärasus, tulenev see siis ühesse teemasse süvenenud autori soovimatusest taas kord ebatäiuslikult lõpetada või jaapani esteetika lembusest kõige kaduva, tasakaalutu ja ambivalentse vastu. "Vana pealinn" lõpeb kangelanna kaksikõe lahkumisega, mis jätab kõik süžeeotsad lahtiseks, samuti ei anna "Tuhande kure" ja "Mäe hääle" (e. k 1980) lõputseenid meile mingit kindlust selle suhtes, mis tegelaste suhetepunkti lõpuks sai. Arvustades 1981. aastal "Mäe hääle" vastilmunud tõlget, leiab Enn Soosaar, et romaani iga peatükk sobiks ka eraldi novelliksi,¹ ning tõepoolest on nii "Mäe hääle" kui "Lumine maa" (e. k 1989) enne romaaniks saamist ilmunudki jupikaupa eraldi osadena.

Ka "Tuhat kurge" koosneb erinevatest juppidest, mis alati päriselt ei haakugi, ning jaapani kirjandusklassikat avaldavas sarjas *Nihon Bungaku Zenshu* ongi romaanist esitatud tunduvalt lühem variant, mis lõpeb sümboolse väärtusega teetsere-moonianõude lõhkumise ja Fumiko kadumise ja kus puuduvad kirjeldus Kikukui abielust Yukikoga ning raamatust täiesti eraldi seisev plokk Fumiko kirju.

Seejuures on teose esimene osa oma süžeelt ning stiililt märksa terviklikum, nii et teisest osast jääb mulje kui peaaegu et erinevast teosest, mille tegelastel on juhtumisi samad nimed.

Ehkki kuulsuselt on ilmselt "Lumine maa" ja "Mäe hääle" "Tuhandest kurest" ülegi, on viimane kahtlemata autori kinnisteema üks filigraansemaid mahamänge – mida tõestavad nii Jaapani Kunstide Akadeemia auhind kui ka see, et vahetult peale ilmumist tehti teosest instseneering kabukilavale ja filmilinale. Mõnevõrra teistest aspektidest koondab Kawabata loomingu põhiprobleeme endasse ka "Vana pealinn", kus on pööratud tavalisest enam tähelepanu jaapani traditsioonilise ühiskonna ja esteetika probleemidele ning kus sarnaselt Kawabata varase teosega "Tantsijanna Izust" on keskseks tegelaseks orb (siin ka heitlaps) ning tema eksistentsiaalne häbi.

Looduse rolli Kawabata romaanides on ka eesti keeles juba küllalt palju käsitletud ning sarnaselt teiste romaanidega näeme siingi, et iga tundeliigutus kajastub ümbritsevas looduses ja vastupidi, iga olulisem stseen on puänteeritud looduskirjeldusega. Kawabata vaatab kõike läbi südame, ütleb Agu Sisask.² Saeki Shoichi on seda nimetanud "tunnete voolu" kirjanduseks – vastandina euroopa modernistide "teadvuse voolule".³

Samuti on osutatud Kawabata tajudemaailma seotusele surma ja kaduvuse-

¹ E. S o o s a a r, Tõlkeraamatuid sirvides. *Sirp ja Vasar* 19.12.1981, lk 7.

² A. S i s a s k, Kuulates mäe häält. *Sirp ja Vasar* 14.11.1981.

³ S. S a e k i, Kaisetsu. Rmt-s: Y. Kawabata, *Nihon bungaku zenshu*, 22. Tokyo, 1968, lk 409–422.

ga, mis tuleneb ühelt poolt jaapani esteetikale omasest viisist näha ilu just asjade hääbumises, kuid teisalt ka Kawabatale eriomasest suhtumisest armastusse. Sarnaselt teiste Kawabata teostega näeme “Tuhandes kureski”, et Kawabata jaoks on puhtaim armastus see, mis on kättesaamatu, ebaseksuaalne, ka emalik, ning selleski teoses on naisalge justkui jagatud kaheks osaks: üks on elujõuline, tugev, tema suhtes tuntakse saatuslikku, lausa kuritegelikku iha (“Kisub... otsekui kurjategijat,” ütleb Kikuji – lk 71), teine aga puhas, ennastohverdav, emalik, ja temas näeb meesprotagonist väljapääsu oma hingelistest kuristikest – paraku ent ei saa see pääsemine teoks. Ilu–surm–armastus on selgeimalt seotud proua Oota kujus, ning kui palju puhta armastuse kehastuseks olev Yukiko ka püüaks, ei õnnestu tal end surmaga (proua Ootaga) sidunud Kikujid enam elule tagasi võita. Tsuruta Kinya arvates on sellisele naiste-käsitlusele oma jälje jätnud budistlik müüt bodhisattvast, kes tuleb maale libu kujul, et päästa mehi.⁴ Naisalge on tegelikult kahestunud ka “Vanas pealinnas”, ehkki siin pole vastandus nii ilmne.

Agu Sisask on vana kooli tõlkija ning vilunud tõlkijana on tal kujunenud välja nii oma selge stiil, arusaam sellest, mida jaapani kirjandus enesest kujutab, kui ka teatav vabadus originaalteksti suhtes. Kuivõrd täiuslik tõlge ei ole kunagi võimalik, jääb üle ainult teadvustada, milli-

sed on tõlkija isikust tulenevad võimalikud muutused tekstis.

Kahtlemata tagavad Sisaski kogemused tõlke tervikkikkuse. Nii “Tuhat kurge” kui “Vana pealinn” on stiililiselt filigraansed ning tõlkija ei ole häbenenud siin-seal üht-teist lahti seletada – kohati ehk liigagi. On tunda, et tõlkijal on tekstist oma selge kontseptsioon, sest kui originaaltekst on minu meelet märksa letargilisem ja väljenduselt ebamäärasem, siis tõlkes muutuvad tegelaste seisukohad tihti selgemaks ja kategoorilisemaks, nende dialoog emotsionaalsemaks.

Ei ole ilmselt võimalik välja pakkuda rahuldavat valemit jaapani keele keeruka viisakustesüsteemi tõlkimise jaoks. Loomulikult on igas keeles olemas erinevad viisakusastmed, kuid jaapani keeles on nad väga tugevasti markeeritud juba sõnavaratasandil ning erinevate viisakusstiilide kasutamine on omaette tähenduslik võtte. Siin näen ma ka “Tuhande kure” tõlke põhipuudust – tegelaste erinevad kõneviisid on tihti ohvriks toodud tõlke keelelisele ühtsusele ning sellest tekib teatud monotoonsus. Kui originaalis on Kikuji kõnepruuk kohati lausa järsk, siis tõlkes ei kaota ta kunagi oma kirjanduslikku väljendusviisi ning teietab Kurimoto isegi ülima ärrituse hetkedel. Kuid ilmselt oleks Kawabatagi hea meelega näinud, et ta tegelane käituks rohkem nende traditsioonilise kultuuri reeglite kohaselt, millest ta nii palju kirjutas...

⁴ T. K i n y a, Bodhisattva Figures in Yasunari Kawabata's Works. Rmt-s: Inter-Asian Comparative Literature. *The Force of Vision* (Tokyo), 6, 1995, lk 430–440.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 627 7592

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Fax: 644 2484.

E-mail:

vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:

kirjastus "Perioodika",
Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Trükk:

"Akadeemia Trükk", Türi 6a,
Tallinn, tel. 651 2444

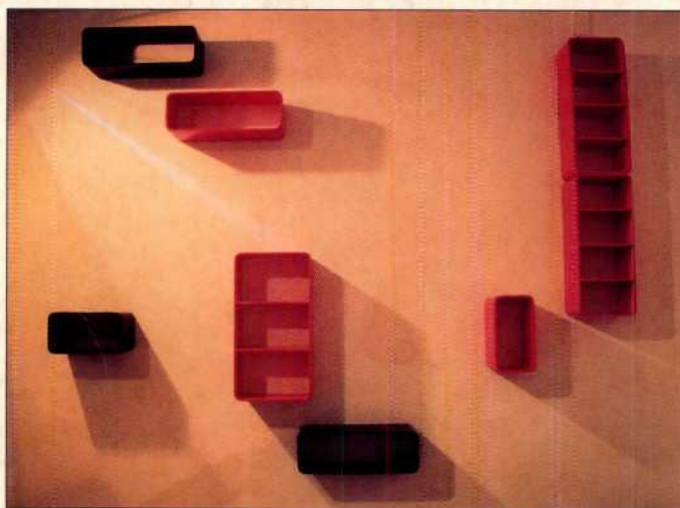
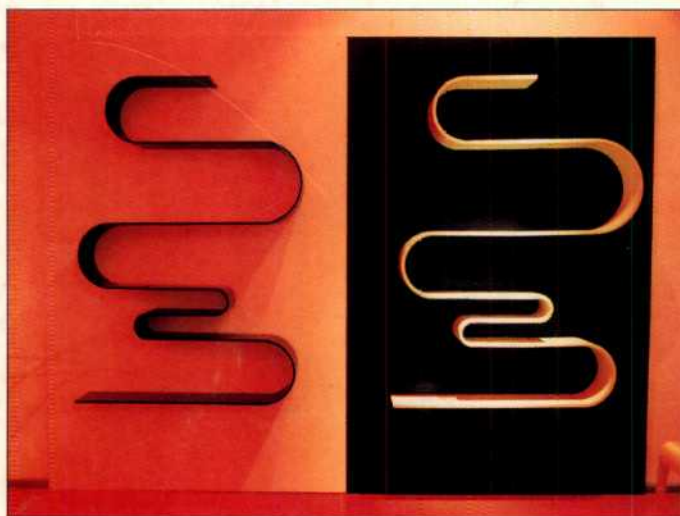
"Vikerkaar" nr. 1/2002

Vikerkaar

1/2002

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245